

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

В. Герман

Синтаксис складного речення

**ПРАКТИКУМ
для самостійної роботи**

Суми
2022

УДК 811. 161.2`367.335(072.057.875)

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(протокол № 4 від 28 листопада 2022 року)

Автор:

Герман Вікторія Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Рецензенти:

В. А. Василенко, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Г. В. Дядченко, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету

Герман В. Синтаксис складного речення: практикум для самостійної роботи. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. с.

Пропонований практикум для самостійної роботи із синтаксису складного речення містить вправи й творчі завдання із таких тем, як елементарне складне речення (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове), неелементарне (багатокомпонентне) складне речення, складна синтаксична конструкція, складне синтаксичне ціле, період, конструкції з чужим мовленням. У додатках подано схеми й зразки синтаксичного аналізу та дослідження студентів із синтаксису складного речення.

Матеріали видання адресовані студентам філологічних факультетів, викладачам, учителям української мови тощо.

УДК 811. 161.2`367.335(072.057.875)

Зміст

Передмова	4
Складносурядне речення.....	5
Складнопідрядне речення	11
Безсполучникове речення.....	23
Неелементарне (багатокомпонентне) складне речення.....	29
Складна синтаксична конструкція.....	44
Складне синтаксичне ціле	54
Період	68
Конструкції з чужим мовленням.....	73
Рекомендовані джерела інформації	87
Додатки	91
Додаток 1. Схеми й зразки синтаксичного аналізу.....	91
Додаток 2. Дослідження студентів із синтаксису складного речення	100

ПЕРЕДМОВА

Самостійна робота студентів-філологів із синтаксису, як показує досвід, є важливим підґрунтям формування професійних умінь і навичок учителя української мови, особливо в аспекті сучасних освітніх вимог, оскільки забезпечує поглиблене засвоєння мовного матеріалу.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова» на 4 курсі є синтаксис складного речення, зокрема такі важливі теми, як проблемні питання синтаксису складного речення; парадигма складного речення; типологія синтаксичних зв'язків у складному реченні; засоби вираження семантико-синтаксичних відношень; складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові речення, багатоконпонентні речення, складні синтаксичні конструкції, складні синтаксичні цілі, період тощо.

Мета збірника-практикуму для самостійної роботи – удосконалити практичні вміння студентів через виконання запропонованих вправ і творчих завдань, які, сподіваємося, допоможуть здобувачам освіти простежити засоби зв'язку предикативних частин у складному реченні й розрізнити складне речення, складну синтаксичну конструкцію й складне синтаксичне ціле; сприятимуть розвиткові вмінь виконувати синтаксичний аналіз речень тощо.

Збірник, на наш погляд, містить усі необхідні матеріали для самостійного поглибленого опанування курсу, а саме, практикум із таких тем: елементарне складне речення (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове), неелементарне (багатоконпонентне) складне речення, складна синтаксична конструкція, складне синтаксичне ціле, період, конструкції з чужим мовленням. У додатках розміщено схеми й зразки синтаксичного аналізу та дослідження студентів із синтаксису складного речення. Матеріали для самостійної роботи дібрано з художньої літератури, публіцистики, наукових джерел, студентських творів тощо.

Практикум для самостійної роботи із синтаксису складного речення пропонуємо студентам філологічних факультетів, викладачам, учителям української мови тощо.

ЕЛЕМЕНТАРНЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

1. У творах на тему «Заплела вінок багрянний осінь» (Н. Кириленко) знайдіть речення з перехідними випадками між сурядністю та підрядністю й перехідними конструкціями, що перебувають на межі між простим і складним реченням.

1. Час летить невпинно, і настає осінь. Ось вже змахнула вона чарівною паличкою, і стали траплятися дива. Спочатку вона крокувала граційно, неспішно, тоді як літо промовило нам «прощавай» надзвичайно швидко. Людство зрозуміло: усе минає, рухається по колу, але вже з іншими подіями, іншими людьми, іншими емоціями.

І вітерець осінній вирішив почаклувати, але дещо захопився, і ось вже з небес почав спускатися осінній дощ, прохолодний, але з новими надіями. Ось-ось і впадуть із дерев золотисті листки. Коли влітку небо блакитне й високе, то тут часом сірувате й низьке. Коли влітку листя молоде й зелене, то у осені воно медове й багряне (червоні зірочки, жовтогарячі серця, помаранчеві сонечка). Ліс стоїть мовчазний, здається, почав думи гадати. Скоро доведеться йому поринути в обійми хуртовин. А поки що десь високо в небі, курличучи, відлітають журавлі.

Ми сонні. Огорнула нас усіх ковдрою, як і треба було чекати, тепло-руда осінь. Часом від осені печально, але кожному ця пора навіює меланхолію та душевний спокій. Лише зелень буяла і квітла навкруги, як теплі кольори королеви осені замайоріли за вікном. І вже зовсім скоро ця чарівниця витче яскравий килим і вкриє ним усі стежки (О. Ковтуненко).

2. Небо закрило завісою синьо-сірих хмар світ. Вони важкими налитими ярмами лягли над Україною. Якщо би зараз пішов холодний, нестримний дощ, то, здається, одразу стало легше.

Аж надвечір землі пощастило отримати ковток свіжої води, через що стало приємніше дихати.

Не завжди осінь така втомлена, сіра, нахмурена, є дні, коли вона красується барвами червоно-жовтої палітри, вихваляється плодами, грає вже непекучим сонячним промінням. Коли такий час наступає, то дякуєш осені за яблуневі пироги, овочеві салати та інші смачні страви.

А чим згадується пізніша осінь? Напевно, доріжками, застеленими листям стежками. Червоне, жовте, жовто-зелене, багряне, помаранчеве, воно лежить, як тепла ковдра. І ти йдеши до парку, щоб відчутти спокій, гармонію, ту всезагальну єдність, атмосферу.

Вітер перебирає волосся, шум листя під ногами заспокоює та розслабляє, свіже прохолодне повітря додає життєвих сил, краса розфарбованих осіннім пензлем дерев чарує та вабить. Багато хто говорить про осінню депресію, тоді як для мене осінь – це найкращий психолог! (О. Свинолуп).

3. Нарешті настала довгоочікувана золота. Лісові дерева, одягнені в жовте й багрове листя, що, дійсно, захоплює подих. Виникає враження, ніби ліс просить милуватися ним усе життя.

Але коли минуть перші тижні осені, то з півночі прилинуть пронизливі вітри і принесуть холод, хмари. Вітер зриватиме з них зів'яле листя і кружлятиме ним над лісом. Якщо перелітні птахи відлетять у вирій, то плазуни і комахи заховаться. Зате восени буває «бабине літо», що говорить про останнє тепло осені. Яскраво світить сонце, лазурне небо притягує погляд своєю чистотою і безхмарністю.

Здається, що уся природа затихає і насолоджується періодом золотої осені. Адже попереду сувора, холодна зима (А. Корнієнко).

4. Рання осінь... Теплий вечір найкраще провести десь у парку, і тому для мене це найзатишніша пора року. Так, можна відпочити й насолодитися пейзажами, гуляючи довгою алеєю. А особливо я люблю похмурі спокійні осінні дні. Вже уявляю: йде дощ, і, значить, я можу довго дивитися у вікно, загорнувшись у ковдру, та пити теплий чай із лимоном.

Але який же це мінус, коли в дощовий день іти на заняття! Небо затягує хмарами, і тоді мій настрій в університеті погіршується. А взагалі восени дихається приємно й по-особливому.

А в селі... Відчувається запах грибів, а листя в калюжах плавають опалими різнокольоровими корабликами. У такий час особливо приємно піти в ліс поспостерігати, як природа готується до відпочинку.

Восени дуже легко мріяти, а я це люблю. Мені іноді здається, що і я такий маленький жовтий листочок, що кружляє на вітрі, як у відомій пісні: «Танцювала осінь вальс-бостон...» (В. Шугурова).

5. Тільки-но ми рахували дні до початку літа, як вже осінній багрянець запанував на кронах дерев. Хоч серпень нещодавно закінчився, але осінь швидко по-господарські змінила все на свій лад. Яскраві, насичені, соковиті кольори поступово втрачали свою перевагу. Листочки поступово тьмяніли, втрачаючи свою форму та барви. Згодом потемніле листя опускається додола, кружляючи віденським вальсом.

Увесь живий світ починає засипати, невпинно чекаючи теплої весни. Яскравий сонячний промінець вже не обігріває місцевих жителів. Останні пташки відлітають у теплі краї. Відцвітають айстри, жоржини, хризантеми, залишаючи по собі лише голе гілля. Пішов рясний дощ, і затопив останні згадки про літо. Вітер сильніше колише дерева, щоб обірвати останні ознаки літа.

Озирнувшись навколо, вже й не скажеш, що нещодавно було літо. Прийшла меланхолійна осінь, змінивши усе навкруги (Є. Грицай).

6. Осінь – пора радощів і смутків, гарячої кави та промоклих чобіт, калейдоскопу листя та сірих туманних ранків. Золотокоса красуня цього року швидко розфарбувала дерева своїми чарівними барвами. Вже на березі рвійно тріпотять останні листочки, як золоті намистинки. А молодий клен скинув свій коричневий піджак, і землю вкрив шурхотливий килим листя. Одні ялиці та сосни стоять зелені, як молодичі.

Цьогоріч осінь сумна й заплакана. І не чекай сонця та бабиного літа, бери парасольку, а то промокнеш до нитки. Золота пора ніби так і хоче навіяти елегантного смутку, меланхолійного настрою своїми туманними ранками і дощовою пеленою. І піти треба заварити кави, щоб хоча б тіло зігріти. Та все ж осінь чудова і неповторна пора, місяцями зажурена, а місяцями й замріяна (Є. Літвінова).

2. Установіть відповідність між семантичними типами складносурядного речення і прикладом із творів В. Лиса: А. Часовий. Б. Зіставний. В. Протиставний. Г. Розділовий. Ґ. Приєднувальний. Д. Градаційний. Е. Причиново-наслідковий. Є. Умовно-наслідковий. Ж. Обмежувальний.

1. Тепер я обіймав Інгу, а за вікном бушувала гроза. 2. Не тільки батьки потрібні нам, а й ми потрібні їм. 3. Дочка братова вийшла заміж, а син одружився ще раніше, хоч і був молодший за Яринку. 4. Він щось їй крикнув, тільки вона недочула. 5. Одного разу він вийшов поблукати старовинними вулицями, та відчув він бажання зникнути. 6. Ні, спершу різонула очі блискавка, і майже відразу вдарив грім. 7. Середа сів на її місце, і потім він голосно зареготав. 8. В Артура батьки хворіли, та й мав добру роботу, яку не хотів міняти (В. Лис).

3. За поданим початком утворіть прості речення з однорідними членами та складносурядні речення. Виконайте їх синтаксичний аналіз.

Наприклад: Дощ застукав по шибках і затих (просте речення з однорідними членами). Дощ застукав по шибках, і хмари вмить огорнули небо сірими відтінками (ССР).

1. Сонце ще світилося... 2. Осінь виткала щедрий кольоровий килим... 3. Над містом запанувала зоряна ніч... 4. Біля каміну дівчинка зігрівала руки... 5. Пташки щебетали у садку... 6. Небо затягнуло сірими хмарами...

4. Доповніть незакінчені речення, утворивши складносурядне речення з протиставним або зіставним відношеннями. З'ясуйте засоби зв'язку між предикативними частинами. Зробіть синтаксичний розбір двох речень на вибір.

1. Ми живемо в епоху космічних швидкостей... 2. Крізь дерева проблиснули вогні... 3. На вулиці було тихо... 4. Над морем літали величезні альбатроси... 5. Схили вкриті свіжою зеленою травою та квітами...

5. Напишіть твір на тему «За що я люблю свій університет?», увівши в текст складносурядні речення з протиставними, розділовими, приєднувальними і градаційними семантико-синтаксичними відношеннями. Доповніть роботу фотоколажем чи відео й презентуйте його на занятті. Віднайдіть складносурядні речення у поданому зразку твору.

Ще колись у не надто далекому 2017 я й повірити не могла, що стану студенткою одного із найдавніших та найкращих закладів вищої освіти в Україні – Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (1924). Студенти – вони такі... Ми наче й розумні, але іноді ми чомусь так боїмося щось зайве сказати на практичних заняттях. Навчання триває, ми нібито все і вчимо, але забуваємо найголовніше під час сесії. Притомуми свято віримо в Шару, у те міфічне створіння, яке допомагає нам упродовж сесії. З самого дитинства я не лише хотіла стати вчителем, а й дуже часто я випробовувала себе у цій ролі упродовж шкільного життя.

Університет розкриває багато можливостей, й іноді я ненавиджу його чи то за безсонні ночі, чи то за велику кількість завдань, чи непрочитаних книг... Але я люблю його, та й слово «люблю» виривається з моїх вуст набагато частіше... Люблю за атмосферу, за перегляди кінофільмів під зоряним небом, за тих друзів, які поряд, за смачну їжу в столовці, за традиційні екскурсії – за все! Ціную за викладачів та адміністрацію, котрі стали вже рідними. Надзвичайно важко уявити, як же я буду з усіма прощатися... Бо рано чи пізно, на жаль, доведеться покинути це пташине гніздечко і летіти у велике незвідане життя.

Думаю, не лише спогади та справи, а й саме серце змушуватиме повертатися сюди не раз і не два. Адже все те, що тут трапляється, воно трапляється не з нами, а для нас (О. Ковтуненко).

6. Визначте, який відтінок мають подані речення з зіставно-протиставними відношеннями. Виконайте їх синтаксичний аналіз.

1. *Якби ми лишились, нас посадили б за ґрати, а вже як сидіти, то краще деінде, ніж у Німеччині (Еріх Марія Ремарк, "Люби ближнього твого").*

2. *Поки що я впізнавав у ній тільки щось невимовне — її дихання, запах волосся, а найбільше запах її шкіри, який для мене був утрачений на такий довгий час і ще й досі цілком не повернувся, а проте був близько і говорив мені більше, ніж мозок (Еріх Марія Ремарк, «Ніч у Лісабоні»).*

3. *Вона ще не здавалась, але вже й не боролася (Еріх Марія Ремарк, «Ніч у Лісабоні»).*

4. *Діти були вже не такі малі, щоб не відчувати небезпеку, але ще й не достатньо дорослі, щоб удавати з себе хоробрих. Вони були насторожені, беззахисні й безпомічні (Еріх Марія Ремарк, "Час жити і час помирати").*

7. З'ясуйте неточності в поданих синтаксичних аналізах речень.

1. Молодим витязем звівся Василь Симоненко у нашій поезії, і так виразно чуємо його свіжий, мажорний, бадьорий голос.

1. У першій предикативній частині «молодим витязем звівся Василь Симоненко у нашій поезії» предикативний центр – «Василь Симоненко звівся»; у другій предикативній частині «і так виразно чуємо його свіжий, мажорний, бадьорий голос» предикативний центр – «чуємо голос».

2. Речення складносурядне, складається з двох предикативних частин.

3. Відкрита структура (єднальні відношення).

4. Нелементарне складносурядне речення (дві предикативні частини поєднані сурядним зв'язком).

5. Єднальні (власне єднальні) семантико-синтаксичні відношення.

6. Засоби зв'язку: сурядний, єднальний сполучник і, єднальна інтонація, твердий порядок частин (послідовність, причинно-наслідковий зв'язок).

7. Речення розповідне, неокличне.

8. Схема: , і .

2. Якесь слово висіло в неї на губах, проте зів'яло несказане.

1. У першій предикативній частині «якесь слово висіло в неї на губах» предикативний центр – «слово висіло»; у другій предикативній частині «проте зів'яло несказане» предикативний центр – «зів'яло несказане».

2. Речення складносурядне, складається з двох предикативних частин.

3. Відкрита структура (протиставні відношення).

4. Елементарне складносурядне речення (дві предикативні частини поєднані сурядним зв'язком).

5. Зіставно-протиставні семантико-синтаксичні відношення.

6. Засоби зв'язку: сурядний, протиставний сполучник проте, протиставна інтонація, вільний порядок частин.

7. Речення розповідне, неокличне.

8. Схема: , проте .

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

1. У поданих творах на тему «Синтаксис – це елементарна гігієна думання» (О. Забужко) знайдіть складнопідрядні речення невластне допустового значення (зіставлювально-допустові, узагальнено-допустові, розділово-допустові). Виконайте їх синтаксичний аналіз.

1. Без збереження своєї самобутньої культури нація перестас існувати. Ми почали забувати, наскільки цінним є рідне слово, хоча ще, звісно, залишилася велика кількість патріотів-борців за українське надбання. Не варто також забувати про важливість правильності мовлення. Хоч ти лікар, хоч водій, хоч учитель, хоч будівельник, а кожна людина в житті користується синтаксичними правилами і нормами. Хоч слова є невід'ємною складовою нашого життя, але це лише цеглинки для побудови речення. Тільки їхня правильна форма і сенс зможуть допомогти мовцю бути почутим.

Як не важко нам буде, ми повинні захищати наше надбання. Хоч війна, хоч утиски, хоч непорозуміння, а ми маємо залишатися відданими синами і

доньками нашої держави, котрі зможуть красиво і легко відстояти свою думку, що є запорукою успіху і сьогодні, і завжди (Ю. Назаренко).

2. На жаль, різні люди сприймають по-різному всю інформацію, яка надходить в їх мозок, це залежить від особистого сприйняття світу цією людиною, по-перше; а по-друге – від правильно викладеної точки зору співрозмовника. Тож багато хто задається питанням, як навчитися правильно висловлювати свої думки так, щоб ідея, про яку йдеться, була зрозуміла співрозмовнику. Хоча однією з причин цього є відсутність достатнього словникового запасу, та бути гідним співрозмовником і не знати правильної побудови речення – неможливо.

Правильна мова – одна з найважливіших ознак, що характеризують виховану і культурну людину. Хоча зараз правильна мова і здала свої позиції, та при бажанні можна навчитися красно говорити. Усю різноманітність форм і способів вираження думки в мові, за допомогою яких окремі слова перетворюються на струнку, логічно впорядковану єдність, що призначена для кодування та передавання інформації, вивчає граматику, яку формують два розділи: морфологія та синтаксис. Хоча морфологія й досліджує граматичну природу окремого слова, та синтаксис, за словами І. Огієнка, вивчає «життя живої мови».

Уявіть, що у вас з опонентом абсолютно різні точки зору, при цьому Ви ще й не можете грамотно висловлювати свої думки. Чи зрозуміє він Вас хоч на секундочку? Чи зможе далі вести діалог? Яскравим прикладом може бути спілкування двох іноземців, один з яких не володіє мовою. Саме тому потрібно навчитися максимально точно, чітко і конкретно висловлювати свої погляди. А це можливо лише зі знаннями граматики української мови (А. Корнієнко).

3. Особиста гігієна відіграє важливу роль у житті кожної сучасної людини. Прокинувшись вранці, ми йдемо у ванну кімнату, де приймаємо душ, умиваємось та чистимо зуби, сушимо волосся, вкладаємо його як слід, фарбуємося і вирушаємо назустріч новому цікавому дню. На охайну людину приємно дивитися. І хоч виглядає вона гарно та презентабельно, слухати її та

спілкуватися з нею не завжди буває приємно. Хоча її зовнішній вигляд викликає гарне перше враження, але всі ми знаємо, що воно часто буває оманливим. Із вуст цієї людини вилітають недолугі слова, які вибиваються із логічної послідовності, речення виходять незв'язними, їх важко зрозумілими, нитка спілкування губиться, і ми, ніяково усміхнувшись, починаємо думати про щось своє. Мені здається, що багато хто потравляв у схожу ситуацію і задавався однаковим питанням: як же так сталося? Що не так із цією охайною, як спершу здалося, людиною?

Відповідь на це питання є надзвичайно простою – людина не надбала міцних знань із синтаксису. Оксана Забужко говорить, що «синтаксис – це елементарна гігієна думання». Як би там не було, а думку відомої письменниці ми маємо поважати, тож давайте поговоримо про синтаксис.

Здавалося б, закінчив школу та й викинув із голови ті уроки української разом із тим синтаксисом, пунктуацією та рештою складних слів та понять, значення яких міг виголосити лише тоді, коли встиг підглянути одним оком у підручник. Здавалося б, але не так. Хоч більше ніхто не змушує вас робити синтаксичний розбір речення чи словосполучення, але синтаксис все одно крокує з вами дорогами життя. Відмахуючись від нього, не звертаючи уваги на свої думки, які виголошуєте без хвилини сумнівів чи вагань, без належного унормування, ви занедбуєте і себе, і ту «парость виноградної лози», яку залишив нам у спадок Максим Рильський і наказав плекати. Великий письменник, як і Оксана Забужко, ні на секунду не примениував значущості цього складного розділу мовознавства, а з любов'ю та ніжністю називав його «душею мови». Хіба можемо ми цю душу знівечити та викинути, як непотрібну та безглузду річ? Авжеж, ні.

Давайте ж будемо свідомими! Будемо вчитися на своїх помилках, будемо слідкувати за чистотою та правильністю мови, хоча інколи це здається «сізіфовою працею». Будьмо чистими та охайними не тільки тілом, а й нашим мовленням! (Р. Панченко).

4. Синтаксис – це розділ граматики, що вивчає граматичну будову словосполучень та речень у мові. Скільки б людина не знала слів, але без знань синтаксису вона не зможе скомпонувати ці слова у речення. Синтаксис є основою комунікації та спілкування. Хоч як ми би не намагалися, але без зв'язку між словами сенс висловлювань буде не зрозумілим. Знання у цій галузі необхідні абсолютно всім, бо від цього може залежати, яку ви професію отримаєте у майбутньому. У будь-якому місці потрібні люди, які не просто володіють мовою, але й ті, які вміють правильно висловлювати свої думки.

Ми повинні постійно навчатись, щоб правильно встановлювати зв'язок між словами, не плутати, в якому роді повинно вживатися чи інше слово. Хоч як би не було важко, ми повинні постійно тренуватися, щоб у майбутньому правильно і точно висловлювати свої думки та бути цікавим співрозмовникові.

Отже, знання синтаксису є важливими для кожного з нас. І не важливо, чи ви маєте високу посаду, чи ні, знання з синтаксису необхідні усім. Це не просто вміння говорити правильно, це елементарна гігієна думання (Т. Тітова).

2. З'ясуйте, сполучник чи сполучне слово «де» вжите в поданих реченнях і тексті. Визначте різновид складнопідрядного речення.

1. Чому б мені не взяти такої ночі до того епізоду розпочатого мною роману, де Христина, покинувши свого чоловіка, опинилась раптом із великого города у глухому містечку? 2. Пісня волі, споетизованої, може, в дні лихоліття, чаруючим акордом лунала в серцях молоді, поривала її туди, де ще не чуть кайданів, скованих на людей людьми. 3. А проте, мов талії води під теплим подихом весни, річкою текло вкраїнське селянство туди, де хоч дорогою ціною можна здобути бажану волю, а ні – то полягти кістками на вічний спочинок. 4. Остап скочив на берег, легким рухом закинув на плечі сакви і незабаром зник у чагарнику, а на човні, як велетенська чавунна постать, іще довго стояла Соломія, спершись на кіл та вдивляючись у чагарник, де разом із Остапом зникало її щастя. 5. Не могло ж бути, щоб вона так далеко відбилася од

берега, де проходили часом люди. 6. Під вікнами билась і цвірінькали горобці, сонце встало таке веселе, що сміялись вікна, стіни і навіть постіль, де спав Аркадій Петрович. 7. Але дорослі потолочили йому ноги, і він не міг протиснутись туди, де билась (Із тв. М. Коцюбинського).

II. 1. Я їду туди, де мене чекає вільний степ, тихі задумливі озера, пісні на чумацьких дорогах... (М. Хвильовий). 2. Усяк викрикував свою ціну, усяк бігав, як несамовитий, од одного судна до другого, де більше давали; од плоту до плоту... (П. Мирний). 3. Де не повернеться – всюди за ними золоте гілля росте (Григорій Тютюнник). 4. Я прийшов із мас, із поля, знизу, де од злиднів очі як вогонь (В. Сосюра). 5. Сей слід тютюновий висітиме ще колись в моїх картинах про рідну землю, де складе мій предок востаннє всі свої мозолі поверх білої сорочки під яблунею серед яблук і груш... (О. Довженко). 6. Скрізь, де не гляну, сухі тумани розляглися (Леся Українка). 7. У хаті була піч, де можна зварити їсти та погрітися; одним-одно віконечко – мале, як оддушина у бджоляниках, виглядало збоку на шлях (П. Мирний).

III. Душа кличе туди, де народився і виріс, де пройшли кращі роки твого життя. Швидко пакую рюкзак і вирушаю додому, до батьківського порогу. У місце, де мене завжди чекають, де люблять не тому, що досягла неймовірних висот, а просто за те, що я є. Із квитком у тремтячій руці поринаю у спогади, де немає місцю тривогам та біді. Десь удалині зачаїлося невеличке село, де часто блукаю у сні. Заходжу в автобус, а думки вже мчать поперед нього в дорогу, де знайдуть свій спокій на старій лавці під не менш старим дубом (Р. Панченко).

3. У творах-мініатюрах, присвячених Дню писемності й мови, знайдіть: прості речення, ускладнені порівняльними зворотами, складнопідрядні порівняльні, способу дії, міри й ступеня дії, супровідні, зіставлявальні.

1. Щороку 9 листопада ми відзначаємо День української писемності. Дослідники вважають, що з преподобного Нестора-літописця, автора літописного зведення 1113 року «Повісті минулих літ», починається писемна українська мова. Відтоді наша солов'їна стала ще могутнішою і красивішою.

З великою повагою і захопленням кожен з нас має ставитися до мови. Як любов до неньки, такою сильною має бути любов до України, її народу, мови, культури, звичаїв і традицій. Чим більше буде у нашій країні національно свідомих особистостей, тим сильнішим народом ми будемо. А в житті все починається зі слова.

Тож дотримуймося настанов Максима Рильського: «Як парость виноградної лози, Плекайте мову. Пильно й ненастанно. Політь бур'ян. Чистіша від сльози. Вона хай буде...»! (Ю. Назаренко).

2. Упродовж століть українська мова, так само як і її носій – український народ, зазнавала суттєвих утисків і заборон з боку різних держав, зважаючи на те, що собою представляла тогочасна влада в Україні. Формування мови тісно пов'язане зі становленням його народу, тоді як сторони суспільного життя, процеси пізнавальної і творчої діяльності людини, кожний момент її свідомості супроводжуються мовою. Чим більше ми будемо спілкуватися українською мовою, тим вірогідніше вона зберігатиметься та розвиватиметься.

В умовах національного відродження українська мова набула особливої ваги, як вирішальний чинник самобутності талановитого, віками гнобленого українського народу, виразник інтелектуального і духовного життя (А. Корнієнко).

3. Цьогорічний День писемності минув так незвично, що залишиться у моїй пам'яті надовго. Того листопадного ранку все було по-інакшому. Якщо зазвичай я швиденько прокидалася, збиралася та бігла в університет на святкування, то цього року моя традиція обірвалася. Карантин та дистанційне навчання внесли свої корективи. Незмінним залишилося лише одне – диктант національної єдності. І я, як справжня студентка філологічного факультету, свідомо віднеслася до цього важливого ритуалу. Швиденько наготували кілька ручок та чистий зошит, я із завмиранням серця стала чекати на початок дійства. Хвилини до старту спливали так повільно, наче хтось загальмував коловорот часу. Аж ось і початок. Диктант

був неважкий і цікавий, як здалося мені спершу. Але вже після першого ж речення я відкинула легковажність та серйозно взялася до роботи. Захопившись працею, мені на секунду здалося, що стіни моєї кімнати посунулися і перетворилися на рідний серцю університет. Переді мною постали викладачі та ряди парт, за якими, зосереджено похиливши голови, сиділи мої колеги-студенти. Посміхнувшись, я відіграла приємні спогади і настільки зосередилася на дикторі, що перестала помічати все на світі. Приємний мелодійний голос розповідав цікаву історію про книгу та її перспективу, а я все писала та писала.

День писемності нагадав мені про те, хто я і ким є. Я українка, яка любить свою країну, любить свою мову, солов'їну та милозвучну. День писемності не дозволив мені байдикувати на карантині, а змусив розім'яти відвиклі від ручки пальці та дав приємне навантаження мисленню. Я відчула, що у цей день всі українці, навіть ті, хто живе на другому кінці світу, об'єдналися. Об'єдналися із метою вшанувати нашу Батьківщину, її мову, культуру та звичаї. Всі бажуючі завантажили свої світлини з диктантом у соціальні мережі – і це ще більше нас зблизило. Мої очі світлішали, як світлішає небо після дощу. Гарний настрій не покидав мене цілий день, адже так приємно стати маленькою частиною великої справи (Р. Панченко).

4. День української писемності є особливим для кожного з нас. Святкуючи цей день, ми підтримуємо рідну мову, звертаємо увагу на проблеми нашої мови, популяризуємо її. Також ми демонструємо таким чином красу нашої мови, її багатство та довершеність. Це свято ніби гуртує нас, допомагає зміцненню держави.

Не випадково ми святкуємо День писемності дев'ятого листопада, бо саме цього дня православна церква вшановує пам'ять Преподобного Нестора Літописця. У свої сімнадцять років він прийшов послушником у Києво-Печерську лавру. Все своє життя Нестор присвятив книжковій справі так, що вона стала сенсом його життя.

«Повість минулих літ» Нестора Літописця має велике значення як у літературі, так і для нашої держави в цілому. Це не просто перша пам'ятка Київської Русі, а ціла історія держави, ніби показана на тлі світових подій. Як не намагалися перевершити Нестора інші літописці, їм не вдалося це зробити. Тому ми з гордістю можемо вважати Нестора Літописця не лише батьком вітчизняної історії, але й словесності.

Головною ознакою народу є його мова, адже без мови не існувало б нації. Мова – це гордість народу, його духовне здоров'я, головний фактор культури. Якщо не було б нашої солов'їної мови, то нас би не існувало. Саме за допомогою мови відбувається безперервний процес виховання й навчання нових поколінь, таким чином прививаючи свої звичаї, традиції, цінності, котрі формують образ життя. Мова дає можливість формуванню специфічних народних рис, особливостей менталітету. Тож ми повинні шанувати нашу мову, спілкуватися нею, а не цуратися (Т. Тітова).

4. У поезії знайдіть складнопідрядні речення розчленованої та нерозчленованої структури. З'ясуйте, які часові відношення виражаються у складнопідрядному реченні часу. Перебудуйте його на складнопідрядне речення з відношенням часового зіставлення, зробіть синтаксичний розбір перебудованого речення.

Елегія

*Навіки я співець осінньої пори,
Її тривожний сум в моїх клітинах.
Мій дім – це затишні міські двори,
Де стовбури в палаючих хустинах.*

*Моє життя – то теплі вечори
В період вересневого прощання,
В руках із книгою, де автори
Романтизують прояви кохання.*

Моя естетика – осінні кольори,

*Їх переливи не живі в картинах.
А як горять багрянцем хутори,
Тоді купаєшся в красі глибинах.*

Останнє листя – жовті прапори

І їх меланхолійне опадання,

Мовби цілунки дерева згори,

Неначе осені палке вітання (О. Свинолуп).

5. Знайдіть у тексті речення зіставлювально-допустового, узагальнено-допустового, розділово-допустового значення. Виконайте синтаксичний аналіз цих речень.

Кожен з нас давно звик до таких щоденних процедур, як умивання, чищення зубів. Але чомусь зовсім перестали, або забули, або просто ніколи не замислювалися про те, які ж подібні процедури необхідні нашим думкам, знанням. Усі ми знаємо такий розділ мовознавства, як синтаксис. Вчимо його у школі, університеті. А чи знаємо ми, наскільки важливе значення для людини має знання синтаксичних правил? Чи могли би ми уявити людину, яка спілкується «розсипаними» реченнями? Як не прикро, такі існують, а це ознака неосвіченості.

Синтаксис дуже складний при вивченні, хоча й це можливо, достатньо лише бажання й наполегливої праці. Як не буде важко, а проте не складайте руки, а ще більше приділяйте увагу вивченню його розділу. І всі, куди не влаштовуйся на роботу, у першу чергу звертають увагу на твоє мовлення. Чи ти за професією вчитель, чи машиніст, а треба володіти навичками чіткої, структурованої, правильної вимови.

Слушно зауважує О. Забужко: «Синтаксис – це елементарна гігієна думання». Ви можете не дбати про це, але не дивуйтеся якщо люди зроблять про вас відповідні висновки. Як не буде важко, а проте не складайте руки, а ще більше приділяйте увагу вивченню цього розділу (В. Вербицька).

6. За поданими початками змоделюйте: а) прості речення з порівняльним зворотом; б) складнопідрядні речення з підрядним порівняльним. Дослідіть, чи є відмінність у вираженні думок у змодельованих синтаксичних конструкціях. Зробіть синтаксичний розбір складнопідрядних речень.

1. Над ставом клубочився туман ... . 2. За лісом розсвіло небо ... . 3. Під вікном пламенів кущ калини ... . 4. Горобина згряя пурхнула з гілки ... . 5. Серединою річки проплив бобер ... . 6. На галявину вискочив сполоханий заєць ... .

7. Прочитайте твір «Синтаксис – це елементарна гігієна думання». виправте помилки різних мовних рівнів у прямій мові. Знайдіть складнопідрядні допустові речення; з'ясуйте, яке значення виражає кожне з них.

Синтаксис – це елементарна гігієна думання

Думки не висловлюються окремо взятими словами. Вони лише є цеглинками для побудови речень. Як би ви не намагались за допомогою слів висловити свої думки і почуття, але тільки включивши їх до висловлювання, використовуючи в потрібній формі та розмістивши в правильному порядку, це вдасться зробити. Хоч скільки вам не було років, хоч ким би ви не працювали, а правильно будувати речення і словосполучення ви повинні вміти.

Розкажу випадок з життя: колись в університеті, спускаючись сходами, я почула розмову двох студенток: «Уявляєш, – почала скаржитись одна з них, – у травні місяці я чула як ці три викладача обговорювали мою успішність. Вони сказали, що я не тільки повільно засвоюю матеріал і не старанна на практичних заняттях. Викладач української мови із колегами також зазначив, що наукові роботи в мене на середньому рівні. І хоча це було аж в травні місяці, я все одно хвилююсь, що їх думка про мене не змінилась, і тепер моє дослідження по філології викладач мови оцінить невисоко, як би я клопітливо не працювала над ним».

Хоча мені і було шкода студентку, та з викладачами я була згодна.

Отже, синтаксис нам потрібний, просто необхідний у повсякденному житті. І ніхто, в кого б ти не запитав, не заперечить цього твердження (О. Свинолуп).

8. Прочитайте речення, розподіліть їх на підрядні речення зі значенням вірогідного (імовірного) і невірогідного (неімовірного) порівняння. Додайте 8-10 прикладів із творів М. Стельмаха.

1. Отак дійшла до високої громобитної дзвіниці, що мовчала тільки в дні страсного тижня, як нібито мовчали колись у ту пору апостоли. 2. Усе щемить і щемить усередині, наче хто мою душу руками стискає. 3. За непокритими, нахололими за ніч стодолами так сиділи люди, начеб їх кам'янив лихий чаклун. 4. Стрічає вона його віястим усміхом, проводить печаллю, і тоді в її прижурених очах стоять такі сині сльози, як роса на розквітлому льоні. 5. І так подивився на пшеничні з цвітом колоски, ніби шукав захисту в них. 6. Вони то пірнають у воду, то, пропливши трохи, ховають голови під крила, наче збираються спати (Із тв. М. Стельмаха).

9. Напишіть твір-опис на тему «Осінь – остання посмішка року», використовуючи поданий початок. Уведіть у текст складнопідрядні речення з підрядними порівняльними і наслідковими. Виконайте їх синтаксичний аналіз.

Виходжу надвір вдихнути свіжого та чистого, як гірський кришталь, повітря. Роззираюся. Туман відповзає під захист дерев, наче бліда примара, що зникає із сходом сонця...

10. У тексті виділіть усі елементарні складнопідрядні речення та виконайте їх синтаксичний аналіз.

Роль медіаосвіти й медіакультури в сучасному суспільстві

Людство постійно розвивається. До того ж темп змін невпинно пришвидшується. І для людини, і для країни стає дедалі важливіше вміти реагувати на ці зміни, щоб не залишитися осторонь прогресу. Один із дослідників вдало зазначив, що середньовічний англійський селянин зустрічав протягом життя менше людей, аніж сучасна людина за один день. Але це

стосується міжособистісного спілкування. Коли ж йдеться про масове, то тут зміни ще разючіші. Ми спостерігаємо появу нових і нових медіа, які використовують технології, що ще вчора здавалися казковими. Нашу добу не даремно називають інформаційною. І справа тут не тільки в тому, що значна частка національного багатства сучасних країн створюється в галузі інформаційних технологій. Сучасна людина для успішної життєдіяльності не може бути осторонь інформаційних потоків. Але головна складність нині не в тому, щоб отримати певну інформацію, а в тому, щоб визначити, яка інформація потрібна. Величезний надлишок інформаційної пропозиції призводить до того, що сучасна людина ризикує «потонути» в інформаційному морі. До цього додається загроза повірити брехливій інформації. На жаль, багато сучасних медіа не перевіряють достовірність оприлюднених даних, нормою стало використання численних маніпулятивних технологій, спрямованих або на безпідставне формування позитивного іміджу замовників, або на очорнення їхніх конкурентів.

Особливе значення має правильна робота з інформацією тоді, коли йдеться про дітей та підлітків. У них немає ще життєвого досвіду, вони ще схильні до сліпого наслідування привабливих образів. Велика проблема пов'язана з віртуальними інтерактивними іграми. В усьому світі звертають увагу на те, що діти часто ототожнюють себе з образами (аватарами) в цих іграх, промінюючи реальні успіхи і боротьбу за гідне місце у своїй соціальній групі на примарні титули та здобутки. Але, звичайно, це зовсім не означає, що треба ховатися в мушлю та ізолюватися від інформаційних потоків. Треба вміти працювати з інформацією. Саме на це спрямовані уроки з медіаграмотності, які вже кілька десятиліть є частиною шкільної програми в США, Великій Британії, Німеччині, Австралії, країнах Північної Європи. Нарешті, до цього руху приєднується й Україна. Ми маємо готувати дітей до вдалого освоєння світу. А сьогодні найважливіший складник цього опанування – вміння грамотно працювати з інформацією.

Причина актуальності медіаосвіти полягає в тому, що інформаційна революція та глобалізація зробили наше сприйняття світу значною мірою залежним від того, як його подають медіа. На жаль, останні належно не відреагували на зростання відповідальності: матеріали часто погано перевіряють, вони містять елементи маніпуляції та підтасувань. У цих умовах медіаосвіта – шлях до того, щоб людина дістала змогу самозахиститися від недобросовісної медіаінформації. У документах ЮНЕСКО вказано, що медіаосвіта – це навчання теорії та практичних умінь для опанування сучасних мас-медіа, розглядуваних як частина специфічної, автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці. Її слід відрізнити від використання медіа як допоміжних засобів у викладанні інших галузей знань, таких як, наприклад, математика, фізика чи географія. Як бачимо, фахівці ЮНЕСКО чітко відділяють опанування медіа від їх використання як знаряддя у навчанні інших наук (Є. Драновська).

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ РЕЧЕННЯ

1. У реченнях схарактеризуйте типи інтонації та інші засоби зв'язку компонентів безсполучникових речень. Підготуйте повідомлення на тему «Розділові знаки в безсполучникових реченнях», ілюструючи поданими прикладами.

1. Посієш вчинок – виросте звичка. 2. Я вірю: нам прийдешні роки відкриють шлях до щастя. 3. На зеленій траві білі чайки сидять, білі свічі горять на тарелях латать. 4. Прийде час – всі дороги на світі повернуть у край наш крилатий на печаль ворогам, на утіху тобі. 5. З кожним разом течія все скупіше тріпотіла золотими прожилками, на береги починало спускатись надвечір'я. 6. Одначе не зразу довелося перейти на іншу розмову: позаду заюрликали копита. 7. У його одноманітне шептання якоесь непомітно вливається пісня, вона не заважає молитві. 8. Пам'ятай: наше життя – це своєрідний храм... 9. Віддаленим журавлиним переливом заскрипіли ворота, дзвякнуло кільце, хура неквапно вплила в розчинену браму. 10. Падає з вишень і

слив листя, вітер зриває його у віхті. 11. Боятися вовків – у ліс не ходити. 12. На стрітення повертається птиця до гнізда, хлібороб – до плуга. 13. На язик гарячий, до роботи ледачий. 14. Вкусиш гіркого – дізнаєшся ціну солодкого. 15. Не підпускають з одного боку – то заходь з іншого. 16. Повернеться – то таки гору з ним перекинемо. 17. Там ріка вирує сонцем – тут маки палають усюди по пустирищах. 18. Навколо буяв степ, співали жайворонки, цвіли придорожні березки. 19. І я бачу: правду говорили. 20. Стала вона керівником – клопоту повна голова.

2. Доповніть власними прикладами (по 5) багатокomпонентних безсполучникових речень за описом їх ознак. Виконайте синтаксичний аналіз одного речення з кожної групи.

1) з однотипними частинами, які виражають часову послідовність дій (явищ) і мають спільний другорядний член речення:

1. Восени вечори стають холоднішими, ночі стають довшими, дерева вкриваються золотом, згодом вітер те золотаве листя обсипає. 2. Вчора завітала у гості зима, осінь пішла спочити від важкої праці. 3. Восени птахи відлітають у вирій, погода стає з кожним днем прохолоднішою. 4. Ми повернемося до університету, кожен буде щасливий зустрітися один з одним, кожен обмінюється приємними словами один з одним, згадуючи час пандемії з невеличким розпачем. ...

2) з однотипними частинами, в яких повторюються головні або другорядні члени речення:

1. Я люблю яскраву осінь, люблю запах достиглих яблук і диму від численних вогнищ, люблю шум лісу і шурхіт листя під ногами, люблю те останнє тепло сонячного проміння і павутинки бабиного літа у повітрі. 2. Стали холоднішими дні, стали затишнішими ночі, стали теплішими серця. 3. Багато ми втратили за цей період: ми не дарували усмішки, ми не влаштовували дівочих посиденьок у їдальні, ми не збиралися на «конгрес», щоб вигадати причину прогуляти заняття – вчили пари дистанційно й інколи мали змогу бачитись по відеозв'язку. 4. Різнобарвне листя опадає з дерев, діти

дуже любляють збирати різнобарвні листочки для гербарію. 5. Ця необхідність виникла за рахунок зростання попиту на ІКТ, зростання зацікавленості учнів у навчанні за допомогою комп'ютерних технологій.

3) з однорідними рядами номінативних речень:

1. Осінь, довгі дощі, тумани, на асфальті вода і бруд. 2. Спокій, взаєморозуміння, відвертість... 3. Деревя, лісові звірі, комахи... Усі готуються до зимової сплячки. 4. Українська мова, українська література, методика, інші предмети... 5. Мобільні пристрої, комп'ютери, планшети, інтерактивні дошки...

4) з однотипними частинами, які становлять різні типи односкладних речень:

1. Сьогодні світати почало рано, не хочу вилазити з-під ковдри і збиратися на вулицю, не хочу відчувати ранкові осінні морози та вкриватися холодними сльозами природи – все ж потрібно почати цей день, встигнути виконати всі справи. 2. Зимовий вечір, ледве чутно говорю, пошепки відповідають, так тихо скрізь, казково. 3. Пандемія – запам'ятаємо це слово, радять його забути – запам'ятай його як символ самотності, такої самотності ще не було ніколи.

5) з різнотипними частинами, які об'єднані пояснювальними відношеннями:

1. Найсвітліші осінні спогади: ми з сім'єю збираємо гриби, мама пече пироги зі сливами, пахнуть достиглі яблука, дим від численних вогнищ і останні квіти. 2. Відчуваю: ця пора року буде особливою. 3. Усе навколо незвичайне: на дорозі лежить золотисто-багряний килим, дерева стоять вбрані у різнобарвне вбрання. 4. Чому самотності? Бо тільки справжня дружба могла пройти таке випробування! У народі кажуть: на бенкеті всі приятелі – брати; при горі ж і нещасті – нікого нема, я бачу: правду говорили....

6) з різнотипними частинами, які об'єднані причинно-наслідковими або умовно-наслідковими відношеннями:

1. Зберуться хмари, підніметься вітер, настануть осінні дощі – люди частіше залишатимуться вдома, частіше їх можна буде побачити закутаними у теплі шалики і з різнокольоровими парасольками. 2. Пригріло сонечко – рослина аж бринить. 3. Пішов рясний теплий дощ – з'являться у лісі гриби. 4. Пригріло сонечко – усе навколо заграло золотистими барвами.

7) з однотипними та різнотипними частинами:

1. Невідово звідки налетів осінній вітер, позбирались хмари – розпочалася гроза. 2. Зварю філіжанку смачного какао, увімкну Різдвяні пісні, обійму близьких – душа наповниться теплом. 3. Пішов рясний дощ – повітря стане вогким, повіє прохолодний вітерець.

2. Прочитайте текст, знайдіть складні безсполучникові речення і з'ясуйте тип їх структури за характером семантико-синтаксичних відношень. Зробіть синтаксичний аналіз двох складних безсполучникових речень на вибір.

Зимова казка

Учора завітала у гості зима, осінь пішла спочити від важкої праці. Небо опустилося нижче, птахи потягнулися на південь, а дерева зовсім розгубили листя. Чаклунка накрила весь світ широкими білими крильми і зробила його казковим, неповторним. Стали холоднішими дні, стали затишнішими ночі, стали теплішими серця. Спокій, взаєморозуміння, відвертість...

Повітряними пластівцями лягає на землю сніг, він усюди. Відчуваю: ця пора року буде особливою. Вірю в чудо: земля покривається білим простирадлом, світ сяє святковими вогнями, лунає дзвінкий сміх, панує атмосфера щастя. Зварю філіжанку смачного какао, увімкну різдвяні пісні, обійму близьких – душа наповниться теплом (В. Вербицька).

3. Утворіть з наведених простих речень усі можливі різновиди складних безсполучникових речень (з однотипними, різнотипними, комбінованими частинами). Визначте смислові відношення між їх частинами; поясніть розділові знаки. Виконайте синтаксичний аналіз 2-х речень на вибір.

1. Душа співала від щастя. Ми наближались до таких омріяних гір.
2. Пролетіла осінь. Настала зимова пора. 3. Поле шумить достиглим

колоссям. Людство збере урожай. 4. День буде чудовим. На небі жодної хмари і жодного натяку на дощ. 5. Несподівано Оксана сіла за фортепіано. Полилася сумна мелодія натхнення. 6. Кожен з нас буде дбайливо ставитися до природи. Ми залишимо її чудові акварелі нащадкам.

3. Визначте семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами безсполучникових речень; зробіть синтаксичний аналіз 2-х речень на вибір.

1. І сивітимуть знов у далині високі могили, віятиме вітер полиневим духом, хлюпатиме степ колоссям в обличчя (А. Головка). 2. З праці радість, з безділля – смуток (Народна творчість). 3. Брязне клинок об залізо кайданів, піде луна по твердинях тиранів (Леся Українка). 4. Вони не згинули, вони живуть і нині (М. Бажан). 5. Гроза буде – хмара аж на землю лягає (О. Коломієць). 6. Дерево міцне корінням – людина горінням (Народна творчість). 7. Деся далеко, в повитих туманом плавнях, вставало сонце; тихо курились луки, переливаючись іскристими барвами... (Я. Баш). 8. Законів боротьби нікому не зламати, закони материнства не перемінить (П. Тичина). 9. Згадую: дітьми із листя кленів ми до свят сплітаємо вінки. 10. Зорями небо героя вітало, квітами й піснею стріла земля (В. Єніна). 11. Кажуть: вогонь печі дає дзвінкість, вогонь душі дає красу (О. Гончар). 12. Любіть красу своєї мови, звучання слів і запах слів: це квітка ніжна і чудова коханих батьківських степів (А. Малишко). 13. Лягло сонце за горою, зірки засіяли (Т. Шевченко). 14. На все впливає мови чистота: зір глибшає, і крацають уста, стає точнішим слух... (Д. Павличко). 15. На схід сонця квітнуть рожі: будуть дні погожі (П. Тичина). 16. Не навчив батько – не навчить і дядько (Народна творчість). 17. Невідомо звідки налетів вітер, зашуміли гіллями берези... (А. Шиян). 18. Немає щастя вічного, немає, є вічний бій за щастя для усіх (М. Нагнибіда). 19. Подивився я на хату – нема в мене хати (Т. Шевченко). 20. Порозтають тії білії сніги, покриються травицею всі луги, розів'ється калинонька і садок... (Л. Глібов). 21. Потім впали сніги, вдарила люта зима

(О. Гончар). 22. Прийде час – всі дороги на світі повернуть у край наш крилатий на печаль ворогам, на утіху тобі (М. Стельмах).

4. Перебудуйте сполучникові складні речення на синонімічні безсполучникові. Визначте однорідність чи неоднорідність частин, з'ясуйте тип їх структури за характером семантико-синтаксичних відношень.

Безконечні стежки, скриті, інтимні, наче для самих близьких, водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі, і хлюпають ними аж в краї неба. Я тепер маю окремий світ, що наче перлова скойка, бо стулились краями дві половини – одна зелена, друга блакитна – й замкнули у собі сонце, немов перлину. А я там ходжу і шукаю спокою. Йду, і невідступно за мною летить хмарка дрібненьких мушок. Можу подумати, що я планета, яка посувається разом із сателітами. Бачу, як синє небо надвоє розтягли чорні дихаючі крила ворони (за М. Коцюбинським).

5. Розподіліть речення на 2 групи: 1) безсполучникові складні речення з однотипними частинами; 2) безсполучникові складні речення з різнотипними частинами. Напишіть есе на тему, подану в сьомому реченні, уживши СБР з причиново-наслідковими, пояснювальними, цільовими і відношеннями перелічування.

1. Прийде час – всі дороги на світі повернуть у край наш крилатий на печаль ворогам, на утіху тобі. 2. Десь далеко, в повитих туманом плавнях, вставало сонце; тихо курились луки, переливаючись іскристими барвами; в повітрі ще блукав запах вчорашньої грози. 3. Зорями небо героя вітало, квітами й піснями стріла земля. 4. Згадую: дітьми із листя кленів ми до свят сплітаємо вінок. 5. Небо посірішало, місто заповнилося чорними парасолями, на площу посповзався люд. 6. Зрубав дерево – посади два. 7. Любіть красу своєї мови, звучання слів і запах слів: це квітка ніжна і чудова коханих батьківських степів.

НЕЕЛЕМЕНТАРНЕ (БАГАТОКОМПОНЕНТНЕ)

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

1. Прочитайте тексти, охарактеризувавши особливості заголовків (чи відповідає темі, простий чи ускладнений, чи привертає увагу читача тощо). Знайдіть багатоконпонентні складносурядні й безсполучникові речення; виконайте синтаксичний аналіз цих речень.

1. Освіта 2021: чи відмінять ЗНО?

2021 рік виявився складним у плані навчального процесу, але це не привід скасовувати ЗНО та серйозно сприймати чутки. На прикладі минулого року ЗНО проводиться згідно з розкладом ЦОЯО, пункти проведення тестування будуть забезпечені масками та антисептиками, усі будуть сидіти на безпечній відстані, медичні працівники перевірятимуть температуру».

Український і регіональні центри оцінювання просять учасників ЗНО бути максимально відповідальними, дотримуватися рекомендацій медиків, правил соціального дистанціювання, не забувати, що безпека – спільна справа (С. Шкарлет).

2. Виплата додаткових коштів студентам за проходження педагогічної практики!

26 лютого під час засідання Верховної Ради було запропоновано оплачувати проходження педагогічної практики студентам вищих навчальних закладів.

Практика є складовою частиною навчального процесу у вищих та професійно-технічних навчальних закладах, і організація цієї практики закладами освіти спрямована на формування у студентів системи педагогічних умінь та навичок, фахових здібностей, особистісно-індивідуального стилю поведінки та діяльності, необхідних для майбутньої професії в оптимально наближених до роботи за фахом умовах, і це дає змогу

випробувати себе в обраній справі, спробувати свої сили та набути певного досвіду.

Робота у школі є складним процесом, і навчаючи дітей, взаємодіючи з ними, реалізуючи мету навчальної діяльності, студент-практикант починає розуміти сам процес навчання, і кожен з них закладає фундамент для своєї подальшої роботи в школі. Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що будь-яка робота з дітьми повинна оплачуватися, звичайно, меншою сумою, ніж досвідченому вчителю, перші ж спроби у ролі вчителя можна підтримати (В. Вербицька).

3. Червоних дипломів більше не буде

Міністерство освіти і науки України намагається наблизити український диплом до європейського зразка, і тому в 2021 році випускники українських ВНЗ вже не будуть отримувати «червоні дипломи», і з початку цього року Міносвіти скасувало видачу так званих дипломів з відзнакою. Міністр освіти Сергій Шкарлет затвердив форми дипломів, і серед них немає «червоних», а в дипломах спеціаліста та молодшого спеціаліста у графі «ступінь вищої освіти» зазначатиметься освітньо-кваліфікаційний рівень.

Скасування «червоних дипломів» – наслідок прийнятих у грудні 2019 року змін до Закону «Про вищу освіту», цим рішенням також було скасовано дипломи державного зразка, тепер кожен ВНЗ видає дипломи свого зразка. Вищі мають широку автономію, за рішенням вченої ради навчальний заклад має право самостійно вносити в додаток до диплому інформацію про значні досягнення випускника; тепер саме кожен окремий виш повинен буде при бажанні визначати відповідні критерії (А. Корнієнко).

4. Професія – від Бога, зарплата – від держави!

В Україні вже другий рік будуються європейські дороги, а влада нарешті прийняла законопроект про європейські заробітні плати, і першими можуть радіти освітяни!

Усім учителям приготуватися: від сьогодні їх зарплата підвищується, солідність професії зростає. Ще вчора молоді бакалаври педагогічного

університету їхали в Польщу збирати полуницю, але настав час української інтелектуальної еволюції, і відтепер юні вчителі зможуть забезпечити себе і свої сім'ї у повній мірі.

Міністр освіти проінформував, що заробітна плата молодого вчителя буде становити 25000 грн. Вітаємо юну інтелігенцію! (З газети).

2. Прочитайте вислови на тему «Нефахівець у ролі вчителя: за чи проти?». Визначте тип багатокomпонентного речення.

1. *Такого бажаєте: школа, класна кімната, урок української мови, повні здивування очі дітей, слюсар показує на дошку гайковим ключем? (Ю. Назаренко).*

2. *Можна мати багато знань, але не вміти використовувати їх на практиці, а можна знати теорію «психології» та «педагогіки», але не вміти навіть поговорити з дитиною, учнем або підлітком, а можна зіграти на відмінно роль вчителя, але не бути справжнім ... (А. Корнієнко).*

3. *У цивілізованому світі водію без посвідчення поліція виписує штраф, або навіть певні органи лишають можливості керування авто, а чи повинен закон запровадити подібне для вчителів без педагогічної освіти? (В. Вербицька).*

4. *Усі були впевнені: вчитель історії пропуслав заняття про відміну кріпосного права 1861 року – кожного серпня учні учні копали картоплю на його городі (В. Шугурова).*

6. *Уявіть собі картину: в класі панує напівтемрява, учні нашорошено сидять по одному, учитель починає перевірку домашнього завдання) (Р. Панченко).*

3. Опрацюйте рецензії студентів на статті з проблем синтаксису. У текстах рецензій знайдіть складнопідрядні багатокomпонентні речення різних типів. Виконайте синтаксичний аналіз 5-х речень.

Рецензія
на статтю канд. філол. наук,
доцента кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького юридичного інституту

Міністерства внутрішніх справ України
Новікової Ольги Олександрівни
«Основні принципи розмежування вставних і вставлених конструкцій»

Стаття присвячена актуальним проблемам, які пов'язані зі становленням категорії вставленості, проаналізовано історію розвитку вчення про вставні та вставлені компоненти в сучасній лінгвістиці, виявлено спільні та специфічні риси функціонування зазначених конструкцій.

Рецензована стаття має науковий характер. Під час дослідження основну роль виділено історичним особливостям (зокрема др. пол. 19 ст.) вивчення даного питання. Аналіз статті показує, що на ранніх етапах розвитку синтаксичної науки розмежування вставних і вставлених компонентів не розглядалося, оскільки вони не мали чітких меж. Матеріал статті має не тільки думки вчених, а і власну думку автора. Стаття має лаконічну структуру, дотримано вимоги до наукового тексту, висновки логічні та аргументовані.

Стаття О. О. Новікової «Основні принципи розмежування вставних і вставлених конструкцій» має достатню наукову значимість, тому може бути корисною для студентів філологічних факультетів.

Рецензент

студентка СумДПУ імені А. С. Макаренка В. С. Вербицька

Рецензія

на статтю канд. філол. наук,
доцента кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Герман Вікторії Василівни

«Безсполучникові складні речення – репрезентанти фольклорного дискурсу»

У статті В. В. Герман, яка має назву «Безсполучникові складні речення – репрезентанти фольклорного дискурсу», розглядаються граматичні питання, що пов'язані з безсполучниковими складними реченнями, простежується структурно-семантична організація безсполучникового складного речення на матеріалі українських прислів'їв.

Авторка зазначає, що саме на основі української літературної мови створені українські культурно-естетичні цінності, що мають понадчасове значення в духовності народу. Науковець зауважує, що українські прислів'я є багатим матеріалом для аналізу структурно-семантичної організації безсполучникових складних речень як спосіб мислення, як жива розмовна мова.

В. В. Герман пише про те, що безсполучникові речення і нині викликають дискусії в мовознавстві, хоч і тривалим є період їх вивчення. Відомо, що дотепер не повністю з'ясовано теоретичні питання: якою є їх граматична природа, якою є синтаксична форма, яким є значення тощо.

Наприкінці статті В. В. Герман доходить висновку, що синтаксична організація українських прислів'їв безсполучникових речень відповідає традиційній класифікації безсполучникового складного речення, коли враховується семантика, береться до уваги структура і граматичні особливості.

Отже, стаття В. В. Герман містить важливий для студента-філолога матеріал. Зразок живої розмовної мови, що виражений українськими прислів'ями, котрій аналізувала авторка, є багатим матеріалом для аналізу структурно-семантичних особливостей безсполучникових складних речень.

Рецензент

студентка СумДПУ ім. А. С.Макаренка Ю. П. Назаренко

Рецензія

на статтю магістра філології Т. М. Ковган

«Дискусійні питання теорії багатокомпонентного складнопідрядного речення з послідовною підрядністю»

У наданій до розгляду статті автор продемонструвала переконливе розуміння того факту, що питання теорії багатокомпонентного складнопідрядного речення з послідовною підрядністю залишається одним з найактуальніших у синтаксичній науці, що воно і до цього часу є дискусійним у царині філології.

У статті розглядаються основні проблемні питання теорії багатокомпонентного складнопідрядного речення з послідовною підрядністю, проаналізовано праці мовознавців щодо критеріїв класифікації зазначених синтаксичних одиниць. Авторка зауважує, що є така важлива ознака як характер синтаксичного зв'язку між підрядними компонентами і особливості поділу їх на рівні членування, яка вирізняє конструкції з послідовною підрядністю.

На наш погляд, Т. М. Ковган здійснила ґрунтовний аналіз багатокомпонентного складнопідрядного речення з послідовною підрядністю, окреслила думки провідних науковців, навела приклади окремих речень з такою конструкцією та звернула увагу на критерії, за якими класифікуються такі речення (кількість предикативних одиниць, характер зв'язку між компонентами та ін.). Авторка проаналізувала численні приклади, що є реченнями з послідовною підрядністю – такими конструкціями, в яких лише перша частина перебуває в прямому, безпосередньому зв'язку з абсолютно незалежною у синтаксичному плані головною частиною, а кожне наступне підрядне залежить від попереднього.

Рецензована стаття відповідає усім вимогам, її можна рекомендувати до друку.

Рецензент

студентка СумДПУ імені А.С. Макаренка О. О. Ковтуненко

Рецензія
на статтю канд. філол. наук,
доцента кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету
Т. М. Шкарбан
«Часові параметри предикативних одиниць у складних конструкціях з
однорідною супідрядністю»

Не викликає сумнівів високий ступінь актуальності теми дослідження, яка до цього часу не є достатньо вивченою, бо мета статті Т. М. Шкарбан полягає у виявленні загальних закономірностей часової співвіднесеності предикативних одиниць у конструкціях з однорідною супідрядністю (КОС).

У наданій до розгляду статті авторка продемонструвала переконливе розуміння того, як часова форма вираження головної частини пов'язана і впливає на часову форму вираження однорідних супідрядних, де однорідні супідрядні не виходять за межі однієї часової площини, в яких КОС у блоці однорідних супідрядних наявні різні часові параметри. Авторка, яка ґрунтовно проаналізувала питання часової співвіднесеності предикативних одиниць у складних багатокомпонентних речень, зробила висновок, що центральну позицію займають КОС із значенням минулого часу у головній частині і блоці підрядних компонентів. Доведено, що друга позиція належить конструкціям, у яких і головна частина, і блок підрядних компонентів мають значення теперішнього часу. Зафіксовані КОС із усіма предикативними одиницями у формі майбутнього часу, які становлять лише 1,8% від загальної кількості досліджуваних речень.

Варто звернути увагу на різночасові параметри в блоці однорідних супідрядних, бо автор подає майже повну парадигму поєднання часових форм: минулий і теперішній, майбутній і теперішній, минулий і майбутній, майбутній час та інфінітив.

Текст статті засвідчує високий науковий рівень автора. Очевидними позитивами бачиться ґрунтовно поставлена дослідницька мета, чіткість у поданні аналітичного матеріалу, правильність та логічність наведеної аргументації.

Отже, стаття Т. М. Шкарбан «Часові параметри предикативних одиниць у складних конструкціях з однорідною супідрядністю» заслуговує на публікацію.

Рецензент

студентка СумДПУ імені А. С. Макаренка О. Ю. Свинолуп

Рецензія
на статтю канд. філол. наук,
доцента кафедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка
О. М. Труш
«Конструкції із супідрядністю в науковій мові Івана Франка»

У статті О. М. Труш розглядається функціонування складних конструкцій з послідовною підрядністю в науковому мовленні І. Франка.

Без будь-якого сумніву, цінним є те, що авторка досліджувала широке коло творів Франка, де внаслідок спостереження зробила переконливі висновки щодо використання різних видів підрядних частин у конструкціях з послідовною підрядністю. Стаття цікава тим, що в ній визначено основні моделі цього типу речень, з'ясовано позицію головної частини стосовно підрядних, проаналізовано сполучні засоби (сполучники й сполучні слова) та їх поєднання, актуальні й ненормативні для сучасної української літературної мови.

Текст статті засвідчує високий науковий рівень авторки, яка вдається до чіткої й правильної аргументації, яка наукову точку зору викладає правильно, логічно, чітко й аргументовано, а висновки мають перспективу дослідження. Наукові спостереження плідні, цікаві, новаторські й актуальні, бо вирізняються високою інформативністю.

Пропонується для студентів і викладачів філологічних факультетів вищих навчальних закладів.

Рецензент

студентка СумДПУ імені А. С.Макаренка В. О. Шугурова

3. Прочитайте блоги-спогади студентів «Незабутні хвилини педагогічної практики». Проаналізуйте різні типи складнопідрядних багатокomпонентних речень. Накресліть схеми. Проаналізуйте дописи та колажі у групі «Кафедра української мови і літератури СумДПУ імені А. С. Макаренка» (<https://www.facebook.com/groups/423571361597181>) за схемою «На що варто звертати увагу в соціальних мережах».

1. Школа – це, мабуть, єдине місце, з якого всі швидше хочуть піти, а потім все життя мріють повернутися. Шкільні роки – незабутні й неповторні для кожного, адже саме у стінах школи зберігається найцінніше.

Вже з 5 класу я мріяла бути вчителем. Мабуть, дійсно, немає шляхетнішого покликання, ніж дарувати своє серце дітям, заходити в клас і ловити щирі усмішки учнів. Мені ж пощастило! Навчання у педагогічному надає фантастичну можливість відчувати себе у ролі вчителя й друга, ідейника й натхненника. Тож по-справжньому щасливим стало для мене 8 лютого, яке назавжди увійде в історію мого студентського життя, яке я з нетерпінням чекала, яке і розпочало сторінку моєї незабутньої педагогічної практики.

Цьогоріч Сумська гімназія №1 відчинила переді мною свої двері. Саме тут б тижднів я виконувала місію вчителя – «сіяла розумне, добре, вічне...». Було багато запитань: як мене сприймають учні і вчителі, чи зможу я бути гарним вчителем, а куди йти, аби не загубитися... Спочатку було важко й страшно. Але з кожним разом цей страх полишав мене. Дивлячись у допитливі й добрі оченята учнів 1(5)-Б класу, я розуміла, що все йде, як потрібно, що я зможу бути гарним вчителем.

Упродовж усього періоду практики я намагалася перебувати із дітьми на одній хвилі. Ми розповідали одне одному цікаві історії, дарували обійми й усмішки, ділилися своїми думками й переживаннями, мріями і прагненнями – ми відкривались одне одному сповна. І, звичайно ж, гризли граніт науки разом: розгадували кросворди, змагалися між собою, вивчали правила, працювали біля дошки, грали у мовні й літературні ігри, вчилися слухати, підтримувати і розуміти одне одного. Нам було добре.

Найціннішим було чути такі фрази від учнів: «Ви – супер», «А можна ми поговоримо з Вашими викладачами, щоб Ви не залишали нас?», «Ви – дуже добра і гарна вчителька», «Не йдіть від нас», «Дякуємо Вам!», «Ми сумуватимемо», «Ми вас любимо», «Приходьте до нас» ... Я рада, що за цей проміжок часу змогла завоювати учнівську довіру й любов.

Було б неймовірно добре, якби ця практика тривала якомога більше, бо з кожним днем я все більше і більше захоплювалася вчительською діяльністю, спілкувалася з дітьми, поринала в обійми і дивилася на щирі усмішки. Та, на жаль, цей етап добіг свого логічного завершення, але у пам'яті назавжди залишилися світлі та приємні спогади.

Я ще не вчитель, а тільки навчаюсь. Проте, перебуваючи на практиці, я з кожним разом все більше розуміла, як же це чудово – дарувати свою віру та любов учням, бути прикладом і надихати їх, розуміти і бути на одній хвилі. Хвилі, яка допоможе досягти нових успіхів і звершень. І як же це круто, коли дивишся на цей учнівський Всесвіт щасливими очима із відкритим серцем, де залишилися всі ті світлі й приємні спогади. Сподіваюся, ті знання й емоції, які

я дарувала учням, їм запам'ятаються, а школа, що подарувала мені ці неймовірно приємні миті, і надалі поповнюватиме цей маленький шкільний Всесвіт талановитими й допитливими учнями, даруючи кожному з них щастя.

Ми разом творили цю маленьку, але таку важливу історію для кожного з нас. І я так хочу поставити три крапки з надією на те, що в майбутньому поповню ряди вчителів... (О. Ковтуненко).

2. Усі ми знаємо, що діти є нашим майбутнім, що завданням вчителя є створення сприятливого освітнього середовища для виховання справжніх патріотів і громадян України. Завдяки навчальній виробничій практиці я зрозуміла, що не помилилася, коли обрала цей шлях у своєму житті. Слушно зауважував В. Сухомлинський, коли сказав, що «учителю потрібно володіти величезним талантом людинолюбства і безмежною любов'ю до своєї праці й перш за все до дітей, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприйнятливість почуттів – без цих важливих якостей праця педагога перетворюється в муку».

Якщо говорити відверто, навчальна виробнича практика є тим етапом навчання в педагогічному університеті, котрий дає змогу зрозуміти, чи правильно ти обрав професію. Для мене цей досвід був дійсно корисним, адже посприяв формуванню й закріпленню інтересу до цієї важливої професії, бо допоміг у формуванні педагогічних здібностей. Кожен із нас розуміє, що жодна методична література не зможе замінити практичних умінь, адже може тільки закріпити й удосконалити їх.

Мені дуже сподобалася навчально-виробнича практика. Кожного учителя дійсно мотивують моменти, коли бачиш в очах дітей зацікавленість і бажання вчитися, коли відчуваєш у них бажання дізнаватися нове. І не треба забувати, що «завдання педагогів найпочесніше – створювати людські кадри для всіх галузей нашого життя», адже саме за ними має жити кожен учитель (Ю. Назаренко).

3. Чи складно бути вчителем? Чомусь більшість людей вважає, що професія вчителя не вимагає якихось особливих зусиль, не забирає багато часу та нервів. Мабуть, так думають тільки ті, хто ніколи не зазірав за куліси цікавого та різноманітного учительського життя, не має знайомих педагогів. Я народилася в сім'ї учителів, з дитинства спостерігала, як мама і тато інколи до пізньої ночі пишуть конспекти, перевіряють купи учнівських зошитів, щоб навчити молоде покоління. Це не так вже й легко, скажу я вам. Чомусь ніхто не сумнівався, що я також продовжу сімейну традицію та стану на тернистий шлях педагогіки. І хоч я вибрала іншу спеціальність, та все ж опинилася у педагогічному університеті, де пізнавала таїнства цієї справи, а на четвертий рік навчання пішла випробовувати та перевіряти набуті знання, навички та вміння на педагогічній практиці.

8 лютого із тремтінням в душі та колінах я переступила поріг Сумської спеціалізованої школи № 1 і з головою поринула в круговерть шкільного життя. У перший день відбулося знайомство з адміністрацією школи, педагогічним колективом, вчителем-предметником, який одночасно є класним керівником, і самим класом. Перший раз зловивши на собі уважні погляди більше ніж тридцяти учнів, я відчула певний страх. Відразу було помітно, що всі вони геть різні, що кожен учень – особистість, індивідуальність.

Як можна знайти підхід до кожної дитини, чим я зможу їх зацікавити? А раптом в мене не вийде? Глибоко вдихнувши і подумки порахувавши до трьох, я промовила: «Добрый день, учні. Мене звати Руслана Василівна, протягом шести тижнів я буду вашим учителем української мови і літератури». Запанувала тиша. На учнівських обличчях читалося здивування, яке переросло в цілий шквал радісних емоцій, тоді я й зрозуміла, що все буде добре.

Ці шість тижнів промайнули як один. Я швидко познайомилася і порозумілася із колективом класу, налагодила дружнє спілкування із класним керівником. Не передати мою радість і почуття гордості за себе, коли учні, зайшовши в клас і побачивши мене за учительським столом, із посмішками підходили та розповідали про свій день, розпитували про щось мене. Потім

швиденько займали свої місця і чекали на початок уроку. Були активні, допомагали товаришам, із допитливою іскрою в очах задавали цікаві запитання, рвалися відповідати біля дошки або виконати якусь інше завдання. Емоції, отримані за цей період, – безцінні та яскраві!

Кожен урок я намагалася будувати цікаво, тому кожного разу супроводжувала його презентацією, тому демонструвала різноманітні навчальні відео та фотоматеріали, тому консультувалася із учителем-предметником. Незаперечним фактом є те, що сучасного учня складно зацікавити звичайною класною дошкою та підручником, тому я намагалася урізноманітнити навчальний процес інтерактивними методами та сучасними технологіями. Особливо учні 6-В класу обожають сервіс Kahoot, адже він дає змогу у процесі змагання закріплювати та перевіряти отримані знання, вміння та навички.

Я дуже вдячна долі та університету, що мала змогу долучитися до цікавого та серйозного педагогічного процесу. Звичайно, що я не була ідеальним вчителем, адже це мій тільки перший самостійний крок педагогічним ланом. Можливо, я не завжди встигала повністю розкрити тему уроку. Можливо, якийсь учень залишився незадоволений своєю оцінкою. Можливо, я не зуміла заслухати думки усього класу. Але я сподіваюся, що ті зерна добра та знань, які я намагалася прищепити учням, проростуть в їхніх душах і дадуть багатий урожай (Р. Панченко).

4. Мені дуже сподобалось працювати з дітьми, які вирізняються своєю дружністю, старанністю, жагою до здобуття нових знань, які намагаються співпрацювати з вчителями та допомагають одне одному.

Практична робота в школі відкрила для мене можливість пізнати всі сторони педагогічної діяльності і значно розширити мої уявлення про організацію навчально-виховного процесу, що неабияк мені допоможе у майбутньому, коли я відкрию двері школи як молодий учитель. Я відчула себе справжнім педагогом, бо навчилася організувати роботу класу за допомогою різних форм роботи, які зараз використовують сучасні філологи.

Найефективнішими та найцікавішими для учнів виявилися інтерактивні методи навчання. Для активізації розумової діяльності учнів на уроці я залучала їх до різних видів роботи. Всі використані мною форми, методи та засоби виховної роботи я підбирала таким чином, щоб вони відповідали віковим та індивідуальним особливостям учнів, щоб впливали на свідомість, світогляд, ставлення, поведінку учнів.

Учні з відповідальністю виконували мої доручення, брали активну участь у проведенні різних виховних, позакласних заходів, бесід та робили певні висновки з них. За допомогою вчителів школи я засвоїла багато методичних підходів до дітей. Я постійно підтримувала дисципліну в класі, проводила заходи, які б сприяли згуртуванню учнівського колективу, бо відчула, що відносини у деяких учнів негативні. Я задоволена практикою, тому що краще ознайомилася із своєю майбутньою професією, дізналася багато нового, цікавого, набула й розширила свій педагогічний досвід (В. Шугурова).

5. Педагогічна практика – найважливіший елемент в системі професійного становлення майбутнього вчителя. Пробний урок, його оцінка і аналіз – це своєрідна атестація готовності майбутнього вчителя до самостійної роботи в школі. У процесі педагогічної практики відбувається виховання у студентів стійкого інтересу до професії вчителя, потреби в педагогічній самоосвіті.

Студенти-практиканти факультету іноземної та слов'янської філології були розподілені і закріплені за школами міста Суми. Для мене свої двері відкрила Сумська гімназія № 1. Адміністрація школи мене радо зустріла і провела екскурсію навчальним закладом. Того ж дня я познайомилася з учителем-предметником Ключовою Оксаною Миколаївною, яка стала моїм наставником і навіть другом.

Відбулося перше знайомство з 7-А класом. Я зітхнула з полегшенням, бо зрозуміла, що учні привітні, розумні, креативні, товариські і дуже веселі. Кожного дня ми з ними ділили всі радощі і тривоги. Я раділа за кожного з них, кожній їхній маленькій перемозі. Раділа, коли вони писали самостійні роботи

на відмінно, адже пишалася своєю працею, тим, що недаремно проходила моя підготовка до уроків, недоспані ночі над конспектами та презентаціями.

На уроці завжди панувала дисципліна, учні були часто зосереджені на тому, аби отримати кращу оцінку або швидше виконати завдання. На перерві учні дуже активні, спілкувалися між собою. Вони допитливі, прагнуть до пізнання та інформації, а також до оволодіння якомога більшою кількістю знань, але не звертають інколи уваги на те, що ці знання треба систематизувати.

Іноді складно було «втримати» увагу семикласників, адже нерідко вони могли поводитися демонстративно, ігнорувати вимоги вчителя, адже у такий спосіб підлітки доводять іншим – і передусім собі – свою дорослість. У цьому віці в учнів з'являється своя позиція, бо у семикласника проявляється бажання, щоб усі (вчителі, батьки) ставилися до нього як до рівного, дорослого. Прагнення до самостійності виражається в тому, що контроль і допомога відкидаються.

Учні завжди допомагали мені у проведенні виховних заходів: малювали плакати, вчили вірші, створювали мультимедійні презентації і відео. Скажусь точно, що мені вдалося знайти підхід до кожного з них, адже ми з ними спілкувалися як «учитель-учень-друг».

*Учитель – це перший, а потім і головний світоч в інтелектуальному житті школяра; він пробуджує в дитини жадобу знань, повагу до науки, культури, освіти. Сподіваюся, що в майбутньому я стану гарним Учителем!!!
(А. Корнієнко).*

6. Привітна школа, доброзичливі діти, позитивні емоції, пошук цікавих та дієвих методик, розвиток професійних навичок – усе це педагогічна практика. Із впевненістю можу сказати, що це важливий етап формування вчительського «я», оскільки тільки завдяки практиці розумієш, чи на правильному ти шляху. Приємно усвідомлювати те, що лише за шість тижнів ти зміг достукатися до сердець дітей, заслужити їхню повагу та довіру. Це безцінно (В. Вербицька).

7. Педагогічна практика була не лише можливістю перевірити свій рівень підготовки, практично закріпити знання, це була історія про те, як я на шість тижнів віддала своє серце дітям, які у відповідь подарували безліч теплих і радісних спогадів і загалом навчили мене набагато більшому, аніж я їх.

Не втомлюсь повторювати, що я безмежно вдячна своїм учням, бо саме завдяки їх сумлінності, дисциплінованості, активності, творчості я успішно впоралася із поставленими переді мною завданнями.

В. О. Сухомлинський говорив, що «учитель творить Людину», і я вважаю, що цієї мети досягла, адже в кожному своєму учневі я побачила потенціал великої, сильної, незалежної особистості, справжньої Людини!

Це були дійсно виснажливі, складні, але такі важливі шість тижнів, що дали змогу переосмислити власні орієнтири, визначити цілі на майбутнє і надихнутися, щоб й надалі проходити нелегкий шлях освоєння педагогічної професії (О. Свинолуп).

8. Про практику можна говорити дуже багато, адже це незабутньо. Спочатку звичайно страшно, згодом ти вже розумієш, що нічого страшного немає.

Перший тиждень для мене був адаптаційний. Першого ж дня я познайомилася з класом та класним керівником, а також зі вчителем української мови та літератури. Ознайомлення з територією та будівлею закладу освіти стали першочерговими завданнями.

Знайомство з класом відбулося першого дня на уроці української літератури, який проводила класний керівник, учитель української мови та літератури.

Разом з класним керівником ми обговорили всі питання щодо проведення уроків (теми, методи та прийоми, форми роботи), уточнили деталі проведення виховної години та мовно-літературного заходу тощо.

Окрім того, що я проводила уроки української мови та літератури, я намагалася знайти підхід до учнів. На перервах я спілкувалася з учнями, намагалася знайти спільну мову з п'ятикласниками, дізнавалася, які форми

роботи їм подобаються, а які ні, щоб їм було цікаво на уроках і вони були активними.

На практиці час плив дуже швидко, хоча спочатку здавалося, що практика буде тривати дуже довго. Було сумно прощатись з дітьми, адже ти до них так звикаєш і здається, що це вже саме твої учні.

Практика допомогла мені закріпити вже набуті та отримати нові знання. Під час проходження практики мені вдалося здобути практичні уміння і навички. Також я змогла випробувати себе в ролі вчителя української мови та літератури.

І, безперечно, я здобула безцінний педагогічний досвід, який ще мені знадобиться у майбутньому, що стане у нагоді в навчанні (Т. Тітова).

СКЛАДНА СИНТАКСИЧНА КОНСТРУКЦІЯ

1.3 поданого початку *«Наукові роботи необхідно перевіряти на плагіат...»* утворені складні синтаксичні конструкції з багатьма предикативними частинами. Накресліть до них схеми, проаналізуйте. Утворіть власну складну синтаксичну конструкцію із запропонованим початком, накресліть схему.

Для підготовки використовуйте Інформаційний бюлетень Є. Ніколаєнка *«Академічна доброчесність»* (група представлена у Facebook).

Використайте *корисні посилання:*

<https://my.plagscout.com/login>

<https://my.noplaiat.de> – академічна доброчесність

<https://scholar.google.com.ua/schhp?hl=uk>

<http://ouci.dntb.gov.ua/>

<http://www.nbuviap.gov.ua/bpnu/>

Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

<http://ouci.dntb.gov.ua/> – наукова робота

SAIUP.org.ua – проект сприяння академічній доброчесності.

1. Наукові роботи необхідно перевіряти на плагіат, адже плагіат є однією з форм прояву академічної недоброчесності, яку необхідно уникати в науковій роботі; в університеті працює система запобігання та виявлення академічного плагіату, існує політика академічної доброчесності, діють правила, які є однаковими для всіх здобувачів освіти (Р. Панченко).

2. Наукові роботи необхідно перевіряти на плагіат, адже це так важливо, коли результат спрямований на дотримання високих професійних стандартів в усіх галузях діяльності університету (освітній, науковій, виховній, управлінській), націлений на підтримку сприятливого морально-психологічного клімату в колективі; важливим є те, що науково-педагогічні працівники, студенти та інші особи, які навчаються у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, зобов'язуються дотримуватися правил і норм, визначених Кодексом академічної доброчесності, котрі спираються на принципи законності, професіоналізму, компетентності, чесності, прозорості (Ю. Назаренко).

3. Наукові роботи необхідно перевіряти на плагіат, бо саме унікальність праці робить автора геніальним, його ім'я запам'ятовують видатні науковці, його думки цитують студенти та викладачі, і таке визнання – нелегка, клопітка справа; сьогодні ж досить часто ми стикаємося з копіюванням чужих думок у науці, бо, напевно, автори розлінилися (В. Шугурова).

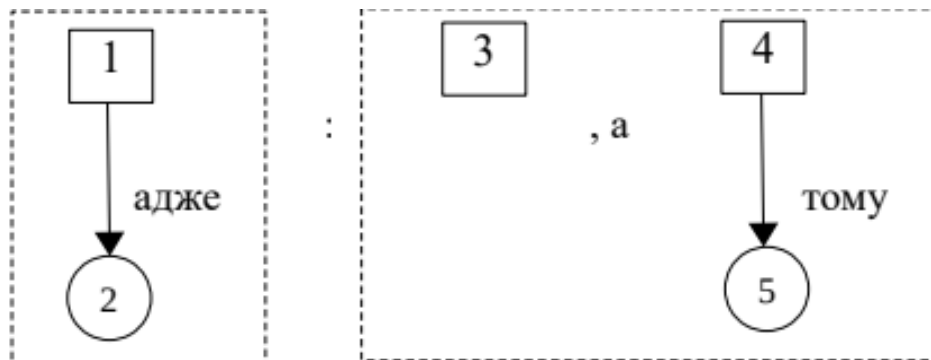
4. Наукові роботи необхідно перевіряти на плагіат, бо з настанням ери інформаційного інтернет-достатку учні перестали шукати інформацію, а просто вони почали копіювати її; навіть витратити час на пошукову роботу матеріалу, якщо можна просто знайти будь-яку інформацію, написавши потрібну тему у пошуковій стрічці, адже так легко присвоювати слова чужих авторів, а не сидіти, думати та марнувати сили для написання власних думок; з появою перевірки на плагіат ми можемо з легкістю перевірити будь-яку роботу, тому що це не займає багато часу: з'ясувати, чи студент власноруч написав роботу, чи запозичив інформацію з інших джерел (Т. Тітова).

5. Наукові роботи необхідно перевіряти на плагіат, бо тільки так можна впевнитися у професіоналізмі й чесності авторів, почати довіряти їх навчальним і творчим досягненням; системне дотримання цієї вимоги з боку всіх учасників освітнього процесу призведе до якісних змін в українській освіті, яка через тривале порушення принципів академічної доброчесності вже втратила свій авторитет: університетські дипломи знецінюються в Україні, не визнаються за кордоном, а випускникам вишів важко влаштуватися на престижну роботу (О. Свинолуп).

6. Наукові роботи необхідно перевіряти на плагіат, адже він становить загрозу з цілої низки причин: плагіат не сприяє розвитку креативного мислення й творчих здібностей студента, учня, науковця або вчителя, спотворює реальну картину знань, умінь і навичок, ускладнює процес оцінювання результатів, призводить до виникнення недобросовісної конкуренції у студентському, учнівському середовищі та у середовищі науковців, викладачів, учителів, а також це явище вкрай негативно сприймається світовою

науковою спільнотою, тому його поширення створює перешкоди ефективної інтеграції у міжнародне освітнє й наукове середовище (А. Корнієнко).

Додатково: яка ССК відповідає поданій схемі?

1. У текстах на тему «Що «провокує» студентів на плагіат: причини і методи боротьби» знайдіть складні синтаксичні конструкції, виконайте синтаксичний аналіз і накресліть схеми.

1. Викладачі звикли пояснювати плагіат студентів тільки їх лінощами, небажанням вчитися чи неналежним рівнем знань, але причини проблеми безсоромного «здирання» у інших сягають набагато глибше: невпевненість у собі, власних можливостях, своїх знаннях, звичка отримувати знання наслідуючи, сімейне виховання (батьки можуть ще з дитинства толерувати порушення доброчинності, купуючи дитині збірники ГДЗ або виконуючи замість неї домашнє завдання) – усе це «провокує» студентів на плагіат. Уявімо тепер, щодо вищезазначених проблем додалися ще й особливості освітнього процесу у виші, такі як: необхідність одночасно готувати кілька письмових робіт із різних предметів, наприклад, наприкінці семестру, вимога про великий обсяг тексту роботи, короткий термін, відведений на підготовку об'ємної роботи тощо, – не дивно, що студенти намагаються зменшити власні зусилля і скоротити час на підготовку завдань.

До того ж, деякі типи завдань підвищують ймовірність студентського плагіату: викладач може запропонувати студентам підготовку реферату на 15-20 сторінок із теоретичного питання, чи назвати пропоновану студентам

письмову роботу так само, як і параграфи у підручнику з предмета або сторінки Вікіпедії, чи не змінювати тип завдання з року в рік.

Як тоді боротися зі студентським плагіатом? Варто наголосити, що поширення та захист академічної доброчесності має бути справою всіх суб'єктів навчання, тому, окрім порад студенту виконувати завдання заздалегідь, відповідально підходити до питання авторства тощо, необхідно надати рекомендації і викладачеві:

- мотивуйте студентів до роботи і навчання у цілісно чесній академічній спільноті (утверджуйте важливість академічної доброчесності, ставтеся до студентів як до самостійної особистості, кидайте виклик академічній нечесності, коли такі випадки трапляються);*

- формулюйте очікування від студента та його роботи (пояснюйте і постійно повторюйте вимоги до робіт, ставте перед студентами реальні, чіткі завдання);*

- розробіть справедливі та релевантні форми оцінювання (встановіть конкретні критерії оцінювання роботи, давайте великим письмовим роботам оцінку в адекватному відсотковому відношенні від загальних балів за курс);*

- намагайтеся обмежити можливості для академічної нечесності (не перевіряйте роботи студентів «по діагоналі», розробляйте цікаві та актуальні завдання, переконайтеся, що часу для виконання великих за обсягом письмових робіт достатньо у програмі дисципліни) (О. Свинолуп).*

2. Більшість викладачів, учителів запитують себе, а чому мої учні списують? Це залежить від незрозумілості навчального матеріалу, складності завдань або, можливо, від їх кількості?

Дійсно, студенти часто копіюють свої роботи з інтернету, але не лише тому, що це технічно просто зробити, причиною може бути ще й недостатнє, несистематичне, неякісне навчання студентів належному академічному письму, його правилам, алгоритмові підготовки такої письмової роботи, якою студент й викладач пиштимуться. Зокрема, письмовими роботами студентів у навчальному процесі часто нехтують. Можна назвати такі види

робіт, які «провокують» плагіат: реферат з теоретичного питання (обсяг 10-15 сторінок), стаття, есе або курсова, наукова роботи. Студенти неодмінно перекажуть своїм наступникам, що викладач не читає їхні тексти – все це і «провокує» плагіат.

Можемо зробити висновок, що неякісне завдання «на вході» – неякісна робота «на виході», а недостатні підтримка, консультування, допомога й пояснення викладача, дефіцит часу – причини плагіату, що їх часто наводять і самі студенти (А. Корнієнко).

2. Проаналізуйте ССК на тему «Академічна доброчесність у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка». Визначте обсяг і глибину структур. Подайте схеми ССК.

1. Мусимо наголосити: наказом ректора Університету утворюється Комісія з питань етики та академічної доброчесності, аби здійснювати моніторинг дотримання членами університетської громади норм цього Кодексу, що є необхідною умовою подальшого існування університету.

2. Комісія є дорадчим органом Університету; комісія наділяється правом одержувати і розглядати заяви щодо порушення Кодексу академічної доброчесності, і цей орган може надавати пропозиції адміністрації університету, навчально-науковим інститутам та факультетам, аби накласти відповідні санкції.

3. Робота Комісії регламентується Положенням про Комісію з питань етики та академічної доброчесності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка; член університетської громади, який став свідком або має серйозну причину вважати, що стався факт порушення цього Кодексу, повинен повідомити про це Комісії.

4. Неприйнятно подавати чи підтримувати подання безпідставних скарг або скарг без підпису; якщо ж студент чи працівник має сумніви або непевність, що його дії або бездіяльність можуть порушити Кодекс академічної доброчесності Університету, він може звернутися за консультацією до Комісії (Ю. Назренко).

5. Член університетської громади, який став свідком або має серйозну причину вважати, що стався факт порушення цього Кодексу, повинен повідомити про це Комісії; неприйнятно подавати чи підтримувати подання безпідставних скарг або скарг без підпису.

6. Кваліфікаційні роботи, в яких виявлено ознаки плагіату, не допускаються до захисту, однак студент, який не згоден з рішенням викладача щодо встановленого факту плагіату та незарахуванням відповідної письмової роботи, має право звернутись із заявою до завідувача відповідної кафедри, на якій викладається цей курс (виконується кваліфікаційна робота), для перевірки наявності чи відсутності факту плагіату; заява має містити коротке письмове пояснення суті справи, конкретну інформацію.

7. Кодекс визначає правила і норми академічної доброчесності, етичної поведінки, професійного спілкування працівників та осіб, що навчаються у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, а кожен член університетської громади є відповідальним за дотримання принципів академічної доброчесності у освітній, викладацькій та науковій діяльності; прагнення до академічної доброчесності підвищує стандарти освітньої та наукової діяльності, робить внесок у розвиток Університету, зміцнення його іміджу та ділової репутації.

8. При визнанні в Університеті документів про науковий ступінь та/або вчене звання, одержаних особами в навчальних закладах чи установах, відбувається перевірка комісією, що утворюється наказом ректора з фахівців у галузі знань, за якою захищено дисертацію, тексту дисертації та публікацій, які розкривають її основні положення, на предмет академічного плагіату; голова комісії несе персональну відповідальність за внесення Вченій раді пропозицій щодо визнання в університеті іноземних документів про науковий ступінь у випадку наявності у дисертаційній роботі академічного плагіату.

9. Факти порушення науковими, педагогічними, науково-педагогічними працівниками та особами, що навчаються, норм Кодексу виносяться на

розгляд Комісії з питань етики та академічної доброчесності, яка була створена за наказом ректора Університету для моніторингу дотримання членами університетської громади норм цього Кодексу; комісія є дорадчим органом Університету (Р. Панченко).

3. З'ясуйте, який синтаксичний зв'язок (сурядний, підрядний, безсполучниковий) є провідним у поданих складних синтаксичних конструкціях на тему «Академічна доброчесність у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка». Подайте схеми. Напишіть власне есе на цю тему.

1. Комісія є дорадчим органом Університету; комісія наділяється правом одержувати і розглядати заяви щодо порушення Кодексу академічної доброчесності та надавати пропозиції адміністрації університету, навчально-науковим інститутам та факультетам щодо накладання відповідних санкцій.

2. Рукописи статей, тези доповідей, які надходять до редколегій наукових фахових видань або оргкомітетів заходів наукового і науково-методичного спрямування (конференцій, семінарів), та організацію перевірки здійснюють головні редактори наукових журналів та керівники структурних підрозділів, які організовують відповідні заходи.

3. Перевірка на академічний плагіат здійснюється уповноваженою особою Наукової бібліотеки на етапі представлення матеріалів робіт для розгляду редакційною колегією або кафедрою; перевірку на академічний плагіат індивідуальних навчальних та кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти контролює безпосередньо викладач або керівник кваліфікаційної роботи на етапі загальної перевірки роботи; вищезазначені особи, оцінюючи письмову роботу студента і зафіксувавши наявність плагіату, зобов'язані таку роботу не зарахувати, направити її на доопрацювання.

4. За порушення норм академічної доброчесності наукові, педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть бути притягнуті до моральної, дисциплінарної, адміністративної відповідальності відповідно до нормативних і розпорядчих документів, норм законодавства України, у тому

числі таких як: відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання, позбавлення присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання.

5. *Порушення норм Кодексу може передбачати накладання санкцій, аж до відрахування або звільнення з Університету, за поданням Комісії з питань академічної доброчесності; зміни та доповнення до Кодексу вносяться за поданням Вченої ради, органу студентського самоврядування, Комісії з питань академічної доброчесності (Т. Тітова).*

6. *Одним із розділів Кодексу є інтерпретація основних понять: наведено поняття «академічної доброчесності», що означає сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та впровадження творчої і наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових або творчих досягнень.*

7. *Норми професійної етики та академічної доброчесності, якими мають керуватися члени університетської громади, мають в основі певні принципи: принцип законності та верховенства права, який наголошує на тому, що у своїй діяльності члени університетської громади повинні суворого дотримуватися законодавства і стимулювати до цього інших; принцип чесності і порядності – у навчальній та викладацькій діяльності, наукових дослідженнях, практичній роботі представники університетської громади зобов'язані діяти чесно, бути відвертими, свідомо не висувати неправдивих тверджень; інші принципи, що ґрунтуються на чесності і порядності, справедливості і толерантності, повазі та взаємній довірі, професіоналізмі й відповідальності, партнерстві та взаємодопомозі, відкритості і прозорості.*

8. *Щоб попередити плагіат в освітньому процесі, проводяться комплексні профілактичні заходи: здобувачів вищої освіти, викладачів та науковців інформують про положення Кодексу, необхідності дотримання правил академічної доброчесності та підвищення відповідальності за недотримання норм цитування, наслідки вчинення плагіату та інших видів академічних*

порушень, а працівники ВНЗ зі свого боку запроваджують факультативні курси з основ академічного письма (О. Свинолуп).

4. Визначте кількість структурно-сміслових частин і види синтаксичних зв'язків у наведених складних синтаксичних конструкціях на тему «Академічна доброчесність у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка». Подайте схеми.

1. Дотримання принципів академічної доброчесності має бути справою доброчесності всіх без винятку членів університетської громади, і отже здобувачі освіти мають самотійно та добросовісно виконувати навчальні завдання, завдання поточного і підсумкового контролю, надавати достовірну інформацію про результати власної навчальної, наукової, творчої діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації, а науково-педагогічні працівники мають здійснювати належний контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти, сприяти творчій активності осіб, що навчаються, виявляти сумлінне ставлення до форм контролю, яке виражається в об'єктивній і неупередженій оцінці результатів навчання.

2. Існують різні форми проявів академічної недоброчесності у навчальній, викладацькій, науковій та творчій діяльності студентів і викладачів університету, серед яких виділяють плагіат, списування, підробку, проте не менш розповсюдженими є фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях, фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень, і самоплагіат – оприлюднення частково або повністю власних наукових результатів, які вже були опубліковані раніше, як нових (О. Свинолуп).

3. Кожен член університетської громади є відповідальним за дотримання принципів академічної доброчесності в освітній, викладацькій та науковій діяльності, адже набувають більших обертів процеси недобросовісного запозичення, присвоєння і використання чужих ідей та думок, що, на жаль, є

особливо розповсюдженими в студентських і наукових колах, а це зупиняє розвиток креативного мислення та творчих здібностей студента.

4. Правила академічної доброчесності є однаковими для всіх працівників та осіб, які здобувають освіту в університеті, тому дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними працівниками та студентами передбачає не відхилення від норм Конституції, вимог законодавства України, внутрішніх нормативних документів Університету, а акцентує на сумлінному компетентному виконанні службових повноважень та професійних обов'язків, рішень доручень керівництва – це два основні принципи академічної доброчесності.

5. Для педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників є гідним не розголошувати та не використовувати інший спосіб конфіденційної та іншої інформації з обмеженим доступом або інформації особистого характеру, що стала відома в зв'язку з виконанням службових та професійних повноважень, а також викладач СумДПУ ім.Макаренка має право самостійно оцінювати правомірність наданих керівництвом рішень чи доручень та можливу шкоду, що була завдана у процесі виконання таких рішень чи доручень.

6. Факти порушення науковими, педагогічними, науково-педагогічними працівниками та особами, що навчаються, норм Кодексу виносяться на розгляд Комісії з питань етики та академічної доброчесності, яка є дорадчим органом Університету; кожен має право звернутися до Комісії з метою внесення пропозицій та доповнень до цього Кодексу (А. Корнієнко).

СКЛАДНЕ СИНТАКСИЧНЕ ЦІЛЕ

1. Прочитайте есе на тему: «Моя Нова українська школа». Охарактеризуйте ССЦ та виконайте їх синтаксичний аналіз. Напишіть власне есе та створіть, за можливості, *фотоколаж* до Вашого есе (скористайтеся, наприклад, навчальним ресурсом – сайтами *penal; tilde; IMGonline.com.ua; crello.com/* або ін. Презентуйте есе й *фотоколаж*. Зверніть увагу на слайд «*На що варто звертати увагу в матеріалах з фото*».

1. Сучасні зміни в освіті обумовлюють необхідність створення українського інформаційного суспільства, для плідної роботи в якому професійні знання мають оновлюватися щорічно. Чи допомогла Україні реформа НУШ? Звісно, адже у новій українській школі учень є учасником процесу пізнання, а не пасивним реципієнтом знань. Сучасний учитель – наставник, який правильно організовує процес пізнання учнів, для якого важливо навчити ставити запитання та озброїти вміннями для реалізації допитливості. Тому, як бачимо, реформа НУШ є спрямованою на найважливіші аспекти освітнього процесу.

Новим у сучасній школі став викладач. Яким у НУШ є ідеальний учитель? Педагог зараз є тьютором, людиною, яка спрямовує учня, допомагає йому зрозуміти поставлені задачі, працює із запитом вихованця, визначає разом із ним напрями роботи. Інша роль учителя – менторство. До ментора учні приходять, аби досліджувати певні проблеми та перевірити свої ідеї. Тому сучасний учитель має володіти всіма необхідними компетентностями, він повинен займатися саморозвитком і самоосвітою, залучати учнів до навчального процесу, показуючи власним прикладом, на що здатна сучасна наука (Ю. Назаренко).

2. XXI століття – це століття глобального розвитку, століття змін, викликів та випробувань, покращень та прогресу. Людство не стоїть на місці, а весь час рухається вперед, прагне досягти успіху та покращити своє

життя. Із плином часу ми відходимо від усього застарілого, віджитого та неефективного. Це стосується і змін у галузі освіти.

Що ж вимагається від учнів? Віднині школярі вже не мусять зазубрювати тони теоретичного матеріалу, фактів та визначень понять, адже зараз вони набувають компетентностей. Це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватись, провадити професійну та подальшу навчальну діяльність. Тобто учні матимуть сформоване ядро знань, до якого прикріпляться вміння користуватися цими знаннями, виробляться навички, сформується цінності.

Що ж вимагається від учителів? Учителі – це люди, на яких тримається реформа. Без них будь-які зміни були б неможливими, тому одним з головних принципів Нової української школи є активний та креативний учитель, який володіє сучасними методиками навчання та готовий весь час удосконалювати свої прийоми. Учитель повинен знати не тільки свій предмет і володіти методикою його викладання, а й бути обізнаним з іншими науками, різними сферами суспільного життя, орієнтуватися в сучасній політиці та економіці.

Нова українська школа – це школа компетентностей, обізнаності. Вона дає не тільки знання, а й вміння застосовувати їх для власних індивідуальних і професійних завдань. Це школа, до якої приємно ходити учням. Тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не бояться висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Водночас батькам теж подобається відвідувати цю школу, адже тут панують співпраця та взаєморозуміння (Р. Панченко).

3. Джордж Карлін говорив: «Якщо всі діти особливі, чому з них виростають звичайні дорослі?». Особистість дитини формують різні фактори, школа і навчальний процес не є винятком. Тому постає питання, що треба зробити та як повинна змінитися школа, щоб сформувати особливу особистість? Відповіддю на це питання є НУШ.

Головною метою нової української школи є створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й вміння застосовувати їх у житті. А зацікавити учнів, вплинути на їх розвиток, як навчальний, так і особистісний, може вчитель. У новій українській школі вчитель транслює знання і вимагає, щоб діти їх відтворювали. Водночас до цього рідко додають практичну складову і демонстрування взаємозв'язків між предметами. У результаті учні можуть добре знати фізику, але не розуміти, як цими знаннями скористатися, і як вони пов'язані з аналогічними темами, наприклад, з хімії.

Компетентнісне навчання потребує зміни ролі вчителя. Тепер він не може весь урок щось розповідати чи попросити учнів законспектувати параграф з підручника. Він має залучати школярів в активну роботу, використовувати групові завдання і бути партнером та ментором – тобто не давати учням лише готові рішення, а сприяти тому, щоб вони шукали відповіді самостійно, і спрямовувати їх в процесі пошуку. Незважаючи на те, що обсяг знань, який мають опанувати учні, не збільшиться, практикоорієнтованість потребує повільного і водночас глибшого навчання. Тепер учительська фраза «швидше рухаємось далі, бо не встигнемо вивчити іншу тему», – стає майже табу. Звісно, обмеженість щодо максимальної кількості годин на тиждень лишається, але вчитель має більше свободи у його плануванні – зокрема, визначати, на які теми потрібно витратити більше часу. Тож вчитель повинен бути не лише вчителем, а вчителем-новатором, який уміє створювати розвивальне освітнє середовище і який успішно впроваджує як традиційні, так і новітні методики, технології та прийоми.

Розвиток учнів залежить і від профілізації навчання. Профільне навчання – це шлях до індивідуалізації освіти, адже людина матиме змогу обрати потрібні їй предмети, а не вивчати поглиблено 15-20 (саме стільки предметів у середньому мають учні старших класів). Проте індивідуалізація навчання стосується не лише старшої школи. За основу НУШ бере те, що кожна

дитина різна – зі своїми талантами, потребами, особливостями і темпом розвитку. Завдання вчителя – розвивати обдарування кожного, допомагати покращувати те, що вдається гірше, дозволяти дитині навчатись так, як їй зручно (наприклад, вчити таблицю множення, стрибаючи, якщо дитині так зручніше). Також за потреби адаптувати навчальний матеріал, щоб учню було легше його сприймати, і приймати те, що в кожній дитині є свій темп засвоєння матеріалу. Насамперед це стосується дітей з особливими освітніми потребами, бо вони найбільше потребують адаптації навчального матеріалу. Уже цього року в Україні відбудеться повномасштабне впровадження інклюзивної освіти, інклюзивний клас мають обов'язково створити в разі звернення батьків чи опікунів дитини в школу, закріплену за їхнім або місцем проживання дитини. Це означає, що відтепер чимало дітей, які раніше навчались би на індивідуальній формі, прийдуть у звичайні класи. Для них пишуть індивідуальні програми розвитку, в яких передбачені зміни чи адаптування звичайної програми, та спеціальні розвиткові заняття (наприклад, з логопедом чи психологом).

Не потрібно забувати про те, що не вся відповідальність за навчання учнів лежить на вчителів, є ще батьки. Аби залучити батьків в освіту дитини і сформувати довіру, вони мають розуміти, що буде відбуватись у класі. Тому перед початком навчального року їм розповідають та демонструють, як саме навчатимуть їхніх дітей. Батьківські збори перестали бути зустріччю, на якій обговорюють оцінки дітей і порівнюють їх між собою. Це зустрічі, на яких мають напрацьовуватися варіанти того, що цікавого можна зробити разом, та вирішуватися організаційні питання. Навчання учнів обговорюють, але на особистих зустрічах.

Важливо, що у школах запроваджують формувальне оцінювання. Воно базується на тому, що досягнення дитини порівнюються не з результатами інших, а з її ж результатами в минулому. Саме такий підхід показує поступ дитини, дозволяє вчасно вжити заходів у разі труднощів у навчанні чи

поведінці і не формує в дитини відчуття, що вона найгірша. Тому, бачимо, що батьки безпосередньо беруть участь у навчальному процесі.

Потрібно відмітити, що реформа освіти розрахована на багато років. Діти, які підуть у школу цього навчального року, стануть випускниками аж у 2033-му. Українська система освіти неосяжна, а сама реформа складається з багатьох компонентів. Тому не варто очікувати блискавичних змін. Кардинальні трансформації потребують не лише оновлення законодавства, освітніх програм і державних стандартів – тобто того, що можливо зробити на рівні центральної влади. Рушіями масштабних змін мають бути вчителі, адже навіть за наявності спеціальної підготовки і коштів тільки від них залежить, що відбуватиметься за зачиненими дверима класу. І, зрештою, зміни залежать від кожного управління освіти, директора школи і батьків – лише в їхніх руках можливість побудови співпраці (А. Корнієнко).

4. Для того, щоб розуміти про що далі буде йти мова, треба визначити, що таке «Нова українська школа» або НУШ. НУШ – це ключова реформа Міністерства освіти і науки. Головна мета – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. Отже, НУШ – це школа, до якої учні повинні ходити із задоволенням.

Під час педагогічної практики я змогла відчутти на собі переваги та недоліки запровадженної в Україні у 2016 році Концепції Нової української школи. Особисто для мене, перевагами стали: дослідження мовних явищ на особистісному рівні (учні навчаються на досвід), цифрова грамотність (оскільки у сучасному світі неможливо уявити людину без гаджетів, то і необхідно залучати і навчати учнів медіаграмотності), партнерство вчителя і учня. Щодо негативних моментів, то можу виділити єдине: у деякій мірі, учень не розуміє, що він знаходиться у закладі освіти і дозволяє собі набагато більше «зайвих рухів» (н-д: ходити по класу без дозволу вчителя; робити те, що йому подобається, а не те, що треба на уроці). Але, незважаючи на

недоліки, переваг все ж таки більше, тому досить приємно було працювати з п`ятикласниками.

Пройшовши шкільну практику можна впевнитися, що для повної реалізації Концепції НУШ школам необхідний вчитель-новатор, вчитель-коуч та вчитель-ментор. Якщо ви володієте названими характеристиками – ласкаво просимо до школи. Адже, вчитель, який іде «у ногу з часом» завжди буде авторитетом у класі та зможе якнайкраще зрозуміти новітнє покоління школярів (В. Вербицька).

5. Нещодавно я і мої дорогі колеги пройшли перевірку першою виробничою педагогічною практикою. Позаду залишилися зосереджені та зацікавлені обличчя учнів, продуктивна вчительська робота і той, присутній напевно всім студентам педагогічного Вуз, страх перед першим в житті уроком. Під час підготовки до практики, у пам'яті зринають згадки про свої роки, проведені за партою, та насправді, повернулися ми вже в іншу, нову українську школу!

Зміни в системі освіти кинулися в око одразу. Учні снували коридорами в джинсах та різнокольорових светрах, на стінах не було дошок пошани, і загалом у школі панувала атмосфера злагодженої праці. Проникнувши краще в освітній процес я стала помічати, що учні дійсно вміють добре висловлювати свою думку, критично мислити, логічно обґрунтовувати свою позицію, виявляють ініціативу, творчо підходять до виконання завдань, вміють швидко приймати рішення й брати на себе відповідальність за ризики, демонструють здатність співпрацювати в команді, тобто здобувають компетенції. Причому підхід до навчання у вчителів також змінився: впроваджувалася одна із формул НУШ – педагогіка партнерства. У голові пролетіла думка: «Невже це та сама школа, що виховує новатора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення?».

Раділа все ж я зарано. Навчальному закладу, в якому я проходила практику, не діставало ще багато чого, щоб дотягнути вимог нового освітнього закону, і стати тією оновленою українською школою, якою її уявляю собі я. Зокрема не вистачало сучасного технічного забезпечення, учні

не мали змінних тематичних осередків, дитячих класних бібліотек, осередків відпочинку, гри, художньо-творчої діяльності, куточків живої природи. До того ж школярі продовжували спілкуватися між собою російською, а іноземна взагалі лунала тільки на уроках англійської мови. Невеликий проміжок часу існування проекту дався знаки.

Будемо сподіватися, що згодом ситуація покращиться, і нове покоління, виховане та навчене за вимогами НУШ, нас приємно здивує! (О. Свинолуп).

6. Сучасний вчитель повинен враховувати захоплення школярів, бо це «породжує» ефективне навчання. Саме Концепція Нової української школи дає освітянам змогу йти з учнем однією дорогою. Цей шлях ґрунтується на повазі до його думки, на спонуканні до активності, на заохоченні до творчості.

Діяльність вчителя спрямовується на розвиток і виховання дитини. Зараз слово «навчити» відходить на другий план. Отримання освіти має здійснюватися не за рахунок додаткового навантаження на учнів, а через вдосконалення форм і методів навчання, через впровадження нових освітніх технологій.

А чи помітили ви, як останнім часом діти швидко втрачають інтерес до навчання? На мій погляд, є декілька причин. По-перше, школярі вивчають твори, що знаходяться далеко від сучасного життя, від того середовища, яке їх оточує. Тому стають для них зовсім нецікавими. По-друге, в наш час просто необхідно вже впроваджувати електронне навчання.

Особисто я підтримую використання на уроках інтернет-плакатів, інфографіки, квестів. Та найбільш улюбленою справою є створення інтерактивних вправ за допомогою сервісу LearningApps. Цікавим для дітей елементом таких завдань є QR-код, що містить посилання на вправу. QR-коди зчитуються за допомогою спеціальної програми, можна використовувати мобільні пристрої.

Уявімо собі урок, де діти завжди стомлені, виснажені. І ось нарешті їм випала унікальна можливість відвідати сучасний урок, наповнений новітніми методами та технікою. І залишилося лише додати якийсь незвичайний,

невідомий, новий елемент, щоб викликати бажання в учнів виконувати ці справи. І для цього знадобляться сучасні методи та прийоми.

Ці види роботи, на мою думку, є цікавими для дітей – легкі, непримусові, в ігровій формі.

І це тільки початок шляху до Нової української школи. Цікаво, що буде далі... (В. Шугурова).

2. Прочитайте тексти на тему «Педагогічна слава Сумщини». Пригадайте типи ССЦ (у т.ч. й інтегративне (сполучникове) – за класифікацією О. Пономарева). Проаналізуйте 3-4 інтегративних ССЦ. Усно дайте характеристику іншим типам ССЦ у поданих текстах.

1. Сумщина відома на всю Україну. І це не дивно, адже наша маленька Вітчизна пишається неймовірною кількістю храмів та святинь, відомими літературними та науковими діячами, зрощеними на благодатній землі, музеями, театрами, осередками педагогічної, науково-методичної і культурної думки. А найбільшими серед них є Сумський державний педагогічний університет імені Антона Семеновича Макаренка та Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

Сумський державний педагогічний університет імені Антона Семеновича Макаренка був заснований у грудні 1924 року. Історія становлення та розвитку була складною та тернистою. Навчальний заклад пройшов етапи вищих курсів і технікуму з правом вищого навчального закладу, інституту соціального виховання і педагогічного інституту. А зараз він є провідним сучасним навчально-науковим закладом вищої освіти з підготовки педагогічних, науково-педагогічних та наукових кадрів всіх рівнів та визнаним в Україні центром педагогічної освіти, одним із найбільших науково-методичних і культурних центрів Сумщини та Слобожанщини. Організаційна структура університету складає чотири інститути, три факультети та тридцять три кафедри. Гордістю університету є професорсько-викладацький склад, який налічує 349 науково-педагогічних працівників, серед

яких 49 докторів наук, професорів, 224 кандидатів наук, доцентів, що складає 78 % науковців з науковими ступенями та вченими званнями, 2 академіки, 12 заслужених працівників освіти, фізичної культури і спорту України, 12 заслужених тренерів, 10 заслужених діячів мистецтв, майстрів народної творчості, художників, учителів, журналістів України, життєва мудрість, багаторічний досвід та професіоналізм яких сприяють розвитку вітчизняної науки і освіти, її інтеграції до європейського освітнього середовища. Завдяки цьому на високому рівні здійснюється підготовка магістрів, бакалаврів, аспірантів та докторантів за найрізноманітнішими напрямками.

Глухівський університет є невід'ємною частиною освітньої системи України. Це заклад європейського зразка, із потужною та ефективною системою освіти, знань і славетний. Заснований на кращих педагогічних традиціях, він іде в ногу з часом, даючи міцну освіту, ґрунтовну підготовку молодому поколінню. Більш як у віковій історії університету відобразилися різні громадсько-політичні, соціальні та економічні зміни, що відбулися в суспільстві. Програми реорганізації шкільної справи і перебудови системи педагогічної освіти обумовили такі періоди історичного розвитку: учительського інституту, педагогічного інституту, інституту народної освіти, педагогічних курсів, педагогічного технікуму, інституту соціального виховання та, урешті-решт, університету. У структурі університету функціонують чотири факультети, Навчально-науковий інститут гуманітарної освіти, Інститут допрофесійної та післядипломної освіти, професійно-педагогічний коледж, шість навчально-консультаційних пунктів, навчально-консультаційний центр та двадцять одна кафедра. Навчально-виховний процес забезпечують 280 викладачів, серед яких 25 докторів наук, професорів, 137 кандидатів наук, доцентів. Колектив університету плідно працює над примноженням досягнень вітчизняної і світової педагогіки, формуванням інтелектуального потенціалу держави, створює всі умови для творчої самореалізації та культурного розвитку особистості вчителя.

Тож історія становлення та розвитку осередків педагогічної думки Сумщини, сучасні методи організації навчально-виховної діяльності, їх досвід підготовки педагогічних кадрів – безцінне надбання української педагогіки (Р. Панченко).

*2. У Сумській області існує два вищі педагогічні заклади: СумДПУ імені А. С. Макаренка та Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка. Та почати пропоную з СумДПУ імені А. С. Макаренка, одного з найстаріших закладів вищої освіти Слобожанщини. Адже, безперечно, майже 100 років університет успішно здійснює науково-дослідну та навчально-виховну роботу, керуючись найкращими вітчизняними та світовими традиціями, сучасними принципами і новітніми тенденціями розвитку сфери освітніх послуг. Та наукова діяльність СумДПУ імені А. С. Макаренка, дійсно, спрямована на здійснення фундаментальних і прикладних досліджень із пріоритетних напрямків науки й техніки. Університет здійснює навчальну діяльність за 26 спеціальностями і 35 спеціалізаціями та повністю забезпечує висококваліфікованими фахівцями освітню сферу північно-східних регіонів країни. Диплом Сумського державного педагогічного університету – це персональний престиж і гарантія успіху кожного нашого випускника. Адже один зі стартових документів, який відкриває перспективи легкого кар'єрного зростання від студентської лави до почесних посад. І серед тих, для кого наш навчальний заклад став *Alma mater*, – Герої Радянського Союзу та України, знані педагоги, світочі науки, діячі культури і мистецтва зі світовими іменами, Олімпійські чемпіони, чемпіони світу, дипломати, чиновники, успішні бізнесмени та підприємці, керівники та активісти громадських організацій всеукраїнського та регіонального рівня, письменники, журналісти, а також безліч молодих талановитих людей, які, отримавши у СумДПУ ім. А.С. Макаренка якісні знання і життєвий досвід, упевнено розпочали свій професійний шлях.*

Ще одним вищим педагогічним закладом є Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка. За довгий і славний шлях власного

становлення від учительського інституту до національного педагогічного університету він не зрадив своїй високій місії – забезпечувати вітчизняну освіту й науку висококваліфікованими фахівцями, а це більше 100 000 випускників учительських спеціальностей, які самовідданою працею невтомно й послідовно творять Людину. Поєднання досягнень минулого й надбань сьогодення формує потужну методологічну базу закладу, створює умови для інтенсифікації розвитку вишу. Нині університет – заклад вищої освіти IV рівня акредитації, діяльність якого базується на багатовікових традиціях та відповідає сучасним вимогам інформаційно-комунікаційного суспільства, кращим зразкам вітчизняної вищої педагогічної школи України. Одним із напрямів функціонування є міжнародна діяльність, що реалізується через співпрацю із закладами вищої освіти Великобританії, Німеччини, Польщі, Словаччини, Туреччини та інших країн. Виш постійно ініціює діалог із лабораторіями Інституту педагогіки НАПН України, державними інституціями, громадськістю, місцевим самоврядуванням.

Система педагогічної освіти є складовою системи вищої освіти і охоплює вищі навчальні заклади всіх форм власності, заклади післядипломної педагогічної освіти та органи управління в галузі вищої освіти. Метою розвитку педагогічної освіти є створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, спрямовану на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потреби бути конкурентоспроможною на ринку праці. Звичайно, педагогічну освіту можна здобути в педагогічних коледжах, педагогічних інститутах, педагогічних університетах, класичних університетах та інших вищих навчальних закладах, які виконують вимоги галузевих стандартів вищої педагогічної освіти (А. Корнієнко).

3. Вже 147 років Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженко забезпечує освіту і науку висококваліфікованими фахівцями, а це більше 100 000 випускників учительських спеціальностей. Серед випускників всесвітньо відомими є: геній кінематографії О. Довженко, український політичний діяч І. Паливода, білоруський поет, перекладач і публіцист Янка Журба, засновник академічної капели «Думка» Н. Городовенко, письменники С. Васильченко, П. Ключина, О. Палажченко, О. Столбін, Ф. Шкапа, академіки Ф. Овчаренко, С. Сергєєв-Ценський, С. Шаповаленко, професори, лауреати державних премій П. Агалецький, Є. Квасников. За час функціонування університету когорту видатних випускників поповнили доктори наук, професори, наукові співробітники, зокрема С. Дейнека, М. Казанський, З. Климовицька, А. Лукашов, М. Малкевич, П. Міхно, В. Моніч, П. Расторгуєв, Г. Сабалдир, Ю. Філь, М. Христенко, М. Ющенко, учений-методист, автор підручників із математики для початкової школи М. Богданович. Знаними в сучасному науковому світі є доктори педагогічних наук, професори Л. Базиль, Н. Головань, М. Дригус, Л. Задорожна-Княгницька, В. Котляр, Н. Тверезовська, О. Семенов. Нині університет є закладом вищої освіти IV рівня акредитації, співпрацює із освітніми вишами Великобританії, Німеччини, Польщі, Словаччини, Туреччини та інших країн.

Професійно-педагогічний фаховий коледж Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка було створено у 1899 році як Глухівське ремісниче училище ім. М. А. Терещенка. У 2002 році навчальний заклад було реорганізовано у Професійно-педагогічний коледж Глухівського державного педагогічного університету, що здійснював підготовку студентів за кількома спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст». Зараз освітній заклад провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям фахової передвищої освіти, може проводити дослідницьку та/або спортивну діяльність, забезпечувати поєднання теоретичного навчання з навчанням на робочих місцях. Коледж також має право відповідно до ліцензії, забезпечувати

здобуття профільної середньої освіти професійного та академічного спрямування, професійної (професійно-технічної) та/або початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти, та/або першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, підвищення кваліфікації. Високу якість підготовки майбутніх фахівців забезпечує ефективна система практичної підготовки студентів. Базами практик здобувачів вищої освіти Коледжу є освітні заклади (заклади загальної середньої освіти, ліцеї, гімназії, дошкільні навчальні заклади; заклади професійної (професійно-технічної) освіти); банківські установи, страхові компанії. Отже, у коледжі створено всі умови для навчання, відпочинку і особистісного розвитку здобувачів освіти.

Лебединський педагогічний фаховий коледж імені А. С. Макаренка пройшов довгий шлях становлення – від чоловічої гімназії до того престижного освітнього закладу, яким він є зараз. Історія Лебединського педагогічного коледжу імені А. С. Макаренка бере початок у далекому 1930 році, коли в умовах зростання потреби у вчительських кадрах було відкрито педагогічний технікум, який і розпочав підготовку вчителів початкових класів. Сьогодні тут готують молодших спеціалістів з п'яти спеціальностей: «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Соціальна робота», Середня освіта (Фізична культура) та Середня освіта (Музичне мистецтво). Серед його випускників різних років - ціла плеяда видатних науковців, політичних та громадських діячів, митців культури, а головне - не одне покоління вчителів: від Заслуженого вчителя України до сучасного молодого дипломованого фахівця. Коледж завжди підтверджував своє високе фахове й педагогічне призначення.

Історія коледжу починається в 1920 році. А в квітні 1998 року рішенням Державної акредитаційної комісії змінено статус і назву училища на Путивльський педагогічний коледж імені С. В. Руднева. Однак на даний момент навчальний заклад акредитований за I рівнем, має ліцензію і сертифікат на впровадження освітньої діяльності за рівнем повної і базової середньої освіти та ліцензію на впровадження освітньої діяльності

«Оператор комп'ютерного набору». І щорічно коледж випускає понад 120 молодих спеціалістів. Багато з них продовжують навчання в Сумському та Глухівському педагогічних університетах. В основу роботи навчального закладу покладені професійність, інтелект, культура та самовіддана праця колективу.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка заснований у грудні 1924 року. Він є провідним сучасним навчально-науковим закладом вищої освіти з підготовки педагогічних, науково-педагогічних та наукових кадрів IV рівня акредитації та визнаним в Україні центром педагогічної освіти, одним із найбільших науково-методичних і культурних центрів Сумщини та Слобожанщини. Гордістю університету є професорсько-викладацький склад, який налічує 349 науково-педагогічних працівників, серед яких 49 докторів наук, професорів, 224 кандидатів наук, доцентів, 2 академіки, 12 заслужених працівників освіти, фізичної культури і спорту України, 12 заслужених тренерів, 10 заслужених діячів мистецтв, майстрів народної творчості, художників, учителів, журналістів України. Широко відомі в Україні та далеко за її межами є здобутки наукових шкіл Ю. О. Лянного, Л. В. Пшеничної, О. М. Семенов, Л. М. Горболіс, С. Б. Кузікової, Т. О. Лози та інших. Тому університет підтримує широкі міжнародні зв'язки з університетами зі всього світу. На сьогоднішній день університет має двосторонні партнерські угоди з 67 зарубіжними освітніми та науковими закладами з 35 країн світу з метою проведення наукової роботи, участі у конференціях, читання лекцій, стажування. На Батьківщині і за кордоном диплом Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка є визнаним символом якості й високого потенціалу його володарів (О. Свинолуп).

ПЕРІОД

1. У медіатекстах на тему «Освіта» виділіть періоди та виконайте їх аналіз.

1. Хоч середньостатистичний український учень і має до семи уроків на день, а вдома ще можуть чекати завдання від батьків, але наприкінці навчального року темп лише наростає, особливо у випускних класів, – так у дітей можуть з'являтися недосипання, алергії і щире бажання жити простим дитячим життям.

Іноді краще перестати підтягувати теми, які вкрай складні для дитини, і зосередитись на темах, на яких вона більш-менш розуміється, – вона втратить кілька балів на складних запитаннях, але краще напише зрозумілі для себе завдання (Р. Панченко).

2. Наукові роботи необхідно перевіряти на плагіат, адже він становить загрозу з цілої низки причин: плагіат не сприяє розвитку креативного мислення й творчих здібностей студента, учня, науковця або вчителя, спотворює реальну картину знань, умінь і навичок, ускладнює процес оцінювання результатів, призводить до виникнення недобросовісної конкуренції у студентському, учнівському середовищі та у середовищі науковців, викладачів, вчителів, а також це явище вкрай негативно сприймається світовою науковою спільнотою – тому його поширення створює перешкоди ефективної інтеграції у міжнародне освітнє й наукове середовище.

Факти порушення науковими, педагогічними, науково-педагогічними працівниками та особами, що навчаються, норм Кодексу виносяться на розгляд Комісії з питань етики та академічної доброчесності, яка є дорадчим органом університету, тому кожен має право звернутися до Комісії з метою внесення пропозицій та доповнень до цього Кодексу (А. Корнієнко).

3. *Оскільки саме учні – те покоління, яке згодом формуватиме майбутнє нашої країни, – саме в них насамперед потрібно закласти цінності доброчесної поведінки.*

І політична воля, і освіта народу, і потреби нашого краю, і оборона прав народності, і конечність здобування волі слова, хоч за кордоном, поки що (ми вірили, що наше вернеться нам), – все те, здавалось, стояло так ясно перед нами, здавалось, що от-от здіймуться руки і закипить робота (В. Вербицька).

4. *Можна констатувати, що у правовій, соціально-орієнтованій державі найбільша увага більшості населення прикута до питань розвитку системи освіти, що учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності повинні керуватися етичними принципами, що без належних заходів нормативного, організаційно-правового характеру неможливо забезпечити належний рівень довіри до академічної спільноти, – задля цього введено поняття «академічна відповідальність».*

Здорова академічна культура є чинником успішного розвитку суспільства, формування здорового академічної культури відповідно до світових є тривалим і складним процесом, сформована в даний час ситуація в сфері вищої освіти в Україні є предметом численних дискусій і викликає неоднозначну оцінку як експертів, так і простих громадян, – головний фокус уваги опинився зосередженим на інституційних змінах в сфері вищої школи (Ю. Назаренко).

2. Знайдіть тексти-періоди, об'єднані темою «*Навчання в магістратурі*». Розподіліть їх за типом синтаксичної структури: 1 – багатокomпонентне безсполучникове речення; 2 – ССК із сурядністю й підрядністю; 3 – ССК з сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком.

1. *Магістратуру прийнято визначати як певну академічну ступінь, наприклад, у європейських країнах магістратура вважається одним з трьох елементів Болонської системи вищої освіти, вона покликана полегшити інтеграцію студентів з різних країн в інші європейські університети за рахунок системи оцінювання і кредитування навчального процесу, – так формат магістерського диплому, отриманого в рамках Болонської системи,*

дозволяє без проблем розширювати і поглиблювати свою кваліфікацію в будь-якій країні-учасниці Болонського процесу.

2. На бакалавраті студенти вже знайомляться з поняттям «дипломної роботи», але головним чином у форматі репетиції, однак справжня і серйозна наукова діяльність починається саме в магістратурі, до якої висуваються серйозні вимоги і відповідні критерії оцінки якості, – наукова магістерська робота є ключовою особливістю навчання в магістратурі.

3. Людина, яка отримує магістерську освіту, зазвичай знаходиться в дорослому віці і здатна адекватно оцінювати ситуацію, тому від неї ніхто не вимагає строгого відвідування університету, доповідей на кожному семінарі, ведення конспектів, викладачі ж на даному етапі покладаються на усвідомленість своїх студентів, а за контроль відповідає рейтингова система на основі оцінювання іспитів і заліків, – студент повинен усвідомлено вибрати цікавий для нього напрямок і поглиблено займатися ним, паралельно отримуючи хорошу практику (Р. Панченко).

4. Особливість магістратури можна позначити фразою «магістр спить – навчання йде»; за рідкісним винятком, викладачі в магістратурі вимагають від студентів стовідсоткової явки і домашнього завдання в окремих зошитах, ціна такої свободи – рейтинг, кредитно-модульна система і всі інші принади Болонського процесу.

5. Магістратура – це другий ступінь дворівневої системи вищої освіти, куди йдуть вчитися ті, хто вже точно визначився зі своєю майбутньою професією, і вони досить чітко уявляють, які знання хотіли б отримати для цього.

6. Магістратура, мабуть, – перше місце на освітньому шляху людини, де вчитися треба самотійно; нас змушують вчитися тільки в школі, а вступаючи до університету, ми діємо повністю самотійно, вибираємо ту сферу, яка нам близька, і дійсно витрачаємо на вивчення предметів всі ті години, які в навчальному плані позначені словами «самотійна робота» (Т. Тітова).

7. Чотири роки ми сумлінно удосконалювали свої знання, викладачі впевнено прагнули зробити з нас справжніх вчителів, а результати учнів у школі безперечно надихали до самовдосконалення, – навчання в магістратурі є останнім і найважливішим етапом здобуття знань, який і є показником професійності випускника вишу.

8. Навчання в магістратурі для багатьох може здатися надто складним: студент-магістрант повинен бути готовим приділяти багато уваги самоосвіті, писати дипломну роботу, відвідувати всі пари, відповідати на кожному семінарі, пройти виробничу практику – тільки після цього він отримає диплом.

9. Освітній рівень бакалавра відкриває нові можливості для людини, роблячи її більш конкурентоспроможною на профільному ринку праці, бо загальноосвітні дисципліни залишаються в програмі бакалаврів, а на магістрів чекають виключно корисні знання, які проявляються у великій кількості кредитів на вузькоспеціалізованих предметах, вивченні дослідних проєктів, розвитку інтегрованих навичок та практики (О. Свинолуп).

10. Оскільки українська система вищої освіти будується на основі Болонської системи, диплом магістра дає масу можливостей і конкурентну перевагу; магістерський диплом – це іще один привід для батьківської гордості за вас, і величезний вклад у власний розвиток.

11. У нашій голові почав формуватися стереотип, що освіта в наш час вже нічого не вирішує, і що при прийомі на роботу рідко дивляться на диплом, тільки на резюме, але, влаштовуючись на будь-яку посаду офіційно, ваш диплом – це перше, що буде потрібно, бо в очах керівника куди вище в професійному плані буде виглядати кандидат з магістерською освітою, адже це мається на увазі, по-перше, що людина вивчила не тільки базис професії, а й більшість її реальних аспектів, а також це свідчить про те, що магістр займався вивченням актуальних професійних питань, відобразивши результати своєї праці, як мінімум, в магістерській дипломній роботі і публікаціях, а ще це свідчить про те, що магістри – це досить відповідальні і

цілеспрямовані люди, адже їм вистачило стійкості і мотивації провести ще 1.5-2 року в університетських колах, займаючись своєю освітою.

12. Магістратура – це ще один шанс стати студентом престижного ВНЗ, з яким в перший раз «не вийшло», адже система вступних кампаній в Україні з кожним роком стає складніше, а відбір – жорсткіше, а от ситуації, коли не вийшло з першого разу вступити в бажаний університет, є явищем досить поширеним, бо не кожен абітурієнт захоче чекати ще рік, а потім пробувати знову; зазвичай молоді люди прагнуть якомога раніше почати навчання і, відповідно, будувати кар'єру – тому вступ до магістратури є другим шансом взяти реванш для такого студента (А. Корнієнко).

КОНСТРУКЦІЇ З ЧУЖИМ МОВЛЕННЯМ

1. Перегляньте, перейшовши за посиланням за допомогою QR-коду, *медіадіяльність* та *цитатні календарі* із висловлювань з питань синтаксису мовознавців-синтаксистів: виступи в академічних і громадських місцях, у мас-медіа (телебаченні, радіо, друкованих медіа, соціальних мережах, інтернет-сайтах тощо).

Додатково: створіть власне відео про діяльність обраного вами мовознавця. Пригадайте, як ефективно проводити пошук інформації.

Використайте *корисні посилання*:

<http://www.blogsearchengine.org> – пошук інформації про людину в блогах
https://drive.google.com/open?id=1RMxKPgySv_krybLmQOMbSDd0D5IM

[cFJ](#) – пошук по фото

<https://whois.net/>

<https://www.ip-tracker.org/locator/ip-lookup.php>

www.pravda.com.ua

tochka.net

1plus1.ua

vesti.com – визначення власника ресурсу

<https://webmii.com>

<https://www.facebook.com/friends/requests/>

2. Проаналізуйте «уявні» інтерв'ю з мовознавцями, які займаються питаннями синтаксису, на тему: «Зміни в освіті». Проаналізуйте розділові знаки при діалозі. Перебудуйте діалоги на тексти з чужим мовленням.

Інтерв'ю з В. В. Герман,
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри української мови і
літератури Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

– Доброго дня, Вікторіє Василівно. Дякуємо, що погодилися дати інтерв'ю для нашого щомісячного студентського журналу. У світі набирають популярності індивідуальні консультації, які проводять викладачі для студентів. Але, звісно, зустрітися із кожним студентом-філологом нашого вишу просто неможливо. Тому пропоную Вам провести таку консультацію у форматі інтерв'ю, щоб кожен охочий міг отримати рекомендації стосовно однієї із тем вивчення.

– Доброго дня, Олю! Охоче погоджуюсь з Вашою пропозицією, адже неодноразово переконалась, як важливо перебувати зі студентами у постійному комунікативному зв'язку. Можливість звернутися до свого викладача, порадитися або подискутувати із ним, без страху отримати гнівне «Мені ніколи, ти в мене не один студент!» або «На лекціях треба було слухати!» – це один із основних аспектів ефективного і сучасного навчання, до якого ми прагнемо.

– Наша сьогоднішня бесіда буде корисною у першу чергу студентам-філологам. У результаті опитування було обрано тему «Неповні речення». Ця тема, на думку наших студентів-словесників, є достатньо складною для вивчення.

– Так, вивчення цієї теми дійсно може викликати певні труднощі, адже питання про функціонування неповних речень в українській мові є неоднозначним і дискусійним. Уперше термін «неповні речення» вжив М. Греч. Він зауважував, що конструкції, в яких пропущений будь-який член речення, є неповними. Ф. Буслаєв неповними реченнями називав конструкції, в яких

пропущений лише головний член речення (підмет або присудок).

П. Фортунатов трактував речення як психологічне судження та зазначав, що при відсутності одного з головних членів речення є неповним. О. Пешковський наголошував, що в неповних реченнях не вистачає кількох членів і виділяв неповні особові речення без підмета, без присудка, без дієслівної зв'язки, з дієслівною зв'язкою. Значеннєвим є підхід вченого О. Шахматова, який розмежував неповні та односкладні речення.

– Праці яких науковців є найбільш ґрунтовними стосовно цієї теми?

– Раджу праці Б. Кулика, І. Вихованця, К. Городенської та П. Дудика.

– Студенти наголошували на тому, що їм важко розрізняти неповні та односкладні прості речення. Як їх відрізнити?

– В односкладних реченнях яскраво не виражені ні підмет, ні присудок, вони позбавлені чіткого членування на дві групи членів речення. Деякі вчені відносять односкладні речення до двоскладних із неповним виявом структурної схеми. Структура повних речень полягає в тому, що кожна їх позиція матеріально виражена. У неповних реченнях, побудованих за тією самою моделлю, деякі позиції словесно не окреслені. Наприклад, слід відрізняти еліптичні неповні речення від повних речень з нульовим присудком, які в минулому та майбутньому часах мають присудок «бути», та безособових речень, в яких іменник у називному відмінку набуває значення категорії стану і виконує функцію предикативного члена.

– Складним є й питання класифікації неповних речень. Як і за яким принципом класифікують неповні речення?

– На основі формальних показників О. Шахматов виділив неповні односкладні та неповні двоскладні речення, які розмежував на «недостатні» (двоскладні з пропущеним підметом), «порушені» (з пропущеним присудком) та «дефектні» (з пропущеним другорядним членом). Але така класифікація не прижилася ... За структурним показником намагався класифікувати неповні речення О. Пешковський, який виділив шість позицій пропущеного члена в реченні, але й ця класифікація не закріпилася ... Найбільш ґрунтовно дослідив

неповні речення П. Дудик і здійснив класифікацію відповідно до структурного та граматичного підходів.

– Як же з'ясувати майбутнім науковцям, до якого різновиду відносити те чи інше неповне речення?

– До контекстуальних неповних речень необхідно відносити конструкції, в яких відсутній член, названий у попередньому контексті, що найчастіше спостерігається в другій частині складного речення і в приєднувальних конструкціях. Причиною пропуску головних або другорядних членів у контекстуальних реченнях є те, що в контексті ці слова вже вживались і немає потреби їх повторювати. Неповні контекстуальні речення функціонують майже в усіх стилях мовлення, але найпоширенішою сферою вживання є діалогічне мовлення. Пропуск членів у мовленні засвідчує динамічність висловлювання, а також сприяє уникненню повторення тих самих членів речення ... Щодо еліптичних речень, то цей особливий різновид неповних речень характеризується відсутністю дієслова-присудка, сама відсутність якого є нормою. Для розуміння цих речень немає потреби ні в контексті, ні в ситуації, оскільки повнота їх змісту виражена власними лексико-граматичними засобами. В еліптичних реченнях дія або стан виражається всією синтаксичною конструкцією, яка вказує на місце, час, спосіб, що характеризують дію чи стан. Еліптичні речення трактують як різновид неповних, але їх специфіка полягає в тому, що вони семантично повні, а структурно – неповні. Тому помилковою є думка, що еліптичні речення є скороченим варіантом повного. Такі речення є абсолютно самостійними синтаксичними утвореннями, незалежними від своїх аналогів, адже замість відсутнього дієслова можна дібрати синонім, щоб зрозуміти зміст висловлюваного. Важливо також знати, що еліптичні речення активно використовуються в публіцистичному мовленні та в газетних заголовках.

– Тобто еліптичні речення – це конструкції із нульовим присудком?

– Ні, необхідно розмежовувати еліптичні речення та речення з нульовим присудком. Пам'ятайте, що показником нульового присудка в реченні є

обставина місця, виражена відповідним прислівником або іменниково-прийменниковою конструкцією.

– Що являють собою видільні неповні речення? В якому стилі мовлення можна знайти найбільше прикладів цього різновиду неповних речень?

– Видільні неповні речення (або їх ще називають приєднувальні конструкції) виділяються з попереднього повного речення, але супроводжують його як особливо наголошене повідомлення. Найчастіше застосовуються видільні неповні речення в художній літературі. Найчастіше такі конструкції вживаються в поезії Т. Шевченка, в прозі І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного та ін. Системно, широко і своєрідно вдавався до приєднувальних конструкцій М. Коцюбинський (інколи він навіть починав ними рядки-абзаци). За таких умов приєднувальні речення інтонуються з особливою виразністю, на них зосереджується максимум уваги. Зрідка видільні конструкції зустрічаються в журналістиці та науці.

– Як з'являються обірвані речення? Які особливості цього різновиду неповних речень?

– Обірвані речення – це конструкції, що є незавершеними через певні ситуативно-прагматичні чинники. Наприклад, схвильований мовець не знайшов слів, передумав, утримався, хтось завадив, щось трапилося, напружена емоційна ситуація ... Такі речення є незакінченими і в змістовому, і в структурному, і в інтонаційному плані. А термін «речення» на позначення таких конструкцій використовується тому, що в них чітко виражені реченнєво-відтворювальні начала, а їх нереалізація визначена позамовними чинниками. Віднесення таких утворень до контекстуально неповних мотивується тим, що вся інформація компенсується попередніми реченнями – контекстом. Сферою функціонування обірваних неповних речень здебільшого є художня література.

– Тож ми розглянули основні проблемні питання, які виникають у студентів-філологів під час вивчення теми «Неповні речення». Дякуємо, Вікторіє Василівно, за пояснення, рекомендації та поради. Впевнені, що

завдяки Вашій консультації, опанування даної теми більше не викликатиме труднощів!

– Дякуємо за інтерв'ю! Сподіваюся, що тепер студенти зможуть не лише удосконалити знання про неповні синтаксичні конструкції, а й з легкістю диференціювати їх з-поміж інших речень, знати, в якому мовному стилі функціонує той чи інший різновид неповних речень.

– З вами був щомісячний студентський журнал та кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури СДПУ імені А. С. Макаренка Герман Вікторія Василівна. До нових зустрічей!

Інтерв'ю записала О. Свинолуп

Інтерв'ю з К. Г. Городенською,

доктором філологічних наук, професором, лауреатом премії імені О. О. Потебні НАН України, завідувачем відділу граматики Інституту української мови НАН України

– Сьогодні ми поспілкуємося зі знаним в Україні й у слов'янському світі талановитим мовознавцем, провідним граматистом і синтаксистом. Катерино Григорівно, розкажіть про себе.

– Добрий день, шановні читачі! Мої найулюбленіші ділянки мовознавчої ниви – словотвір, морфологія, синтаксис, функціональна й категорійна грамика української мови, грамична лексикографія. Я не залишаюся байдужою також до проблем правопису й культури української мови, активно пропагую нові настанови й рекомендації щодо складних випадків правопису та слововживання в жанрі мовної мозаїки. У полі зору постійно перебуває мова наукових видань, засобів масової інформації, мовне оформлення різноманітної документації. Я відповідаю на численні листи-запити, часто виступаю в теле-, радіоефірі та пресі. Як сказали про мене працівники НУБіП України: «Катерина Григорівна Городенська – відважна Захисниця українського слова, і водночас слово є надійною зброєю в її руках». У цьому є доля правди.

– Звідки Ви родом?

– Доктори філологічних наук, професори Микола Степанко й Людмила Шитик у передньому слові: «Подвижниця українського слова і духу» зазначили про мене так: «На її життєвій мапі – рідна Полтавщина, де народилася й отримала освіту; Кіровоград (нині Кропивницький), де здобула фах і перший професійний досвід; Київ, де сформувалася як науковець і працює в академічній установі; Вінниця, Житомир, Переяслав-Хмельницький, Одеса, Полтава, Слов'янськ, Херсон, Чернівці, Черкаси й інші куточки України, де живуть і працюють ті, кому Катерина Григорівна допомогла в науковому становленні та кого об'єднала в граматичну спільноту».

– Яке Ваше життєве кредо?

– Прагнути чистоти в усьому: у рідній оселі, своїй зовнішності, у власних думках і прагненнях. Та найбільше – чистоти української мови. Прагнути чіткості у висловленні думок, визначенні своїх життєвих пріоритетів, завдань і перспектив. Та найбільше – чіткості у вживанні рідного слова. Прагнути чарівності у своїй зовнішності та повсякденному житті. Та найбільше – чарівності звучання українського слова. Тому так ретельно виважую, дбайливо плекаю кожне слово рідної української мови – воно є незмінним із 2018 року, а, можливо, й довше.

– Як Ви ставитеся до змін в освіті?

– Країна та світ змінилися, змінилося суспільство, а підходи до освіти залишилися далеко в минулому столітті. В українських школах і вишах учні та студенти здебільшого здобувають знання без розуміння того, як це може допомогти їм реалізуватися в житті. Кожен другий випускник не працює за професією. Реформування почалось з ухвалення у 2017 році нового Закону України «Про освіту» і я його повністю підтримую.

– Як змінилася школа після ухвалення Закону?

– Школа стала місцем, де діти здобувають не лише знання, а й вміння їх застосовувати та цінності для оцінювання навколишнього світу і дійсності. Вона стала безпечним середовищем для розвитку, де діти вчаться спілкуватися між собою. Я натрапляла в мережі на таку інформацію:

«Ухвалений 16 січня 2020 року Закон України «Про повну загальну середню освіту» став продовженням освітньої реформи Нової української школи та викликав чимало питань щодо створення нової мережі закладів загальної середньої освіти». Але зараз ризик повністю виправданий.

– Поділіться думкою про пізніші зміни.

– 16 січня 2020 року Верховна Рада України прийняла закон «Про повну загальну середню освіту», а 6 лютого депутати зробили спробу скасувати його. Рішення не вдалося прийняти, а 13 березня Президент України підписав його. Заступниця міністра освіти та науки України Любомира Мандзій прокоментувала його так: «Дякуємо Президенту за підтримку закону – відтепер ми маємо можливість втілювати у шкільній освіті заплановані зміни. Цей закон покликаний розвивати Нову українську школу та надавати нові можливості для наших учнів та їхніх батьків, вчителів, освітніх управлінців».

– Катерино Григорівно, як Ви оцінюєте сучасного носія української мови?

– Насправді дуже критично. Мені хотілося б, щоб сучасні українці володіли рідною мовою значно краще. Все починається з недосконалого викладання української мови в школі. Наведу приклад зі свого інтерв'ю 2018 року: «...учителі не звертаються до дітей за правилами української мови – звідси і невміння мовців правильно використовувати кличну форму. Здається це – дрібниці, але насправді маємо величезну проблему в нашій мові. Так само, як і те, що науковці не змогли забезпечити українську мову відповідними аналогами іншомовних слів. Наприклад, англійська літера h, в українській мові повинна відтворюватися як г, але чому ж тобі секунд хенд?» І таких прикладів можна навести безліч. Нам потрібно ще довго і наполегливо працювати над удосконаленням власного мовлення.

– Дякуємо за відповіді! До нових зустрічей!

– На все добре!

Інтерв'ю записала Ю. Назаренко

Інтерв'ю № 1 з О. М. Авраменком,

мовознавцем, теле- та радіоведучим, мовознавцем, автором великої кількості наукових праць, посібників та підручників

– Вітаю Вас у студії, Олександрє Миколайовичу!

– Добрий день, щиро радий знайомству!

– Панє Олександрє, Ви народилися в Запоріжжі – місті, де більшість розмовляє російською. Хто вам прищепив любов до української мови, на захист та підтримку якої Ви стали?

– У мене, як і в Олександра Довженка, була своя «зачарована Десна». На все літо мене з сестрою батьки вивозили в село Новотроїцьке до діда й баби. На відміну від обласного центру, в області говорять українською. Так, із суржиковими й діалектними елементами, але українською. У людей старшого віку мова добірніша, суржикова вимова властива лише окремим словам, які виникли в ХХ столітті разом із технічними винаходами («тілівізор», «самальот», «віртальот», «транзістир»). Ставок, верби, степ, залитий сонцем, українська наддніпрянська говірка, бабусина казка, добрий сільський колорит – хіба не казка? Змалку відчував, що українське більш упосліджене, тож мене роз'їдала ця несправедливість. Чому справжнє, тепле бабусине слово – і, бачте, не престижне, не модне? Вступаючи до університету (у віці юнацького максималізму), поставив за мету довести всьому світу, що україномовна людина може бути і сучасною, і успішною. Працюю над цим і досі.

– Ви згадали про суржик, а я хочу додати ще й про діалектизми. У кожному ж регіоні є якісь такі «цікаві» слівця, які люди вживають споконвіку. Чи можуть ці колоритні слова стати літературними?

– Зверніть увагу, що діалектизми – це живомовні українські елементи і дуже добре, що вони є в мові. А суржик – мовне сміття, він є в будь-якій мові, не лише в українській, і з ним треба боротися, тобто уникати суржикових слів. Як неоковирно звучать суржикові покручі, наприклад: «Ой, скарєй переписуй распісаніє», «укусна шикаладна канхфєта «Бєлочка»... А ось ще

один приклад. Нещодавно біля метро «Університет» запитую: «Скільки коштують жоржини?» А продавчиня до своєї колеги: «Люда, геаргіни по чьом?». Отже, суржик – мовне сміття, а діалектизми – окраса мови.

– Дякую за пояснення! Перейдімо до галузі освіти, якщо Ваша ласка. Ви – автор підручників з української мови та літератури. Чого бракує сучасній освіті, щоб навчити людину мови?

– Сучасні підручники відстають від реального життя, тому й не цікаві школярам. Якщо говорити про навчальні книжки з української мови, то в них багато «мертвих» вправ. Про «обрізані крила народу-орлу», про калину-малину й мову солов'їну, про Мотрю, Мелашку... Такий дидактичний матеріал далекий від уподобань сучасної дитини. У підручниках мови, без сумніву, мають бути представлені національні маркери, які ідентифікують учня як представника народу з багатим історичним і культурним досвідом (мистецтво вишивки, замки України, традиції й звичаї рідного краю, княжа й козацька минувшина). Але має бути розумний баланс у виборі тем. Де вправи про кухню, спорт, наших олімпійських чемпіонів, про Святослава Вакарчука й Кузьму? Про гаджети, літакобудування, автомобілі, метро, наукові відкриття, кінофільми, глянцеві журнали, модний одяг, про психологію стосунків у підлітковому віці, складні й цікаві життєві ситуації? Погортайте підручники сучасних авторів – і ви побачите: таких тем або геть мало, або ж узагалі немає. Вже не кажу про підходи, технології навчання. Має бути на першому місці стимул, а не зазубрювання. Учні повинні знати, навіщо це вивчають, тобто має бути здоровий прагматизм і мотивація. Мотивація – рушій прогресу в усіх галузях життя і в освіті зокрема.

– Як Вам побудова шкільної програми з української мови та літератури? Чи не вважаєте Ви, що учні перевантажені знаннями?

– Так, мені хочеться наголосити на звантаженості навчальних програм, великій кількості домашніх завдань, складних чи нудних підручників, нецікавості деяких творів з української літератури, які донині є обов'язковими для вивчення. Коли увесь світ активно розвивається, ми в'їхали в XXI

століття на волах, з образами Лушні, Матні, Пацюка. У курсі української літератури в школі вистачає крові, злочинів, самогубств і братовбивств. Справедливе питання – чому навчає така література? Підручники з української мови не цікаві сучасному учневі: складно сформульовані правила й невдалі приклади до них, застарілий дидактичний матеріал і чорно-білі сторінки нудного тексту. Завдяки посібнику «Українська за 20 уроків», що є першим глянцеvim кольоровим виданням з української мови, ми відкриваємо себе в собі.

– Часто я помічаю у дітей занадто мало інтересу до вивчення мови. Як можна їх зацікавити та стимулювати?

– Має бути багато різних впливів. По-перше, успішні публічні люди мають говорити українською, адже на них орієнтується народ. Під впливом україномовних авторитетних особистостей у молодих людей змінюватимуться ціннісні орієнтири. По-друге, навчальна література має бути надвисокої якості – як за формою, так і за змістом, не поступатися європейським зразкам. По-третє, держава має дбати про україномовний медійний продукт, вести відповідну політику заохочення наших співаків, медійників, творчих людей, тобто стимулювати їх (і матеріально також) робити високопрофесійний україномовний продукт. А ще важливим є виховання у сім'ї і школі.

Інтерв'ю записала Р. Панченко

Інтерв'ю № 2 з О. М. Авраменком,

мовознавцем, теле- та радіоведучим, мовознавцем, автором великої кількості наукових праць, посібників та підручників

– Ви – автор підручників з української мови та літератури. Чого бракує сучасній освіті, щоб навчити людину мови?

– Сучасні підручники відстають від реального життя, тому й не цікаві школярам. Якщо говорити про навчальні книжки з української мови, то в них багато «мертвих» вправ. Про «обрізані крила народу-орлу», про калину-

малину й мову солов'їну, про Мотрю, Мелашку... Такий дидактичний матеріал далекий від уподобань сучасної дитини. У підручниках мови, без сумніву, мають бути представлені національні маркери, які ідентифікують учня як представника народу з багатим історичним і культурним досвідом (мистецтво вишивки, замки України, традиції й звичаї рідного краю, княжа й козацька минушина). Але має бути розумний баланс у виборі тем. Де вправи про кухню, спорт, наших олімпійських чемпіонів, про Святослава Вакарчука й Кузьму? Про гаджети, літакобудування, автомобілі, метро, наукові відкриття, кінофільми, глянцеві журнали, модний одяг, про психологію стосунків у підлітковому віці, складні й цікаві життєві ситуації? Погортайте підручники сучасних авторів – і ви побачите: таких тем або геть мало, або ж узагалі немає. Вже не кажу про підходи, технології навчання. Має бути на першому місці стимул, а не зазубрювання. Учні повинні знати, навіщо це вивчають, тобто має бути здоровий прагматизм і мотивація. Мотивація – рушій прогресу в усіх сферах життя і в освіті зокрема. Цього року я написав підручник з української мови для 8 класу. За нього українські вчителі віддали близько 60 тисяч голосів у різних куточках країни (другий рік вчителі, заздальгідь ознайомившись з макетами підручників різних авторів у мережі Інтернет, вибирають і замовляють той, який їм до вподоби, і за результатами голосування формуються наклади, які надходять до шкіл, щоправда, із запізненням). Віднині наші діти користуватимуться підручником, який нагадує оксфордські посібники у формі глянцевого журналу.

– Олександр, ви видали навчальний посібник «Українська за 20 уроків». Невже справді можна вивчити мову за 20 уроків?

– Ні, за 20 уроків мови не вивчиш, але такої кількості занять достатньо, аби підвищити свій мовний рівень. Цей посібник я підготував за матеріалами індивідуальних занять з політиками, зірками шоу-бізнесу (Олександр Педан, Анатолій Анатоліч, Володимир Зеленський). Чому ж не поділитися досвідом з широкою аудиторією? Адже не можу задовольнити попит на індивідуальні заняття – повірте, публічних людей, що хочуть вивчати українську мову,

дуже багато, особливо зараз. Про це свідчить і той факт, що «Українську за 20 уроків» уже розкупили. незабаром виходить друге видання, виправлене й удосконалене. Цей посібник – моя глянцева гордість.

– Чи плануєте зробити посібник з української за тими експрес-уроками, які даєте в ефірі «Сніданку»?

– Так, ми з колегами зі «Сніданку» та соціального проекту «Книголав» на початку жовтня видаємо посібник «100 експрес-уроків української». Він матиме зручний формат – кишеньковий, аби зручно було користуватися ним у потязі, літаку, на пляжі чи нудній нараді... Ця книжечка буде веселою, кожен урок приправлено кумедними ілюстраціями, які допомогатимуть краще сприймати й запам'ятовувати мовний матеріал. Так ми українську ще не вчили. Сподіваюся, працювати з цим посібником буде легко, цікаво й весело. Проілюструвала його талановита львів'янка Наталка Гайда. Вкотре переконуюся, що Галичина плодovита на непересічних людей!

– Ви ще й готуєте щорічний Всеукраїнський диктант національної єдності, який слухають по радіо і навіть пишуть президенти. Кого б ви, насамперед зараз, посадили його писати?

– Когось примушувати писати Всеукраїнський диктант національної єдності в жодному разі не можна. Але мені було б приємно, якби його написали люди, які для мене є моральним авторитетом: Ліна Костенко, Ніна Матвієнко, Святослав Вакарчук, мої шкільні вчителі й університетські викладачі, мама... А взагалі, диктант мають писати за покликом душі відомі спортсмени й політики, митці й держслужбовці, маленькі діти, їхні батьки й бабусі з дідусями... Диктант духовно єднає, а це важливо, особливо сьогодні.

– Текст диктанту складаєте тільки ви чи залучаєте до написання певних осіб?

– Текст складати допомагає мені одна досвідчена вчителька мови, яка має ще й талант редактора. Я їй довіряю. Остаточна редакція за Аліною Акуленко – головним редактором Першого каналу Українського радіо. Саме вона й організовує весь цей непростий, але важливий і благородний захід.

– Як можна зацікавити тих, хто принципово не хоче вивчати українську?

– Має бути багато різних впливів. По-перше, успішні публічні люди мають говорити українською, адже на них орієнтується народ. Під впливом україномовних авторитетних особистостей у молодих людей змінюватимуться ціннісні орієнтири. По-друге, навчальна література має бути надвисокої якості – як за формою, так і за змістом, не поступатися європейським зразкам. По-третє, держава має дбати про україномовний медійний продукт, вести відповідну політику заохочення наших співаків, медійників, творчих людей, тобто стимулювати їх (і матеріально також) робити високопрофесійний україномовний продукт. А ще важливим є виховання у сім'ї і школі.

– Зараз стало модним «збагачувати» мову іноземними словами і казати, скажімо, замість «поїдемо на вихідні» – «поїдемо на вікенд». Як ви до цього ставитеся?

– Порівняйте слова: форнетті, регенерація, окей – пиріжечки, відновлення, авжеж... До іноземних слів треба вдаватися лише за крайньої потреби. Має бути розумний баланс, про який писав наш Тарас Шевченко: «І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь».

Інтерв'ю записала В. Шугурова

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Бабій І. М. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навч. посіб. для студентів ВНЗ. - Вид. 3-тє, перероб. і допов. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2016. 183 с.
2. Арібжанова І. М. Сучасна українська мова. Базові поняття синтаксису: навч. посіб. Київ: Київський університет, 2016. 159 с.
3. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви: монографія. Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2013. 327 с.
4. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.
5. Головата Л. М. Тестові завдання з української пунктуації: 2-ге вид., переробл. і допов. Тернопіль: Вектор, 2016. 95 с.
6. Дудик П. С. Синтаксис української мови. Київ: Академія, 2010. 384 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонДУ, 2001. 662 с.
8. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
9. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. I. Горлівка: ГДППМ, 2004. 227 с.
10. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту: теорія і практикум: навч.-метод. пос. Донецьк: ДонДУ, 2006. 289 с.
11. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Літера ЛДТ, 2011. 560 с.
12. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 316 с.
13. Колібаба Л.М. Словник дієслівного керування. Київ: Либідь, 2016. 656 с.
14. Кульбабська О. Семантико-синтаксичні відношення рівня простого речення. *Типологія та функції мовних одиниць*: наук. журн. на пошану член-кореспондента НАН України Івана Романовича. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2 (4). С. 104–116.
15. Лаврінець, О. Я. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: підручник. Київ: Києво-Могилянська академія, 2019.
16. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: монографія. Вид. 2-ге, переробл. Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
17. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 436 с.
18. Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис простого ускладненого речення. Київ: ППЯ. Січовик, 2006. 240 с.

19. Нагіна В., Олексенко В., Тихоша В. Сучасна українська літературна мова. Складне речення: посібник для студентів-філологів денної, заочної та екстернатної форм навчання. Херсон: Айлант, 2000. 148 с.
20. Ожоган В. М. Синтаксис української мови: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2010. 332 с.
21. Олексенко О. А. Сучасна українська мова. Морфологія: навч. посіб. - 2-е вид., допов. і випр. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. 274 с.
22. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель): монографія. Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. 432 с.
23. Синтаксис української мови: хрестоматія: у двох частинах. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. Т. 1, 2.
24. Синявський О. Норми української літературної мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 368 с.
25. Сучасна українська мова. Теоретично-практичний курс морфології: навч. посіб. / упор. Н.О. Руснак. Чернівці: ЧНУ «Рута», 2019.
26. Сучасна українська мова: навч. посіб. / упоряд.: Л. І. Дерев'янка, С. М. Дорошенко. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 220 с.
27. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. Київ: Вища школа, 2017. 414 с.
28. Сучасна українська літературна мова: синтаксис / за ред. О.Д. Пономарева. Київ: Либідь, 2001. 256 с.
29. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С.О. Караман, О.В. Караман, М.Я. Плющ [та ін.]; за ред. С.О. Карамана. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.
30. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. Київ: Знання, 2010. 374 с.
31. Тихоша В., Олексенко В., Гайдученко Г., Нагіна В. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. Київ: Українське видавництво, 2009. 287 с.
32. Український правопис: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 284 с.
33. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: Академія, 2004. 408 с.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПРАЦІ В. В. GERMAN ІЗ СИНТАКСИСУ

1. Герман В. В. Словосполучення. *Від звука до тексту: Аналіз мовних одиниць різних рівнів*. Суми: Університетська книга, 2012. С. 190-199.
2. Герман В. В. Культура української мови: навчальний посібник для студентів філологічних (гуманітарних) факультетів вищих навчальних закладів. Суми: Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. С. 104-121.
3. Герман В. В. Словосполучення: дискусійні теорії сучасного синтаксису. *Українське мовознавство*. Харків: Цифра Прінт, 2012. Вип. 42/1. С. 73-78.

4. Герман В. В. Структурно-семантичні типи питальної модальності в новелах В. Стефаніка. *Філологічні науки*. Суми: Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. С. 14-17.
5. Герман В. В. Дискусійні теорії словосполучення. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: м-ли Міжнар. науково-практичної конференції 24-25 жовтня 2014 р. Львів: ЛОГОС, 2014. С. 46-49.
6. Герман В. В. Складне синтаксичне ціле: до питання теорії. *Філологічні науки*: зб. наук. праць. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2009. С. 27-34.
7. Герман В. В. Безсполучникові складні речення – репрезентанти фольклорного дискурсу. *Українське мовознавство*. Харків: Цифра Прінт, 2013. С. 152-159.
8. Герман В. Синтаксис складного речення: практичний комплекс: навч.-метод. посіб. Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 164 с.
9. Герман В. Синтаксис простого та простого ускладненого речень: практичний комплекс: навч.-метод. пос. Суми: Вид-во Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. 148 с.
10. Герман В. Сучасна українська літературна мова: практичний синтаксис: навч.-метод. посіб. Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – 250 с.
11. Герман В. Харченко Н. Реалізація допустових семантико-синтаксичних відношень у складносурядних реченнях (на матеріалі наукових творів І. Франка). *Лінгвостилістичні студії*: наук. журн. / редкол.: С. К. Богдан (голов. ред.) та ін. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. Вип. 11. С. 24-33.
12. Іван Франко – титан слова: націєтворчий, лінгвориторичний і синтаксичний виміри: монографія / авт. кол. В. Герман, Т. Дробна, Т. Ковган, Н. Харченко; за заг. ред. В. Герман. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 134 с.
13. Неповне речення: проблемні питання синтаксису: науково-методичні розвідки студентів 3 курсу / за ред. В. В. Герман. Суми: Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. 56 с.
14. Українська мова: збірник тестових диктантів / за ред. В. В. Герман, Н. П. Дейниченко. Суми: Сум ДПУ ім. А. А. Макаренка, 2007. 260 с.
15. Українська мова: збірник диктантів для студентів / за ред. В. В. Герман, Н. П. Дейниченко. Суми: Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. 220 с.
16. Герман В. В. Складне синтаксичне ціле як структурно-семантична одиниця синтаксису. *Сумщина в історико-філологічному вимірі*: монографія / авт. кол. В. Владимірова, В. Герман, Н. Кириленко, О. Кумеда, С. П'ятаченко, О. Рудь, З. Савченко, М. Ячменик; за заг. ред. Н. І. Кириленко. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 20-41.
17. Герман В. Медіакультура вчителя-словесника : практика формування в курсі «Сучасна українська літературна мова». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. № № 1 (105). С. 121-131.

18. Герман В. Замошнікова В. Психолінгвістична спрямованість звертань у листах Лесі Українки до Ольги Кобилянської. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). № С. 55-59.

19. Герман В., Громова Н. Інтеграційний підхід до формування медіакультури вчителя-словесника в курсах «Сучасна українська літературна мова» і «Методика навчання української мови». *Scientific Collection «InterConf»*, (44): with the Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century» (March 6-8, 2021). Ottawa, Canada: Methuen Publishing House, 2021. С.166-177.

20. Герман В. Харченко Н. Реалізація допустових семантико-синтаксичних відношень у складносурядних реченнях (на матеріалі наукових творів І. Франка). *Лінгвостилістичні студії*: наук. журн. / редкол.: С. К. Богдан (голов. ред.) та ін. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. Вип. 11. С. 24-33.

21. Герман В. Сучасна українська літературна мова: синтаксис складного речення: методичні рекомендації для студентів 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). Суми: Вид-во Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 68 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1. СХЕМИ Й ЗРАЗКИ СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

1. З'ясувати граматичні центри та визначити межі предикативних частин.
2. З'ясувати тип речення за характером синтаксичного зв'язку та визначити кількість предикативних частин.
3. Визначити тип речення за структурою (відкрита чи закрита).
4. Визначити: елементарне чи неелементарне складносурядне речення.
5. З'ясувати тип речення за характером семантико-синтаксичних відношень (єднальні, зіставно-протиставні, розділові, приєднувальні, пояснювальні).
6. Визначити засоби зв'язку між предикативними частинами: сполучник (подати його повний аналіз); інтонація; порядок частин (вільний чи твердий); видові, часові та способові форми дієслів-присудків; лексичні елементи; спільні другорядні члени тощо.
7. Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне чи неокличне).
8. Подати структурну схему речення.

Зразок аналізу складносурядного речення

Вчора трава зеленіла, а кульбабок не було... (К. Перелісна).

1. У першій предикативній частині «вчора трава зеленіла» предикативний центр – «трава зеленіла»; у другій предикативній частині «кульбабок не було» предикативний центр – «не було».
2. Речення складносурядне, складається з двох предикативних частин.
3. Закрита структура.
4. Елементарне складносурядне речення.
5. Протиставні семантико-синтаксичні відношення.
6. Засоби зв'язку: протиставний сполучник *а*, протиставна інтонація, твердий порядок частин, присудки в минулому часі.
7. Речення розповідне, неокличне.
8. Схема , а .

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

1. З'ясувати граматичні центри та визначити межі предикативних частин.
2. З'ясувати тип речення за характером синтаксичного зв'язку та визначити кількість предикативних частин.
3. Визначити головну і залежну частини; місце залежної частини стосовно головної.

4. З'ясувати тип речення за структурою (розчленована чи нерозчленована); у розчленованих структурах з'ясувати, до чого відноситься залежна частина.

5. Визначити засіб зв'язку головної та підрядної предикативних частин (сполучники, сполучні слова; подати їх повий аналіз); з'ясувати, чи є співвідносне слово в головній частині.

6. З'ясувати структурно-семантичний тип складнопідрядного речення (складнопідрядне означальне, з'ясувальне чи обставинне часу, місця, мети, умови, допустове, причини тощо).

7. Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне чи неокличне).

8. Подати структурну схему речення.

Зразок аналізу складнопідрядного речення

Я знаю, що печаль мене, розтане хмаркою з туману (В. Крищенко).

1. У першій предикативній частині «я знаю» предикативний центр – «я знаю»; у другій предикативній частині «печаль мене, розтане хмаркою з туману» предикативний центр – «печаль мене, розтане».

2. Речення складнопідрядне, складається з двох предикативних частин.

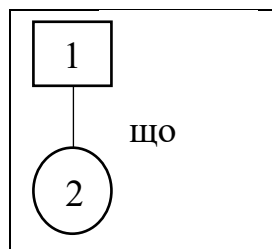
3. Перша предикативна частина – головна; друга – залежна, знаходиться в постпозиції.

4. Нерозчленована структура.

5. Засоби зв'язку: асемантичний з'ясувальний сполучник *що*, пояснювальна інтонація, твердий порядок частин.

6. Складнопідрядне з'ясувальне. 7. Речення розповідне, неокличне.

8.

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ РЕЧЕННЯ

1. З'ясувати граматичні центри та визначити межі предикативних частин.

2. З'ясувати тип речення за характером синтаксичного зв'язку та визначити кількість предикативних частин.

3. Визначити: відкрита чи закрита структура.

4. З'ясувати: гнучка (транспозитивна) чи негнучка структура.

5. Визначити: з однотипними чи різнотипними частинами.

6. З'ясувати тип структури за характером семантико-синтаксичних відношень (перелічувальні, зіставлявальні, протиставні, умовні, допустові, часові, означальні, з'ясувальні, наслідкові, міри і ступеня, обґрунтування, цільові, пояснювальні тощо).

7. Назвати засоби зв'язку предикативних частин (інтонація, семантичне співвідношення частин, паралелізм вищо-часових форм дієслів-присудків, контактні слова, анафоричні елементи, неповнота однієї з частин, спільний другорядний член речення, порядок розміщення частин тощо).

8. Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне чи неокличне).

9. Подати структурну схему речення.

Зразок аналізу безсполучникового речення

І відчула: доросле й маля, і вода, і трава, і земля – все любов'ю тобі промовля (А. Малишко).

1. У першій предикативній частині «і відчула» предикативний центр – «відчула»; у другій предикативній частині «доросле й маля, і вода, і трава, і земля – все любов'ю тобі промовля» предикативний центр – «доросле, маля, вода, трава, земля, все промовля».

2. Речення безсполучникове, складається з двох предикативних частин.

3. Закрита структура.

4. Негнучка структура.

5. З різнотипними частинами.

6. З'ясувальні семантико-синтаксичні відношення.

7. Засоби зв'язку: пояснювальна інтонація, неповнота першої предикативної частини, твердий порядок частин.

8. Речення розповідне, неокличне.

9. : .

БАГАТОКОМПОНЕНТНІ

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ І СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

1. З'ясувати граматичні центри і межі предикативних одиниць.

2. З'ясувати тип речення за характером основного синтаксичного зв'язку і кількістю предикативних частин.

3. Визначити тип речення за характером об'єднання предикативних частин (з однотипними, різнотипними чи з одночасною однотипністю і різнотипністю).

4. З'ясувати характер відношень між компонентами (перелічувальні, зіставні, протиставні) і засоби зв'язку предикативних частин (для речень з однотипними частинами).

5. Визначити кількість рівнів членування і проаналізувати кожен рівень: характер відношень між компонентами, кількість предикативних частин, засоби зв'язку (для речень з різнотипними частинами та речень з одночасною різнотипністю і однотипністю).

6. З'ясувати тип речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням.

7. Подати структурну схему речення.

Зразки аналізів багатокomпонентних безсполучникового і складносурядного речень

Пташки замовкли, трави стихли, лише берези сколихнулись, лише вітер листям золотим од дерева до дерева почав шпурляти, кружляючи червоне (П. Тичина).

1. У першій предикативній частині «пташки замовкли» предикативний центр – «пташки замовкли»; у другій предикативній частині «трави стихли» предикативний центр – «трави стихли»; у третій предикативній частині «лише берези сколихнулись» предикативний центр – «берези сколихнулись»; у четвертій предикативній частині «лише вітер листям золотим од дерева до дерева почав шпурляти, кружляючи червоне» предикативний центр – «вітер почав шпурляти».

2. Багатокomпонентне безсполучникове речення; складається з чотирьох предикативних частин.

3. З однотипними предикативними частинами.

4. Темпоральні семантико-синтаксичні відношення (одночасності); засоби зв'язку: перелічувальна інтонація, присудки в минулому часі.

5. –

6. Речення розповідне, неокличне.

7.

[1], [2] [3] [4]

І щось відмирає, і час заколисує рани, і все ж таки щось не вмира (Б. Олійник).

1. У першій предикативній частині «і щось відмирає» предикативний центр – «щось відмирає»; у другій предикативній частині «і час заколисує рани» предикативний центр – «час заколисує»; у третій предикативній частині «і все ж таки щось не вмира» предикативний центр – «щось не вмира».

2. Багатокomпонентне складносурядне речення; складається з трьох предикативних частин.

3. З однотипними предикативними частинами.

4. Темпоральні семантико-синтаксичні відношення (послідовності); засоби зв'язку: перелічувальна інтонація, єднальний повторювальний сполучник «і», присудки в теперішньому часі.

5. –

6. Речення розповідне, неокличне.

7.

[1] і [2] [3]

БАГАТОКОМПОНЕНТНЕ СКЛАДНОПІРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

1. З'ясувати граматичні центри і межі предикативних одиниць.
2. Визначити тип речення за характером основного синтаксичного зв'язку і кількістю предикативних частин.
3. З'ясувати головну і підрядні частини.
4. Визначити тип підрядності за характером відношень між складовими частинами:
  - послідовна підрядність (з'ясувати ступінь підрядності: двоступенева, триступенева тощо);
  - супідрядність: однорідна чи неоднорідна;
  - змішаний тип підрядності: однорідна і неоднорідна підрядність; послідовна підрядність і однорідна супідрядність; послідовна підрядність і неоднорідна супідрядність.
5. З'ясувати тип підрядних частин і засоби зв'язку.
6. Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне чи неокличне).
7. Подати структурну схему речення.

Зразок аналізу багатокompонентного складнопірядного речення

Молися Богу за Україну, молися, сину мій, щоб підняв її з руїни, щоб дав він волю їй, щоб сонце правди і свободи над нею сяло день і ніч, щоб всякі свари і незгоди повік втікли від неї пріч! (С. Бердяєв).

1. У першій предикативній частині «молися Богу за Україну, молися, сину мій» предикативний центр – «молися, молися Богу»; у другій предикативній частині «щоб підняв її з руїни» предикативний центр – «підняв»; у третій предикативній частині «щоб дав він волю їй» предикативний центр – «він дав волю»; у четвертій предикативній частині «щоб сонце правди і свободи над нею сяло день і ніч» предикативний центр – «сонце сяло»; у п'ятій предикативній частині «щоб всякі свари і незгоди повік втікли від неї пріч» предикативний центр – «свари і незгоди втікли».

2. Багатокompонентне складнопірядне речення; складається з п'яти предикативних частин.

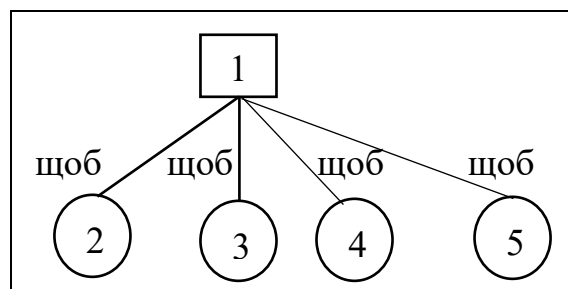
3. Перша предикативна частина – головна; друга, третя, четверта і п'ята – підрядні.

4. Однорідна супідрядність.

5. Усі підрядні частини – мети; поєднуються з головною частиною за допомогою асемантичного сполучника «щоб».

6. Речення спонукальне, окличне.

7.

СКЛАДНА СИНТАКСИЧНА КОНСТРУКЦІЯ

1. З'ясувати граматичні центри і межі предкативних одиниць.
2. З'ясувати тип речення за кількістю предкативних одиниць і за типами зв'язку:
  - з сурядністю і підрядністю;
  - з сурядним і безсполучниковим зв'язком;
  - з підрядним і безсполучниковим зв'язком;
  - з сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком.
3. Визначити кількість структурно-сміслових частин і рівнів членування, основний синтаксичний зв'язок.
4. Проаналізувати кожен рівень членування (характер структури, засоби зв'язку, відношення між компонентами).
5. Визначити тип речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне) та емоційним забарвленням (окличне чи неокличне).
6. Подати структурну схему речення.

Зразок аналізу складної синтаксичної конструкції

Маленькі, гіллясті берізки, може, тільки вночі покрилися листям, і те листя було ще навіть не зеленим, якимось світло-багряним з ледве помітною жовтизною, таке тендітне, що так здавалося: от-от воно розтане, випарується під гарячим промінням сонця (Ю. Збанацький).

1. У першій предкативній частині «маленькі, гіллясті берізки, може, тільки вночі покрилися листям» предкативний центр – «берізки покрилися»; у другій предкативній частині «і те листя було ще навіть не зеленим, якимось світло-багряним з ледве помітною жовтизною, таке тендітне» предкативний центр – «листя було не зеленим, світло-багряним, тендітне»; у третій предкативній частині «що так здавалося» предкативний центр – «здавалося»; у четвертій предкативній частині «от-от воно розтане, випарується під гарячим промінням сонця» предкативний центр – «воно розтане, випарується».

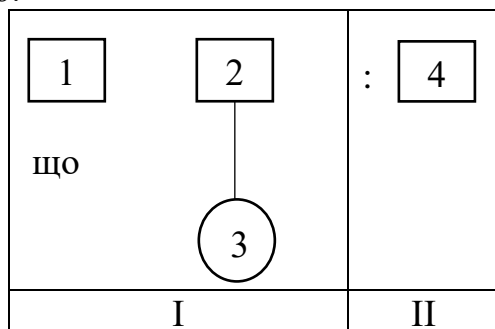
2. Складна синтаксична конструкція, яка складається з чотирьох предкативних частин з сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком.

3. Дві структурно-сміслові частини; два рівні членування; основний синтаксичний зв'язок – безсполучниковий.

4. На першому рівні членування – складна синтаксична конструкція з сурядним і безсполучниковим зв'язком (перша, друга і четверта предкативні частини), засоби зв'язку – єднальний сполучник «і», перелічувальна й пояснювальна інтонація, лексичні повтори; на другому рівні членування – складнопідрядне означальне, засіб зв'язку – асемантичний сполучник «що», співвідносні вказівні слова «таке», «так». Відношення між частинами – перелічувальні, пояснювальні, означальні.

5. Речення розповідне, неокличне.

6.

СКЛАДНЕ СИНТАКСИЧНЕ ЦІЛЕ

1. З'ясувати межі складного синтаксичного цілого, кількість речень, що поєднуються в ньому.
2. Виконати композиційно-тематичне членування ССЦ: зачин, розгортання теми, кінцівка.
3. Визначити засоби зв'язку між компонентами ССЦ: лексичні, морфологічні, синтаксичні.
4. З'ясувати семантико-синтаксичні відношення між окремими реченнями ССЦ.
5. Визначити структурний тип ССЦ (з ланцюговим, паралельним чи комбінованим зв'язком).

Зразок аналізу складного синтаксичного цілого

Сергій брів посеред величезного кривого поля. Летіли над ним птахи. Сергій сміявся, беззвучно реготів, відчуваючи, що скинув із душі важкий, ніби камінь, страх. Ще запліталися ноги од тієї ваги, але йти вже було легше.

1. Складне синтаксичне ціле, що складається з чотирьох речень.
2. Перше речення – зачин, друге й третє – розгортання теми, четверте – кінцівка.
3. Лексичні засоби зв'язку: повтор «Сергій», синоніми «сміявся», «реготів», займенник «над ним»; морфологічні: минулий час присудків; синтаксичні: паралелізм першого й другого речень (прості, двоскладні, поширені, повні).
4. Семантико-синтаксичні відношення одночасності; у третьому складнопідрядному реченні з'ясувальні відношення між предикативними частинами, у четвертому складносурядному – протиставні.
5. Паралельний зв'язок.

ПЕРІОД

1. Визначити тип періоду за метою висловлювання, емоційно-експресивним забарвленням та характером вираження відношення до дійсності.
2. Виокремити частини періоду: засновок і висновок.

3. Указати, яку синтаксичну одиницю становить період: просте ускладнене речення, багатокomпонентне складне речення (з'ясувати різновид).

4. Визначити, якими синтаксичними одиницями є компоненти засновку: просте ускладнене речення, багатокomпонентне складне речення (з'ясувати різновид).

5. Визначити, за схемою якого речення побудовану висновкову частину: простого, простого ускладненого, складного (з'ясувати різновид), багатокomпонентного складного (з'ясувати різновид).

6. Указати тип синтаксичного зв'язку між компонентами періоду (засновком і висновком).

7. Назвати засоби зв'язку компонентів періоду.

Зразок аналізу періоду

Захвилювалися народи, і захитався Третій Рим, війнуло подихом свободи над рабством довговіковим, пора відродження, – доволі в покорі жити і ганьбі! (М. Луків).

1. Період становить спонукальне, окличне, стверджувальне речення.

2. «Захвилювалися народи, і захитався Третій Рим, війнуло подихом свободи над рабством довговіковим, пора відродження» – засновок; «доволі в покорі жити і ганьбі» – висновок.

3. Складна синтаксична конструкція з безсполучниковим і сурядним зв'язком.

4. Засновок – складна синтаксична конструкція з безсполучниковим і сурядним єднальним зв'язком.

5. Висновок – просте, односкладне, інфінітивне, поширене, спонукальне речення.

6. Між засновком і висновком – безсполучниковий зв'язок та типова пунктуація – кома й тире.

7. Компоненти періоду пов'язані цілісністю теми, семантико-синтаксичними відношеннями темпоральності (послідовності) й наслідку.

ТЕКСТ

1. З'ясувати за словниками значення термінів.

2. Визначити, з якою мікротемою (підтемою) і з якими частинами тексту пов'язаний заголовок тексту; які функції виконує заголовок.

3. З'ясувати головну думку тексту.

4. Підібрати заголовки до кожного ССЦ тексту.

5. Встановити, із скількох речень і яких за будовою (простих, складносурядних, складнопідрядних, безсполучникових, багатокomпонентних) складається кожне ССЦ. З'ясувати види зв'язку між реченнями в ССЦ. Виписати засоби зв'язку.

6. Встановити види зв'язку між ССЦ, виписати засоби зв'язку між ними.

7. Визначити лексичні засоби, які повторюються (виписати в тих формах, в яких вони використані в тексті).

8. Установити, чи є синтаксичні структури, які повторюються.
9. Поміркувати, чи можна виділити об'єднання ССЦ у тексті (фрагменти).

Додаток 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ ІЗ СИНТАКСИСУ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

В. Шугурова

РЕЧЕННЯ З ПЕРЕХІДНИМИ ВИПАДКАМИ МІЖ СУРЯДНІСТЮ ТА ПІДРЯДНІСТЮ: ЯК РОЗРІЗНИТИ?

Визначити межу між сурядними і підрядними конструкціями часто буває важко, тому що сурядність та підрядність не заперечують одна одну, а під час поділу складних сполучникових речень на складнопідрядні і складносурядні залишаються конструкції, яким не властиві диференційні структурні та семантичні ознаки жодного з різновидів складного речення, вони радше поєднують ці ознаки.

Частина складних речень одночасно містить ознаки і складносурядних, і складнопідрядних. Такий перехідний тип синтаксичного зв'язку характерний для речень, що поєднують підрядні засоби зв'язку між предикативними частинами і сурядні змістові відношення між ними.

Це складнопідрядні речення з підрядною частиною приєднувальною (супровідною), складнопідрядні речення з зіставними відношеннями між частинами та складнопідрядні речення з пояснювальними відношеннями між частинами.

Складнопідрядним реченням з підрядним приєднувальним (супровідним) називається речення, підрядна частина якого містить у собі додаткове повідомлення, пояснення з приводу того, про що говориться в головному реченні. Прикладом даного твердження можна навести таке речення: «Протягом багатьох років наукові співробітники ставили питання про закріплення за ними науково-дослідницьких тем, на що отримували категоричну відмову дирекції».

Особливістю складнопідрядних речень цього типу є відносна самостійність і завершеність (як за структурою, так і за змістом) головної частини, що не вимагає підрядної, і несамостійність підрядної, яка приєднується до головної частини сполучними словами що (в різних відмінках з прийменниками і без прийменників), де, куди, звідки, коли, чому, навіщо, як. Тут можна навести відповідний приклад: «Аж надвечір пощастило влізти в вагон, відчайдушно штовхаючи сильніших, через що навіть забув чоловік спитати про дорогу і поїхав у не свій напрямок».

У зв'язку з самостійністю головної частини від неї до підрядної не можна поставити питання. У головній частині не може бути співвідносного слова: «Насамперед – можна ходити, стояти, танцювати, лежати і, якщо хочеш, навіть битися головою об стіну – нікому до того не було ніякого діла, як не було й ніякого від того ефекту».

Деякі часто вживані супровідні конструкції перетворилися на стійкі звороти: що й треба було довести, як і треба було сподіватися тощо. Наприклад: «Розбуркала мене, як і треба було чекати, весна».

За характером зв'язку складових частин складнопідрядні речення з підрядною частиною приєднувальною (супровідною) наближаються до складносурядних, і приєднувальний зв'язок можна розглядати як особливий тип синтаксичних зв'язків між словами в межах простого речення чи між частинами складного речення.

Таким чином, якщо брати до уваги вище перелічені аспекти, то можна розрізнити речення з перехідними випадками між сурядністю та підрядністю.

Б. Кулик

ПРОБЛЕМИ СИНТАКСИСУ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано аспекти вивчення складного речення у вітчизняній лінгвістиці, окреслено основні проблеми синтаксису складного речення та розглянуто елементи процесу організації вивчення синтаксису складного речення.

***Ключові слова:** складне речення, синтаксис, предикативні одиниці.*

Постановка проблеми. У східнослов'янському мовознавстві складне речення досліджується упродовж багатьох століть, проте й досі відсутня усталена класифікація, не окреслені його межі та статус. У дослідників синтаксису це питання викликає надзвичайний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературній мові проблемі складного речення приділяли увагу такі відомі лінгвісти, як С. Бевзенко, І. Вихованець, А. Грищенко, Н. Іваницька, К. Шульжука, А. Кващук, О. Мельничук, П. Дудик, О. Грипас тощо. Визнання дослідниками складного речення цілісною комунікативною одиницею вищого порядку зумовило розширення кола синтаксичних об'єктів.

Метою статті – проаналізувати проблеми синтаксису складного речення в українському мовознавстві.

Виклад основного матеріалу. В українському мовознавстві під терміном «синтаксис» розуміють 1) граматичну будову речень та словосполучень, правила їх творення та функціонування; 2) розділ граматики. Науковою літературою синтаксис розділено на три взаємопов'язані розділи: синтаксис частин мови (словосполучень); синтаксис речення; синтаксис тексту [**Ошибка! Закладка не определена.**]. Серед складових даної системи синтаксис речення посідає центральне місце, оскільки вивчає одиницю, в якій реалізуються основні мовні функції.

Характерна ознака сучасного синтаксису полягає у системному підході до вивчення головної синтаксичної одиниці – речення і проблем, пов'язаних із системними дослідженнями речення, до яких належать наступні [**Ошибка! Закладка не определена.**]: 1) проблеми поверхневого та глибинного синтаксису, тобто співвідношення синтаксичної та семантичної структури речення; 2) різновиди синтаксичних зв'язків; 3) синтаксичні трансформації речення та проблеми синтаксичної парадигми, тобто формзміни одних і тих самих речень; 4) комунікативно-семантичні типи речень; 5) семантична та синтаксична валентність, проблеми факультативних, обов'язкових елементів

речення; 6) зв'язок та співвідношення синтаксичних і логічних структур; 7) основні одиниці, категорії і закономірності побудови тексту.

Термін «складне речення» в українському мовознавстві почав використовуватися з середини 30-х років ХХ століття. Непослідовне користування ним призвело до появи двох протилежних тлумачень сутності складних речень.

О. Шахматов, О. Пешковський, Л. Бухаховський (представники логіко-граматичного напрямку мовознавства) складним реченням вважали поєднання окремих простих речень та пропонували власні терміни: «сполучення речень» (О. Шахматов), «складне ціле» (О. Пешковський) тощо.

І. Чередниченко, В. Виноградов, В. Богородицький дотримувалися думки щодо своєрідності цілісності побудови складного речення. Наприклад, В. Виноградовим складне речення трактувалося як єдине інтонаційне та семантичне ціле, предикативні частини якого за властивими їм семантичними та формально-синтаксичними ознаками однотипні з простими реченнями. Думка В. Виноградова і в сучасному мовознавстві залишається панівною [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 273]. Таким чином, ми можемо сформулювати визначення терміну «складне речення», як синтаксичної конструкції, утвореної смисловим та інтонаційним поєднанням щонайменше двох предикативних частин речення засобами сполучникового або безсполучникового (нульового) зв'язку.

Частини складного речення лише умовно називають простими реченнями. Вони, маючи подібну синтаксичну будову до простих речень, не володіють інтонаційною завершеністю, оскільки тільки повністю все складне речення можна охарактеризувати інтонацією кінця; змістовною завершеністю, так як, лише у поєднанні можуть виражати складну думку, різноманітні зв'язки між явищами та предметами довкілля; комунікативним значенням, оскільки не виступають самостійними одиницями спілкування.

Складному реченню притаманні наступні ознаки [**Ошибка! Закладка не определена.**, **Ошибка! Закладка не определена.**]: 1) утворюється декількома предикативними одиницями (щонайменше двома); 2) має поліпредикативну структуру; 3) синтаксичні зв'язки між предикативними частинами та сполучними засобами для їхнього вираження; 4) будується за особливими зразками (структурними схемами), кожна з яких тільки формально співпадає з моделлю простого речення; 5) змістовна оформленість.

Питання щодо граматичної природи складного речення та його предикативних частин набуває іншого тлумачення на фоні концепції про три аспекти речення: формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної та комунікативної. Подібно до просто речення складне речення включає в себе ці три аспекти, відбиваючи їх взаємозалежність і водночас відносну автономність [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 280].

Синтаксис складного речення розглядається крізь призму його зв'язку з логічними формами мислення, притаманними мовним спільнотам на певному етапі їх історичного розвитку. Найбільш значущими з цієї точки зору серед синтаксичних явищів провідне місце належить гіпотаксису, поступовий

розвиток форм якого говорить про вдосконалення наступних розумових операцій: судження та умовивід.

Під час вивчення синтаксису складного речення доцільно користуватися елементами стилістики, а саме: ознайомлювати студентів із стилістичними особливостями синтаксичних категорій; працювати над синонімією синтаксичних категорій; аналізувати стилістичну роль синтаксичних категорій.

Щоб реалізувати комунікативний підхід до вивчення синтаксису складного речення, вправи доречно доповнювати завданнями наступного типу: *«Виразно прочитайте текст. Визначте тип та стиль мовлення. Яка основна думка твору? Поясніть роль складнопідрядних речень у побудові тексту»*; *«Визначте тему та основну думку твору. Які складні речення переважають у запропонованому тексті?»* тощо. Введення подібних завдань буде сприяти формуванню комунікативної та соціокультурної особистості підростаючого покоління.

Розглянемо приклад повного синтаксичного розбору речення.

В провулках між заборами клубилася темрява, проте небо було бездонне та зоряне.

Речення складне, розповідне (заперечно-стверджувальне), неокличне, сполучникове складносурядне, складається з двох частин, поєднаних сполучником *проте*, розділених комою, протиставні відношення.

Перша частина – речення просте, двоскладне, поширене, повне, неускладнене. *темрява* – підмет простий, виражений іменником у називному відмінку; *клубилася* – присудок простий неускладнений, виражений дієсловом дійсного способу; *в провулках, між заборами* – обставини місця, виражені іменниками у місцевому та орудному відмінках відповідно та прийменниками.

Друга частина – речення просте, двоскладне, непоширене, повне, ускладнене однорідними членами. *Небо* – підмет простий, виражений іменником у називному відмінку; *було бездонне та зоряне* – однорідні присудки, складені іменні, виражені дієсловом-зв'язкою та прикметниками у називному відмінку (єднальні відношення).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, складне речення визначають цілісним синтаксичним вираженням єдиної складної думки, як знак взаємопов'язаних ситуацій, виражених за допомогою певних семантико-синтаксичних відношень. Різноаспектні розвідки складного речення є перспективними в українському мовознавстві, оскільки формують базу для виявлення закономірностей зв'язного тексту. Розвиток синтаксичної системи будь-якої мови є складним комплексним процесом, який необхідно вивчати різнобічно. Його складність виявляється у зміні типів речень, окремих слів, їхніх семантичних рядів та форм структурної організації синтаксичних одиниць.

Література

1. Тимошик М. С., Щербатенко Л. Л., Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. Київ: Либідь, 1993. 365 с.

2. Грипас О. Ю. Синтаксис складного речення. Практикум: навч. посіб. Київ: Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2012. 116 с.
3. Дудик П.С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: «Академія», 2010. 380 с.
4. Файфер Н. В. Основні напрями дослідження синтаксису. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія.* 2012. Вип. 25. С. 101-105. – URL: nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2012_25_16

А. Корнієнко

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ РОЗЧЛЕНОВАНОЇ СТРУКТУРИ У ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті проаналізовано синтаксичний рівень поезій Ліни Костенко; виділено складнопідрядні обставинні речення з поезій поетеси; з'ясовано особливості розрядів та значення таких речень; розглянуто функціонування складнопідрядних речень розчленованої структури у поезіях Ліни Костенко.

Ключові слова: *складнопідрядні обставинні речення (або складнопідрядні речення розчленованої структури), підрядні часу, умови, причини, допусту, мети, наслідку, місця, способу, міри, ступеня, порівняльні, зіставляюванні, супровідні.*

Постановка проблеми. Численні мовознавчі розвідки свідчать про активне дослідження складних речень. Особливої уваги потребують складнопідрядні речення розчленованої структури. До цього типу належать речення, в яких підрядна частина виступає щодо головної в ролі обставини або уточнює обставину в головній частині. Але цю думку підтримують не всі мовознавці. Так, В. Белошاپкова та М. Плющ вважають, що такі речення і називаються розчленованими, бо відносяться до головної частини в цілому. А у зв'язку з відсутністю співвідносних слів складові частини розчленованих речень більш самостійні, ніж у нерозчленованих. Тому в деяких випадках складнопідрядні розчленовані речення легко перетворити на складносурядні. Але все ж таки більшість українських мовознавців (О. Пономарів, Горпинич, Горяний та ін.) вважають, що складнопідрядні речення з підрядними обставинними можуть мати як розчленовану структуру, тобто коли підрядне стосується головного в цілому, так і нерозчленовану структуру, а саме уточнювати обставину в головному реченні. Тож, різниця складнопідрядних речень розчленованої структури та нерозчленованої структури полягає в тому, що для перших є характерним співвідношення видо-часових і модальних характеристик складових частин.

Якщо говорити про розряди розчленованих речень, то виділяють такі:

- 1) складнопідрядні речення часу;
- 2) складнопідрядні умовні речення;
- 3) складнопідрядні речення причини;
- 4) складнопідрядні допустові речення;
- 5) складнопідрядні речення мети;
- 6) складнопідрядні наслідкові речення;
- 7) складнопідрядні речення місця;

- 8) складнопідрядні способу дії, міри і ступеня дії;
- 9) складнопідрядні порівняльні речення;
- 10) складнопідрядні зіставлювальні речення;
- 11) складнопідрядні супровідні речення (приєднувальні)

Звичайно, є деякі мовознавці виділяють й інші розряди. Наприклад, У Белошапкової замість зіставлюваних виділялися речення відповідності. Максимов ще додає речення місця і підрядно-приєднувальні. У працях українських авторів зіставлювальні речення, як правило, в окремий розряд не виділялися, а розглядалися разом із реченнями міри і ступеня (Кулик, Булаховський). Чередниченко спробував виділити окремо підрядні речення паралельно-поступового розгортання.

Якщо говорити про функціонування складнопідрядних речень розчленованої структури у поетичних творах, то можна сказати, що майже усі розряди використовуються письменниками. Вивчення зовнішньосинтаксичних та внутрішньосинтаксичних особливостей речень у творах сучасних поетів є дуже важливим, оскільки є аргументованим свідченням розвитку синтаксичної структури речення в українській мові. Хочеться зосередити особливу увагу на творчості Ліни Костенко, синтаксис якої потребує дослідження.

Аналіз наукових досліджень. В українському мовознавстві здійснено низку студій, у яких розкриваються особливості мовної майстерності письменників (І. К. Білодід, І. Є. Грицютенко, О. Ф. Дем'яненко, П. С. Дудик, Г. М. Колесник, Л. І. Мацько, А. К. Мойсієнко, М. Я. Плющ, Н. М. Сологуб, З. Т. Франко та ін.). Певна кількість праць присвячена вивченню синтаксичної структури ідіостилів, зокрема дослідженням складного речення в художніх тестах займалися Н. В. Морозова, Ю. Є. Ричагівська та ін.

Власне лінгвістичний напрям вивчення віршового мовлення започаткував іще О. О. Потєбня. Привертає увагу дослідників поетичний синтаксис, питання якого розв'язують С. Я. Єрмоленко, Г. Ф. Калашникова, І. І. Ковтунова, Л. Ф. Тарасов, оскільки саме на синтаксичному рівні найповніші виявлені стилістичні функції всіх одиниць мови, а в поетичній строфі апробовані новаторські підходи до реченневої організації [9; с. 6].

Метою статті є аналіз розрядів складнопідрядних речень розчленованої структури у поезіях Ліни Костенко.

Виклад основного матеріалу. Під час прочитання поезій Ліни Костенко відчувається її настроєвість, інтимні переживання, тісний нерозривний зв'язок із читачами, для яких вона творить свято поезії, описи відомих історичних подій, оспівування народних героїв, страшні воєнні та післявоєнні події. Для того, щоб якомога точніше, яскравіше й емоційніше все це відтворити авторка використовує різні прийоми: застосування активної і пасивної лексики, афоризмів, прислів'їв, різноманітних тропів. На особливу увагу заслуговують складнопідрядні речення розчленованої структури.

Найбільшу кількість речень становлять складнопідрядні з підрядним часу. В українському мовознавстві такі речення довгий час трактувалися як ті, що пов'язуються з дієсловами, співвідносними словами, прислівниковими чи

іменниковими обставинами часу (Булаховський, Волох, Чемерисов, Медушевський, Кулик, Доленко). Чередниченко навіть розрізняв підрядні придієсловні, приадвербіальні, призайменникові, приад'єктивні, часу, означально-часові. У працях сучасних мовознавців перемогла думка, що підрядні часу пояснюють головні (Вихованець, Городенська, Грищенко, Білодід). Немає єдиного погляду у мовознавців і щодо того, чим пов'язуються підрядні часу з головною частиною. У більшості досліджень українських учених твердиться, що вони поєднані сполучниками і сполучними словами. Даний розряд утворює цілий ряд певних часових відношень, що виражаються складнопідрядними реченнями, з допомогою того чи іншого часового сполучника.

Велика кількість таких речень виступає з відношенням одночасності дії: *Мій перший вірш написаний в окопі, на тій сипкій од вибухів стіні, коли згубило зорі в гороскопі моє дитинство, вбите не війні* [7; с. 31]. («Мій перший вірш написаний в окопі...»); *Коли зносили їх, навіть сонце упало ниць* [7; с. 32]. («Пастораль ХХ сторіччя»); *Коли вели Ісуса до мучителя, була сльота* [7; с. 60]. («Перш, ніж півень запіє...»); *Біда, коли земля така ласкава, коли така правічна й молода* [7; с. 63]. («Плем'я тода»); *У мерехтінні маятників мідних, коли гуділа басова струна, над мурашинням циферок термітних він був – як тінь старого чаклуна* [7; с. 19]. («Старий годинникар»). У таких відношеннях час головної дії збігається з часом дії підрядних частин, а присудки обох компонентів узгоджуються в часі й виді (*написаний – згубило; зносили – упало; вели – була; гуділа – була*). Підрядний компонент залежить від головного, він займає перше місце, якщо виражає тему, і друге місце, якщо виражає рему.

Присутні у поезіях Ліни Костенко відношення з послідовністю дій. У таких реченнях розповідається про те, що відбувається у природній послідовності – спочатку сказане в підрядній частині, а потім – повідомлене в головній частині: *Коли мене снігами занесе, тоді вже часу матиму доволі* [7; с. 5]. («Ой ні, ще рано думати про все...»); *Коли мене потягнуть на арену, коли на мене звіра нацькують, о, я впізнаю ту непроторенну глупоту вашу, вашу мстиву лють!* [7; с. 205]. («А затишок співає, мов сирен»). Для речень часової послідовності характерні корелятиви в головній частині, наприклад, корелятив *тоді* простежуємо у першому реченні. Корелятиви притаманні і відношенням обмеженого часу. Такі відношення простежуються у поезії «І я не я, і ти мені не ти» Ліни Костенко: *Погрійся тут, моя нічна mano, аж поки ранок в чорне доміно зіграє з нами вогниками вікон; аж поки сонце перепалить пруг і сплачуть пільму стріхи тонкосльози...* [7; с. 294]. У цьому реченні межа припинення дії головного компонента визначається початком дії підрядного компонента. Якщо говорити про інші часові відношення (негайності, раптовості, початку, часової поступовості, часового зіставлення, часове співвідношення), то в аналізованих поезіях Ліни Костенко вони не простежуються.

Часовим відношенням не поступаються відношення причини. Це такі складнопідрядні речення розчленованої структури, в яких підрядна частина розкриває причину, що викликає дію головної частини, або дає обґрунтування

причини того, про що говориться у головній частині. У більшості праць 50-60-х рр. недостатню увагу звертали на семантичну природу причинових речень. Івченко [3] звернув увагу на відтінки причинового значення, які передає сполучник *бо*. В «Русской грамматике» описуються відтінки підстави, підтвердження, доказу, свідчення, приводу, стимулу. Ці значення об'єдналися у 2 групи – власне-причинову і невласне-причинову. Оскільки раніше при вивченні причинових речень головну увагу звертали на склад сполучників, тому й поділ на типи робився за цим принципом. Найчастіше виділяли 4 підтипи: із сполучником *бо*, із складеними сполучниками; із сполучником *оскільки*; із застарілими сполучниками (Булаховський). Кадомцева [4] поділила причинові речення за ступенем близькості компонентів на односуб'єктні (із спільним підметом для головної і підрядної частини) і двосуб'єктні (з різними підметами). Белошапкова [2; с. 103] взяла до уваги формальну ознаку – здатність чи нездатність підрядної частини ставати у препозиції, поділивши причинові речення на конструкції гнучкої і негнучкої будови. Сучасні мовознавці поділяють складнопідрядні причинові на речення з власне-причиновим і невласне-причиновим значенням.

У поезіях Ліни Костенко переважно це речення з власне-причиновим значенням. Найпоширенішим засобом зв'язку таких речень є сполучник *бо*, який вживається на початку підрядної частини та при якому не вживається корелят: *Прозрінь не бійся, бо вони як ліки* [7; с. 37]. («Життя іде і все без коректур...»); *Не дай мені заплутатись в дрібницях, не розмінй на спотички доріг, бо кості перевернуться в гробницях гірких і гордих прадідів моїх* [7; с. 23]. («Моя любове! Я перед тобою...»); *Не боляче йому, бо він розбився на камінні друзки* [7; с. 225]. («Чекаю дня, коли собі скажу...»); *Я тут живу, бо я цей край люблю* [7; с. 204]. («Майже переклад з провансальської»); *І не боюсь донощика в трактирі, бо все кажу у вічі королю!* («Майже переклад з провансальської»); *Та верби похилилися додолю, червоні ружі зблідли на виду, бо вже погналось перекотиполе за літом – по гарячому сліду* [7; с. 134]. («Спинюся я і довго буду слухать...»); *Нам з тобою, видно, по дорозі, бо ішли й нікуди не прийшли* [7; с. 132]. («Хуртовини»); *Рятуй мене, врятуй мене, бо гине моя душа, задивлена в чужу.* («Я кину все. Я вірю в кілометри...»). Похідними формами виступають речення з недиференційованими сполучниками *тому що*: *А не клянусь, тому що я не зраджу* [7; с. 204]. («Майже переклад з провансальської»). Такі відношення розкривають причину, що викликає дію головної частини, або дає обґрунтування причини того, про що говориться в головній частині.

Складнопідрядні допустові речення речення розчленованої структури, підрядна частина яких, поєднуючись із головною за допомогою сполучників, означає умову, всупереч якій відбувається дія головної частини, і відповідає на питання *незважаючи на що?*. Підрядний компонент може показувати несприятливу умову, всупереч якій відбувається сказане у головному компоненті, або, навпаки, підрядний компонент повідомляє сприятливу умову, але всупереч їй висловлене в головному компоненті не здійснюється. Кващук в українському мовознавстві починається поділ допустових речень за

значенням і будовою на власне-допустові, протиставно-допустові, узагальнено-допустові й умовно-допустові [6]. Белошакова поділяє на конструкції вільної чи зв'язаної структури за можливістю чи неможливістю перестановки складових частин [2; с. 103]. У сучасному мовознавстві допустові складнопідрядні речення поділяються на власне-допустові і невласне-допустові.

Простежимо це на прикладах поезій Ліни Костенко. Власне-допустові: *В епоху спорту і синтетики, людей велика ряснота, нехай тендітні пальці етики торкнуться вам серце і вуста* [7; с. 66] («Вже почалось, мабуть, майбутнє...»); *Не бійся правди, хоч яка гірка, не бійся смутків, хоч вони як ріки* [7; с. 37] («Життя іде і все без коректур...»); *Хоч посмертно, зате – своєчасно* [7; с. 163] («Заворожи мені, волхве!..»). Невласне-допустові: *Погрійся тут, моя нічна mano, хоч ми із казки вибули за віком* [7; с. 294] («І я не я, і ти мені не ти»), *Хай буде степ, хай буде ліс і гори, хай вибухне земна твоя пралють, коли лихі на око семафори мені дорогу смутком перелють!* [7; с. 287] («Я кину все. Я вірю в кілометри...»). У цих реченнях, на відміну від власне-допустових можлива транспозиція.

Якщо говорити про складнопідрядні речення мети, то їх не значна кількість у поезіях поетеси. Вони виражають пряму зумовленість, коли у підрядній частині повідомляється про бажаний наслідок передумови, зафіксованої у головній частині. Така подія завжди тільки передбачувана, потенційна, а не реальна. Цим визначається будова складнопідрядних речень мети – підрядна частина їх завжди гіпотетична, спрямована в майбутнє, тому предикат виражається або синтаксично ірреальним способом, або інфінітивним, а сполучні засоби завжди мають частку *би*. Кадомцева зробила спробу поділити складнопідрядні речення мети за граматичною ознакою – наявністю спільних чи різних суб'єктів у складових частинах (односуб'єктні та двосуб'єктні конструкції) [4] виділяють власне-цільові і невласне-цільові речення мети [2; с. 103].

Простежимо на прикладі поезій Ліни Костенко. Власне-цільові виражають значення цілеспрямованого руху за допомогою недиференційованого сполучника *щоб*: *Влаштувалась в кутку на лаві, щоб мене не знайшли цікаві* [7; с. 135] («Лист»). У невласне-цільових реченнях мова йде про про непередбачені, несподівані і часто небажані наслідки, що не можуть бути справжньою метою. Підрядна частина завжди постпозитивна, а в головній частині дія може відбуватися свідомо чи несвідомо: *Ми пройдемо, як тіні, щоб тільки неба очі голубі цю землю завжди бачили в цвітінні* [7; с. 37]. («Життя іде і все без коректур...»).

Простежуються в поезіях і підрядні місця, частини яких вказують на місце чи напрямок дії головної частини і поєднуються за допомогою сполучного слова *де*: *У чистім полі, в полі на роздоллі, де колосочки проти сонця жмуряться, Вернигора, Вернивода й Вернидуб – три велетні – зібралися та й жураються* [7; с. 25]. («Казочка про трьох велетнів»); *На голови, де, наче солов'ї, своє гніздо щодня звивають будні, упав романс* [7; с. 45] («Пелюстки старовинного романсу»); *Він прихилився в храмі до одвірка, у тому храмі, де*

погас вогонь [7; с. 63]. («Плем'я тода»); *В гірких оазах сонячної цедри, де грім тримає зливу в рукаві, де тільки версти, дерев'яні зебри, пасуться в запорошеній траві* [7; с. 287] («Я кину все. Я вірю в кілометри...»).

Підрядна частина дії вказує на характер, спосіб проходження дії або стану головного речення і поєднується з головною за допомогою сполучника *як*: *Як напишеш, так уже і буде* [7; с. 37]. («Життя іде і все без коректур...»); *Своїм катам і в мить свою останню скажу, як той найперший з християн* [7; с. 205]. («А затишок співає, мов сирен»). А підрядна частина порівняльних речень пояснює головну частину шляхом порівняння, оснований на будь-яких асоціаціях. У більшості праць з українського мовознавства складнопідрядні порівняльні чітко на підтипи не поділяються, а характеризуються за сполучниками, при цьому зверталась увага на наявність чи відсутність корелята *так*, повноту чи неповноту підрядної частини, реальний чи ірреальний відтінок у значенні. Кадомцева неповні порівняльні речення називає односкладними, повні – двоскладними [4]. Белошاپкова поділяє на два типи: з диференційним і недиференційним значенням. [2; с. 103]. Слинько, Гуйванюк, Кобилянська поділяють порівняльні речення залежно від значення на: вірогідно-порівняльні та невірогідно-порівняльні [10]. У поезіях Ліни Костенко переважають речення зі значенням невірогідного порівняння: *І зблиснула гроза – мов вихопила ніж!* [7; с. 187] («Ми виїхали в ніч»). У даному реченні спостерігаємо метафаризовану підрядну частину.

У більшості праць з українського мовознавства складнопідрядні зіставлювальні речення не виділяються в окремий тип, однак при характеристиці загальновідомих складнопідрядних речень часто відзначається зіставлювальний відтінок їх значення. Уперше виділили окремо складнопідрядні зіставлювальні речення автори «Русской грамматики». Вони розглядали ці речення як розчленовані, хоча зазначали, що деякі з них можуть мати ознаки нерозчленованих. За значенням зіставлювальні речення співвідносні з складносурядними, а за оформленням – із складнопідрядними. Такий проміжний характер цих речень призводить до того, що вони можуть набувати різних відтінків значення – зіставлення, протиставлення, порівняння, часу, умови, допустовості. Зіставлювальні конструкції поділяються за значенням на речення невідповідності і відповідності. У поезіях Ліни Костенко переважають речення зі значенням відповідності, яка виникає зі зменшенням, а в нашому випадку зі збільшенням ознаки, у головній частині: *Якщо мене ви й зігнете в дугу, то ця дуга, напевно, буде вольтова* [7; с. 150] («Коректна ода ворогам»).

Складнопідрядні умовні речення простежуються у творах поетеси. Існують різні погляди на поділ умовних речень на підкласи. Кулик розрізняє речення реальної та ірреальної умови [8; с. 5-20]. Кадомцева виділяє реальні та ірреальні серед конструкцій без супровідних значень і з супровідним часовим, причиновим і допустовим значенням [4]. Белошاپкова поділила умовні речення за модально-часовим значенням підрядної частини на ірреально-умовні, потенційно-умовні і реально-умовні [2; с. 103]. Більшість

українських мовознавців поділять такі речення на складнопідрядні з реальною та ірреальною умовою. У поезіях присутні ці два види.

У реальних умовних реченнях дія може відбуватися у минулому, теперішньому чи майбутньому часі. Основний засіб зв'язку – сполучник *якщо*, який показує неповторюваність одиничних явищ: *А між іншим, якщо відверто, то була я дурною і доброю* [7; с. 193] («Між іншим»). Під реченнями ірреальної модальності розуміються такі конструкції, в яких виражена нереальна умовність засобами умовного способу. У головній частині частка *би* входить до складу сполучника (у нашому випадку зливаючись із ним повністю): *Якби було вас менше навкруги – людина би не вдарилась в апатію* [7; с. 150]. («Коректна ода ворогам»). Дане речення виражає нереальну умову, а в другій частині вживається умовна частка *би*.

Висновки. Отже, можемо зазначити, що попри різноманітність складнопідрядних речень розчленованої структури у поезіях Ліни Костенко, вони характеризуються ретельним добором і впорядкованістю. Як справжній митець слова Ліна Костенко не зловживає прикрасами лексичного плану. Її майстерність у відтворенні образів навколишнього світу значною мірою виявляється в синтаксисі.

Література

1. Арібжанова І. М. Сучасна українська мова. Базові поняття синтаксису: навч. посіб. Київ: Київський університет, 2016. 159 с.
2. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви: монографія. Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2013. 327 с.
3. Івченко М. Сучасна українська літературна мова. 1960.
4. Кадомцева Л. О. Українська мова: синтаксис простого речення: навч. посіб. Київ: Вища шк., 1985. 127 с.
5. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. та ін. / за ред. С. О. Карамана. Київ: Літера, 2011. 560 с.
6. Кващук А. Г. Синтаксис складного речення: посібник для вчителів. Київ: Радянська школа, 1986. 110 с.
7. Костенко Л. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с.
8. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / за ред. Б. М. Кулик. Київ: Радянська школа, 1965. Ч. 2. С. 5-20.
9. Ричагівська Ю. Є. Структурно-семантичні параметри складного речення в поетичному мовленні: автореф. дис. ... канд. філол. Наук: 10.02.01. Луцьк, 2009. 20 с.
10. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник / за ред. І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.